

משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף למחקר, תכנון והכשרה
שירות המבחן לנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

מאפיינים וצרכים של הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי ♦ דגנית לוי

המחקר נערך ביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה ובוצע בשיתוף
שירות המבחן לנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון,
משרד הרווחה והשירותים החברתיים

המחקר מומן בסיוע קרן ויומר, בריטניה

מאפיינים וצרכים של הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי   דגנית לוי

המחקר נערך ביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה ובוצע בשיתוף שירות המבחן לנוער, אגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים

המחקר מומן בסיוע קרן ויומר, בריטניה

עריכת לשון: ענת ברבריאן
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

רוזנפלד, י'; גילת, מ'; טל, ד'. 2010. **למידה מהצלחות בעבודתם של קציני מבחן לנוער. הזדמנות ליציאה משוליות ומעבריינות.** בשיתוף משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, שירות המבחן לנוער.

ריבקין, ד'; סומך, ס'. 2010. **תכנית "מעטפת".** דוח הערכה. דמ-10-552.

כאהן-סטרבצינסקי, פ'; ואזן-סיקרין, ל'. 2008. **ממצאים עיקריים ותובנות מתוך מחקר הערכה של שלושה מודלים של מרכזים לנוער בסיכון: מית"ר, עירונוער ומונתדא אל שבאב.** דמ-08-511.

ריבקין, ד'; שמעיה ידגר, ס'. 2007. **הערכת תכנית ק.ד.מ. קבוצות דיון משפחתיות לנוער עובר חוק.** דמ-07-491.

כאהן-סטקבצינסקי, פ'; יורוביץ, ל'; קונסטנטינוב, ו'; אפרתי, ר'. 2005. **מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות – משרד הרווחה.** דמ-05-465.

חביב, ג'; בן-רבי, ד'; ארגוב, ד'. 2001. **הטיפול המשטרתי בקטינים ובבני נוער – דוח מסכם.** דמ-01-380.

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט, ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

ניתן לעיין בפרסומים אלה גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

קורא יקר

מחקר זה בוחן לראשונה את המאפיינים והצרכים של הקטינים המופנים לשירות המבחן לנוער ובכך חשיבותו. הוא פורס לפנינו יריעה רחבה על בני הנוער עוברי החוק בישראל ובכך מהווה בסיס ותשתית לפיתוח הידע, המדיניות והתוכניות של הנהלת השירות.

הנתונים המובאים בפנינו מאפשרים לזהות את המאפיינים הסוציו דמוגרפיים של הקטינים, מצבם בלימודים, מצבי הסיכון בהם נמצאים, סביבתם האישית והמשפחתית, הקשיים והאירועים שהובילו אותם להתנהגות מנוגדת לחוק, תוך מבט על תרומת השירות במתן הטיפול בהם. התוצאות של המחקר מאפשרות התבוננות מעמיקה וחשיבה סדורה על האוכלוסייה מחד ועבודת השירות מאידך.

שירות המבחן לנוער מבקש להודות למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל ובמיוחד לגבי פאולה כאהן סטרבצינסקי והגבי דגנית לוי, אשר ביצעו את המחקר בסקרנות מקצועית תוך ניסיון בלתי פוסק להבין את אופן עבודתו של השירות, לפרופ' ג'ק חביב, מנהל המכון ולגבי מרים כהן נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ונוער, אשר דאגו לכוון ולהביא מחקר מורכב זה לסיומו.

תודת השירות נתונה למר קותי צבע, מנהל אגף בכיר למחקר תכנון והכשרה במשרדנו, אשר מצא לנכון לראות במחקר על עבודת השירות יעד מקצועי חשוב ותמך בידע ובתקציב.

ברצוני להביע הערכה ותודה לגבי רחל שרביט, סמנכ"לית בכירה לשירותי תקון ונוער מנותק ולמר זוהר חמו, סגן מנהל האגף על תמיכתם בביצוע המחקר.

תודה מיוחדת לחברי ועדת ההיגוי של המחקר: הגבי רחל ארזי שיף, סגנית מנהל השירות, למר חיים ליבנה, האחראי על מערכת המידע, לגבי דורית ליבנה, מפקחת מחוזית לתחום המעצרים במחוז מרכז, לגבי טלי סמואל, עובדת סוציאלית בכירה בתחום המעצרים, לד"ר רנטה גורבטוב, מהאגף לתכנון, מחקר והכשרה, וכן לסגניות של קצינות המבחן המחוזיות, אשר דאגו לביצוע משימות המחקר בתוך השירות.

ואחרונים חביבים לכם קציני וקצינות המבחן, תודה על הנכונות והאמונה המקצועית בצורך לבצע את המחקר באופן המיטבי ביותר. דברי התודה של עורכות המחקר והאחוז המרבי של מילוי השאלונים מצביעים כאלף עדים על החשיבות שראיתם במחקר זה.

המחקר שלפנינו הסתיים בקיץ 2010. אנו מקווים שתרומתו לקציני המבחן ולהנהלת השירות תטיל אור על העבודה החשובה הנעשית עם אוכלוסיית הקטינים המופנים לשירות ותציב אתגרים נוספים וחדשים לקידומה.

אפי ברנר, מנהל שירות המבחן לנוער, מארס, 2011.

תמצית המחקר

1. מבוא

בדוח זה מובאים ממצאי המחקר על אודות הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער. שירות המבחן לנוער הוא שירות טיפולי-סוציאלי סמכותי הפועל כיחידה ארצית במסגרת האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. אוכלוסיית היעד של השירות היא קטינים, גילאי 12-18, נערים ונערות, שהופנו לשירות על-ידי המשטרה לאחר שנחשדו בביצוע עבירה פלילית וכן קטינים שנמצאו אשמים בביצוע עבירה ומטופלים בשירות על-פי צו בית משפט (עדן, 1994). בכל שנת 2009 טופלו בשירות 20,098 קטינים: רובם נערים (87%) ומיעוטן נערות (13%); (ליבנה, 2010).

עבודת שירות המבחן לנוער נעשית באמצעות שלוש יחידות (חובב ועדן, 2008):

1. **יחידת הקלט:** ביחידה זו נקלטים כלל הקטינים החשודים על-ידי המשטרה בביצוע עברה. על קציני המבחן ביחידה זו לערוך חקירה פסיכו-סוציאלית לשם הערכת מצב הקטין וצרכיו, לשם כתיבת חוות דעת למשטרה ולבית המשפט וליווי הקטין בהליך המשפטי המתנהל נגדו ולשם מתן הסבר לקטין ולהוריו על מטרות השירות ודרכי עבודתו.
2. **יחידת המעצרים:** עובדי יחידה זו מטפלים בקטינים שנעצרו בגין העברה שבה הם חשודים. קציני המבחן עורכים חקירה פסיכו-סוציאלית בתקופת המעצר כדי להעריך את מצב הקטין וכדי לבחון חלופות למעצר. הם מפקחים על קטינים בחלופות מעצר ומלווים אותם בהליך המעצר והמשפט.
3. **יחידת הטיפול והשיקום (להלן: טו"ש):** ביחידה זו מטפלים בקטינים על-פי "צווי ביניים – השגחות זמניות" על-ידי קצין מבחן ו"צווי טיפול סופיים" לאחר שהקטין נמצא אשם בביצוע העברה וכאשר השופט סבר שיש מקום להתערבות טיפולית. הקטינים שמופנים ליחידה זו על-פי צו מחויבים לקבל את הטיפול כפי שהורה בית המשפט.

בשני העשורים שחלפו חלו שינויים במספר המופנים לשירות המבחן לנוער ובמאפייניהם, ובהתאם לכך השתנה גם יחסה של המערכת כלפיהם. שינויים נוספים כוללים: עלייה בחומרת ההתנהגות המנוגדת לחוק; שינויים בחקיקה הנוגעת לאוכלוסייה זו (חוק המעצרים וחוק הסנגוריה הציבורית); גידול בכוח האדם במשטרה המטפל בבני נוער ושינויים בדרכי עבודת המשטרה. שינויים אלה לא לוו באיסוף מידע עדכני ומקיף על המאפיינים והצרכים של המטופלים בשירות והמענים שהם מקבלים. לשירות יש מערכת מידע, שדרכה נאספו באופן שיטתי נתונים על אודות המופנים אליו. בנתונים מפורטים סוגי העברה ומאפייניה ומצוינים פרטים אישיים בסיסיים. לא מצוינים מאפיינים אישיים ומשפחתיים נוספים הרלוונטיים לטיפול, כגון הערכת מצבי הסיכון של הקטין ומשפחתו וקשר עם שירותים נוספים. רק בשנת 2009 הוכנסה מערכת דיווח ממוחשבת חדשה ומעודכנת, אשר נותנת מידע נוסף, אך מוגבל גם הוא. לפיכך, עלה הצורך במחקר על אודות מאפייניהם וצרכיהם של המופנים לשירות המבחן לנוער בכלל ועל מאפיינים של הקטינים מכל אחת מיחידות השירות – הקלט, המעצרים והטו"ש, בפרט.

המחקר הוזמן על-ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים - אגף תכנון, מחקר והכשרה והאגף לנוער, צעירים ושירותי תקון – שירות המבחן לנוער. הוא לווה על-ידי ועדת היגוי שהורכבה מנציגי שני

האגפים והגוף החוקר. הוועדה הייתה שותפה בבניית השאלון, הוצגו בפניה ממצאי המחקר והיא שימשה פורום לדיון בהם. הממצאים הוצגו נוסף לכך בפני פורומים שונים של השירות ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים, בהם בכנס ארצי של השירות ובפני קציני המבחן המחוזיים של השירות. שירות המבחן לנוער ממשיך ללמוד ולדון בממצאים, במטרה לשפר את דרכי העבודה ולהתאימן טוב יותר לקטינים שבטיפול השירות.

2. תיאור המחקר

מטרת המחקר הייתה לסייע למקבלי ההחלטות בשירות להבין את מאפייניה העיקריים של אוכלוסיית היעד ואת צרכיה, לצורך עיצוב מדיניות שמבוססת על ידע, ושבאמצעותה ניתן יהיה לשפר את המענים הניתנים ולפתח את התכניות הנחוצות.

אוכלוסיית המחקר כללה נערים בלבד, בני 12-18, שהיו בטיפול השירות בעת ביצוע המחקר.

המדגם

1. מיחידת הקלט נדגמו קטינים שהופנו בגין פתיחת תיק פלילי ושהחקירה הפסיכו-סוציאלית הנוגעת להם הסתיימה. לא נכלל מי שהתיק נגדו נסגר על-ידי המשטרה או מי שטרם הוזמן לחקירה פסיכו-סוציאלית.
2. מיחידת המעצרים נכללו קטינים שהוגשה בעבורם בקשה לתסקיר מעצר או קטינים בפיקוח מעצר, קרי קטינים ששוחררו בתנאים מגבילים לחלופת מעצר ונמצאים בצו של פיקוח קצין מבחן כחלק מהתנאים המגבילים.
3. מיחידת הטו"ש נדגמו קטינים בטיפול השירות לפי צו בית המשפט.

איסוף המידע. הנתונים נאספו באמצעות שאלון על אודות קטינים שהופנו לשירות, עליו השיבו קציני המבחן המטפלים בהם. השאלונים היו למילוי עצמי, מקוונים – באמצעות תוכנת סקר אינטרנט. המידע נאסף בחודשים אוגוסט-דצמבר 2009 לגבי מדגם ארצי מייצג של 450 קטינים. נדגמו אקראית 150 קטינים מכל אחת מהיחידות של השירות בנפרד. סך-הכול התקבל מידע על אודות 430 קטינים, שהם 96% מהמדגם.

ניתוח המידע. בניתוח המידע שוקללו הנתונים לפי אחוז הקטינים מכל אחת מהיחידות מסך כל אוכלוסיית המחקר. נערכו ניתוחים לפי יחידה, גיל, מגזר ומוצא (יוצאי בריה"מ לשעבר לעומת ותיקים). נוסף לאיסוף המידע הכמותי, נערכו חמישה ראיונות פנים-אל-פנים עם קטינים המטופלים בשירות, זאת כדי "לשמוע את קולם" של הקטינים ולהביא את תפיסותיהם לגבי הטיפול בהם, צרכיהם ורצונותיהם.

3. עיקרי הממצאים

א. מאפייני הקטינים

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הקטינים

- ♦ 40% הם בני 12-15 ו-60% בני 16-18. ביחידת הקלט יש יותר קטינים צעירים (בני 12-15) – 46%, ואילו ביחידות המעצרים והטו"ש יותר קטינים בוגרים (בני 16-18) – מעל 70%.
- ♦ 81% מהקטינים נולדו בארץ. מקרב ילידי חו"ל – 11% נולדו בבריה"מ לשעבר, 4% באתיופיה והיתר ממגוון מדינות אחרות.
- ♦ 81% הם יהודים והיתר – מהמגזר הערבי (כמעט כולם מוסלמים).
- ♦ כשני שלישים מנהלים אורח חיים שאינו דתי, למעלה מרבע מסורתיים ואחוזים בודדים דתיים או דתיים מאוד.

העיסוק העיקרי של הקטינים

- מעל לשלושה רבעים מהקטינים לומדים: 67% רק לומדים ו-11% לומדים ועובדים. היתר – 9% - עובדים ולא לומדים ו-13% - מנותקים ממערכות הלימודים והעבודה – לא לומדים ולא עובדים. נמצאו הבדלים בין הקטינים: מרבית בני 12-15 (83%) רק לומדים, לעומת כמחצית (56%) מבני 18-16; גם מעל לשני שלישים (69%) מהיהודים רק לומדים, לעומת כמחצית (55%) מהערבים.

לימודים

- ♦ פחות ממחצית (43%) מהקטינים לומדים בבתי ספר עיוניים, כחמישית (22%) לומדים בבתי ספר טכנולוגיים או מקצועיים וכשליש (35%) במגוון מסגרות חלופיות (כגון תכנית היל"ה או במרכז גמילה).
- לפי יחידה, כמחצית מהלומדים מיחידת הקלט לומדים בבית ספר עיוני, לעומת כשליש מהקטינים ביחידות המעצרים ובטו"ש. שיעורים גבוהים יחסית מהקטינים (כמחצית) הלומדים מיחידות המעצרים והטו"ש לומדים במסגרות חלופיות.
- לפי מגזר, בבתי ספר טכנולוגיים לומדים 43% מהערבים, לעומת 18% מהיהודים; במסגרות חלופיות – 12% בלבד מהערבים, לעומת 39% מהיהודים.
- ♦ כשני שלישים מהלומדים עומדים לרוב בדרישות בית הספר. יתר הלומדים – עומדים לפעמים בדרישות או שאינם עומדים בהן.
- ♦ הלומדים נעדרו בממוצע 1.1 חודשים מבית הספר במהלך שנת הלימודים, ולא בגלל מחלה או חופש.

הקטינים שאינם לומדים

- הנושרים סיימו בממוצע 9.0 שנות לימוד. הסיבות העיקריות לנשירה הן בעיות התנהגות, נוכחות ומשמעת והישגים לימודיים נמוכים. חלק ניכר מהנושרים (41%) מחפשים כיום מסגרת לימודים אחרת. שמונה-עשר אחוזים מהקטינים מיחידת הקלט הם נושרים, לעומת כשליש מהקטינים בשי

היחידות האחרות. כמחצית מהנושרים מיחידת הקלט מחפשים כיום מסגרת לימודים, לעומת כשליש מהקטינים מיחידת הטו"ש וכרבע מהקטינים מיחידת המעצרים.

מצבים מגבירי סיכון ומצבי סיכון של הקטינים

מובן שכל המטופלים בשירות מצויים במצב מגביר סיכון או במצב סיכון כלשהו. קציני המבחן התבקשו לדווח גם על מצבים מגבירי סיכון או על מצבי סיכון של הקטינים שבטיפולם. מדיווחם עולה כי לקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש יש יותר מצבים מגבירי סיכון ומצבי סיכון, לעומת קטינים מיחידת הקלט. מצב מגביר סיכון בולט הוא לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז (קציני המבחן דיווחו כך בנוגע ל-58% מהקטינים). מצבי הסיכון השכיחים הם קשר עם חברים עוברי חוק (41%), מצב רגשי קשה (35%) ושוטטות (27%).

הקשר של הקטינים עם שירותים שונים עד ההפניה לשירות המבחן לנוער

חשוב לבחון נושא זה, כי אפשר ללמוד ממנו האם ספקי שירותים שונים הכירו את הקטין והאם ניתנה להם הזדמנות לטפל בו ולמנוע הידרדרות במצבו, או שמא ההיכרות הראשונה של גורם מטפל עם הקטין נעשתה במסגרת שירות המבחן לנוער.

♦ **קשר עם שירות כלשהו.** מעל לשלושה רבעים מהקטינים היו בקשר עם שירות כלשהו לבני נוער, ומתוכם כרבע היו בקשר עם שלושה שירותים או עם יותר. השירות הנפוץ ביותר הוא גורם מצוות בית הספר, ובכלל זה היועצת או הפסיכולוגית (51% מהקטינים).

– לפי מגזר: הרוב הגדול (85%) של הקטינים מהמגזר היהודי היו בקשר עם שירות כלשהו, לעומת פחות ממחצית (46%) מהמגזר הערבי. קשר עם שלושה שירותים או עם יותר – 30% לעומת 15% בהתאמה.

♦ **קשר עם שירות לבני נוער בסיכון.** מעל למחצית מהקטינים (54%) היו בקשר עם שירות כלשהו לבני נוער בסיכון, דוגמת היחידה לקידום נוער או שירות ביקור סדיר. השירות הנפוץ ביותר שאתו היו הקטינים בקשר היא עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים (38% מהקטינים).

– לפי מגזר: נמצא ששיעור יותר מכפול מהקטינים מהמגזר היהודי, לעומת המגזר הערבי, היו בקשר עם שירות כלשהו לבני נוער בסיכון: 60% ו-27% בהתאמה.

באופן כללי נמצא שמאפייני התפקוד של הקטינים מיחידת הקלט, של הקטינים בני 12-15 ושל הקטינים מהמגזר היהודי הם נורמטיביים יותר ושהמצבים מגבירי הסיכון בקרבם מתונים יותר לעומת אלו בקרב הקטינים מיחידות המעצרים וטו"ש, הקטינים בני 16-18 והקטינים מהמגזר הערבי.

ב. הסביבה המשפחתית של הקטינים

ככלל, המשפחה היא גורם חשוב לקידום רווחתם הנפשית והפיזית של בני נוער ולשימורה; לא כל שכן, כאשר מדובר בהתנהגות מנוגדת לחוק. כמו כן, יחס ההורים למצבו של הקטין, גישתם כלפיו והטיפול בו עשויים להיות משמעותיים מאוד בשיקום.

מאפייני משפחות הקטינים

- ♦ שיעור גבוה מאוד מהקטינים - 38% - חיים במשפחות חד-הוריות, לעומת 8.7% מכלל בני 0-18 בארץ (ציונית ואחרים, 2008).
- ♦ גם שיעור הקטינים החיים במשפחות גדולות של מעל 4 ילדים במשפחה הוא גבוה – 59%, לעומת 34% מקרב כלל הילדים בארץ (ציונית ואחרים, 2008).
- ♦ כ-60% מהאימהות של הקטינים נולדו בארץ, כחמישית בבריה"מ לשעבר, כעשירית באתיופיה והיתר במגוון מדינות נוספות.
- ♦ השכלתן של האימהות נמוכה: 42% בעלות השכלה של עד 11 שנות לימוד ו-39% בעלות השכלה של 12 שנות לימוד.
- ♦ בקרב כרבע ממשפחות הקטינים אין אף לא מפרנס אחד. אין זה מפתיע שבנוגע לכחמישית מהקטינים העריכו קציני המבחן כי המשפחה מתקשה לספק צורכי קיום בסיסיים וכי בנוגע ל-44% יכולה המשפחה לספק צורכי קיום בסיסיים בלבד.
- ♦ כ-60% מהקטינים חוו במסגרת משפחתם אירוע או מצב שעלול לערער את יציבותה ותפקודה התקין של המשפחה במהלך שלוש השנים האחרונות, כגון גירושין, אבטלה ממושכת של אחד ההורים, מחלה קשה או מעצר או מאסר של אחד ההורים.
- ♦ מעל רבע מהקטינים חיים במשפחה שבה אחד מההורים או מהאחאים מעורב בהתנהגות מנוגדת לחוק וכשישית מהקטינים חיים במשפחה שבה אחד מבני המשפחה הקרובה מכור לסמים או לאלכוהול.
- ♦ 54% ממשפחות הקטינים מוכרות לשירותי הרווחה בקהילה. זהו שיעור זהה לאחוז הקטינים שהיו בקשר עם אחד מהשירותים לבני נוער בסיכון.

היחסים בין הקטינים למשפחותיהם ותפיסת המשפחה את מצב הקטין

- ♦ בנוגע ליותר ממחצית מהקטינים דווח על מתח רב בינם לבין הוריהם ועל מריבות רבות ביניהם ו/או על דחייה ואף על נתק בינם לבין אחד מההורים או בין שניהם. עוד נמצא ש-58% מהמשפחות מגוננות על הקטין, משליכות את האחריות על הקורבן או על גורם אחר או מכחישות שילדם ביצע את העברה.
- ♦ לצד נתונים מדאיגים אלה, בנוגע ל-77% מהקטינים דווח כי הוריהם מביעים ציפיות חיוביות לגביהם וגם תומכים בהם. בנוגע ליותר ממחצית מהקטינים דיווחו קציני המבחן על גישה חיובית של ההורים להתמודדות עם העברה שבה חשוד ילדם: הם מסייעים לו לקבל אחריות, מבינים את חומרת העברה ומעמתים אותו עם משמעותה וחומרתה (דווח על לפחות אחת מהתגובות הנ"ל). כמו כן, קציני המבחן דיווחו בנוגע ל-64% מהקטינים כי המשפחה מעורבת מאוד בתכנון וביישום השיקום של הקטין.
- ♦ חשוב לשים לב שהגישות של ההורים כלפי ההתנהגות המנוגדת לחוק בה ילדם חשוד אינן מוציאות זו את זו, שכן ייתכנו מקרים שבהם ההורים מבינים את חומרת ההתנהגות המנוגדת לחוק ועם זאת מגוננים על ילדם. נוסף לכך, תיתכן גם שונות בין הוריו של הקטין.

ג. הקשיים והאירועים שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק

- ♦ חסמים אמוציונליים כוללים קשיים רגשיים, קושי לשלוט בכעסים ודחפים, חוסר מודעות של הקטין למצבו ולצרכיו וכד'. קציני המבחן העריכו בנוגע ל-90% מהקטינים כי קשיים בתחום זה הובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.
- ♦ הקשיים הבולטים במשפחה הם בקשר עם ההורים או עם בני משפחה אחרים, אירוע טראומתי במשפחה וקשיים כלכליים. קשיים ואירועים אלה צוינו לגבי 61% מהקטינים.
- ♦ הקשיים בתפקוד במסגרת הם בעיקר קשיים לימודיים והפרעת קשב וריכוז. קשיים אלה צוינו בנוגע ל-62% מהקטינים.
- ♦ קשיים בתחום של גבולות וסמכות כוללים העדר גבולות וסמכות והעדר מסגרת תומכת או מסגרת טיפולית. אלה צוינו בנוגע ל-59% מהקטינים.
- ♦ התנהגות שאינה נורמטיבית כוללת חיבור של הקטין עם קטינים עוברי חוק, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ועמדות וערכים אנטי-סוציאליים. קבוצת קשיים זו הוערכה בנוגע למחצית מהקטינים בערך.

ד. מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים

- ♦ לכשליש מהקטינים תיק פלילי¹ אחד, לכרבע – 2 תיקים, לעשירית – 3 תיקים ולכשליש נוספים – 4 תיקים פליליים או יותר. מתוך מידע הנמצא בשירות המבחן לנוער חשוב לשים לב כי ב-11,167 תיקים מתוך 24,300 התיקים הפליליים שנפתחו לקטינים בשירות המבחן לנוער בשנת 2008, לא הוגש כתב אישום (ב-46% מהתיקים). בחלקם קציני המבחן המליצו על סגירת התיק לאחר חקירה פסיכו-סוציאלית ביחידת הקלט, בחלקם הקטין עבר את גיל 18 וחלקם התיישנו או נסגרו מחוסר עניין לציבור.
- ♦ הקטינים מיחידת המעצרים נעצרו בממוצע 2.2 פעמים (כולל המעצר הנוכחי). לעומת זאת, הקטינים מיחידות הקלט והטו"ש נעצרו בממוצע 0.35 פעמים.
- ♦ קבוצות העברה הבולטות הן: אלימות – שבה יש ל-60% מהקטינים לפחות סעיף פלילי אחד ועברות רכוש – ל-50% מהקטינים.
- ♦ **לפי יחידה:** ניכר כי מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים מיחידת הקלט קלים מאלה של הקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש. לדוגמה, ל-28% מהקטינים מיחידת הקלט 4 תיקים פליליים או יותר, לעומת 43% מהקטינים מיחידת המעצרים ו-67% מהקטינים מיחידת הטו"ש.
- ♦ **לפי גיל:** כצפוי, מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של בני 16-18 חמורים מאלה של בני 12-15. למשל, 41% מהבוגרים נעצרו פעם אחת לפחות, לעומת 28% מהצעירים יותר.
- ♦ **לפי מוצא:** גם ליוצאי בריה"מ לשעבר מאפיינים מדאיגים מאלה של הוותיקים: ל-57% מהראשונים 4 תיקים פליליים לפחות, לעומת 31% מהוותיקים.

¹ כלל התיקים הפליליים כיום ובעבר: כולל תיקים פליליים פתוחים, תיקים פליליים שנסגרו, תיקים פליליים שבהם הקטין נמצא אשם ותיקים פליליים במצב "אחר".

♦ **לפי מגזר:** ההבדל היחיד שנמצא הוא בנוגע למעצרים – 40% מהערבים נעצרו פעם אחת לפחות, לעומת 25% מהיהודים.

ה. מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

הקטינים המטופלים בשירות מאופיינים במצבים מגבירי סיכון או במצבי סיכון מסוגים שונים. מתוך רצון להתמקד בקטינים הנמצאים בסיכון מוגבר נבנה מדד מסכם של שבעה תחומי סיכון מוגבר. המדד כלל את המצבים מגבירי הסיכון הבאים: העדר מפרנסים במשפחה ושלושה אירועים במשפחה לפחות (כגון גירושין או פרידה של ההורים, מוות של אחד האחים ואבטלה של אחד ההורים או שניהם). נוסף לכך, כלל המדד את מצבי הסיכון האלה: הקטין אינו לומד ואינו עובד, הקטין טופל על רקע פסיכיאטרי או ניסה להתאבד, הקטין משתמש בסמים, הקטין מגלה תוקפנות פיזית כלפי הוריו והקטין נעצר פעמיים או יותר.

ארבעים וארבעה אחוזים מהקטינים אינם מאופיינים באף לא תחום סיכון מוגבר אחד; 29% מאופיינים בתחום סיכון מוגבר אחד; 13% בשני תחומים; ו-14% בשלושה תחומי סיכון מוגבר או יותר. תחומי סיכון מוגבר נפוצים יותר בקרב קטינים מיחידות המעצרים והטו"ש ובקרב קטינים החיים במשפחות חד-הוריות. הרוב הגדול של הקטינים המאופיינים בתחומי סיכון מוגבר רבים (שלושה או יותר) היו בקשר עם שירות כלשהו לבני נוער בסיכון לפני ההפניה לשירות המבחן לנוער ומשפחתם מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה.

ו. הטיפול בקטינים

בחלק זה ייסקרו מאפייני הטיפול בקטינים הניתן בשירות. מידע זה חשוב כבסיס להמשך פיתוח השירות, כדי להיטיב את הטיפול בקטינים ולקדם את שיקומם.

מוקדי העבודה במסגרת השירות

ניתן להצביע על שלושה מוקדי עבודה:

1. התייחסות להתנהגות המנוגדת לחוק, כולל עיבוד העברה עם הקטין, הפסקת ההתנהגות המנוגדת לחוק והכרה בנזק שנגרם ומתן אפשרות לתקנו. נושא זה נמצא במוקד העבודה עם 70% מהקטינים.
2. התייחסות לתפקודו של הקטין בחייו ובמסגרת לימודים או עבודה, ובכלל זה שיפור התפקוד, מעקב אחר התפקוד במסגרת, הצבת גבולות ומעקב אחר תפקוד בסדר יום והפניה למסגרת טיפול מתאימה. קציני המבחן מציינים היבט זה בעבודה עם 72% מהקטינים.
3. התייחסות לקטין בסביבתו החברתית כוללת עבודה רגשית על יחסי הקטין עם הוריו ועם חבריו, עבודה עם הורי הקטין ומתן טיפול לקטין בקבוצה. על כך עובדים עם 39% מהקטינים.

נמצאו הבדלים **לפי יחידה**: שלושת מוקדי העבודה המצוינים לעיל שכיחים יותר בקרב הקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש, לעומת הקטינים מיחידת הקלט. ממצא זה תואם את מאפייני היחידות השונות: יחידת הקלט מתמקדת באבחון מצב הקטינים ופחות בטיפול.

הטיפול הפרטני והשתתפות הקטינים בתכניות מטעם השירות

- ♦ מרבית הקטינים נפגשים עם קציני המבחן בפגישות אישיות לצורך הערכת מצבם ולצורך בחינת הטיפול בהם.
- ♦ נוסף לכך, מופעלות תכניות וקבוצות מטעם השירות: גישור, ק.ד.מ. לנוער עובר חוק, ק.ד.מ. מעצרים, ק.ד.מ. לבניית תכנית טיפול, סדנת חוק ומשפט, סיכויים, דרך המלך – תעסוקה וחונכות, וקבוצות לפוגעים מינית, למופני אלימות ושליטה בכעסים, לנוהגים ברכב ללא רישיון, למשתמשים בסמים, לעצורים ולהורים.
- כשישית מהקטינים משתתפים כיום בתכנית או בקבוצה כלשהי מטעם השירות.
- חלק ניכר (44%) השתתפו אי פעם (כולל כיום) באחת מהתכניות ומהקבוצות.
- התכניות והקבוצות הכוללות, שעל פי דברי קציני המבחן, יש קטינים שזקוקים להן אבל לא השתתפו, הן קבוצה לבני נוער עצורים וקבוצות לבני נוער אלימים ושליטה בכעסים.
- בנוגע לקטינים שזקוקים לאחת התכניות ולא משתתפים בה, קציני המבחן ציינו את הסיבות העיקריות הבאות: התנגדות מצד הקטין/או הוריו, מחסור בתכנית וחוסר התאמה בין מועד התחלת התכנית לצורכי הקטין וצורך בהתאמה תרבותית.

הקשר של קציני המבחן עם משפחות הקטינים

לרוב, תפקודו של הקטין מושפע מיחסיו עם משפחתו. כמו כן, לתמיכתה ולעזרתה של המשפחה עשויה להיות השפעה רבה על הצלחת שיקומו של הקטין וחזרתו לתפקוד נורמטיבי. לאור זאת, התבקשו קציני המבחן לדווח האם הם נמצאים בקשר עם הורי הקטין לצורך קבלת מידע מהם, בחינת מערכת היחסים שלהם עם ילדם ורתימתם לתהליך הטיפול. בנוגע לרוב הקטינים דיווחו קציני המבחן שהם בקשר כלשהו עם ההורים: 55% בקשר לפי הצורך ו-33% בקשר שוטף. נוסף לכך, בעת החקירה הפסיכו-סוציאלית הנערכת ביחידת הקלט, נפגשו קציני המבחן פעם אחת לפחות עם ההורים, לצורך איסוף מידע.

הקשר של קציני המבחן עם גורמים ושירותים שונים

קציני המבחן מקיימים קשר עם גורמי טיפול שונים הרלוונטיים לטיפול בקטין, לרוב על-פי הצורך ובמיעוט מהמקרים – באופן שוטף. הגורמים הנפוצים ביותר שעמם נמצאים קציני המבחן בקשר הם צוות בית הספר ובכלל זה היועצת או הפסיכולוגית (בנוגע ל-61% מהקטינים) ועובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים ביישוב (49%).

הטיפול בקטינים על-פי צו

- ביחידת הטו"ש מטפלים בקטינים על-פי צו בית משפט.
- ♦ כשני שלישים מהקטינים הופנו ליחידת הטו"ש מיחידת הקלט וכשליש – מיחידת המעצרים.
- ♦ הצווים הנפוצים ביותר שלפיהם נעשה הטיפול ביחידת הטו"ש הם צו מבחן (40% מטופלים לפי צו זה) וצו ביניים השגחה זמנית (31% מהקטינים).

חוזקות אישיות וסוגי תמיכה שיכולים לסייע בשיקום הקטין

התייחסות לתחומי החוזק של הקטינים ולסוגי התמיכה שלהם הם זוכים חשובה כי היא מצביעה על התחומים ועל הגורמים שכדאי לטפח ואשר צריכים להביא בחשבון בעת תכנון הטיפול בקטין.

- ♦ החוזקה העיקרית שקציני המבחן ציינו שעשויה לסייע בשיקום הקטין היא תפקוד ו/או התמדה במסגרת לימודים או עבודה: בנוגע ל-70% מהקטינים דווח על אחת משתי חוזקות אלה לפחות.
- ♦ חוזקות נוספות שצוינו: רצון לשינוי (בנוגע ל-60% מהקטינים), העדר עבר פלילי (42%) והבעת חרטה (43%).
- ♦ סוגי התמיכה העיקריים שיכולים לסייע בשיקום הקטין הם תמיכת המשפחה (אשר צוינה בנוגע ל-70% מהקטינים) ותמיכה של גורמי טיפול (62% מהקטינים).

הקשיים בטיפול בקטינים

בדיקת הקשיים בטיפול בקטינים יכולה לתרום לאיתור צורכי הכשרה והדרכה לעובדים ולחיפוש אחר מענים נוספים. קציני המבחן התבקשו לסמן עד שלושה קשיים עיקריים אתם הם מתמודדים בטיפול בקטין.

- ♦ הקשיים הבולטים שצוינו הם: אי קבלת אחריות על-ידי הקטין לעברה שביצע (52% מהקטינים), קושי בהשגת שיתוף פעולה לטיפול מצד הקטינים (40%) ותפיסת הקטין את עצמו כקורבן (20%).
- ♦ בנוגע לכשליש מהקטינים צוין הקושי להשיג שיתוף פעולה מצד ההורים (בנוגע ל-44% מהקטינים מיחידת הטו"ש).
- ♦ המחסור במענים מותאמים תרבותית צוין בנוגע ל-11% מהקטינים: 5% בלבד מהקטינים היהודים, לעומת 40% מהערבים.

תרומת השירות לקטינים שבטיפולם

כחלק ממטרות המחקר קציני המבחן התבקשו להעריך את תרומת השירות לקטינים שבטיפולם.

הערכה של "תוצאות ביניים" העשויות לאפשר השגתן של התוצאות הסופיות הנדרשות בעבור הקטין

- ♦ קציני המבחן העריכו כי 77% מהקטינים הבינו את עבודת השירות "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד". חשוב לציין "תוצאות ביניים" זו, כיוון שהקטינים הופנו לשירות על-פי חוק ולא פנו אליו מרצונם. עובדה זו מחייבת את קציני המבחן להסביר את מטרות השירות והטיפול ולתת מידע על מהלך העניינים הצפוי.
- ♦ ל-71% מוטיבציה להשתקם.
- ♦ בנוגע ל-59% מהקטינים הוערך כי נוצר קשר של אמון.
- ♦ בנוגע ל-42% מהקטינים הוערך כי הם נפגשים עם קצין המבחן מתוך רצון לשנות את מצבם ולהשתקם, ולא רק בגלל חובת הגעה לפגישות.

- ♦ 51% מהקטינים התחרטו וקיבלו אחריות על מעשיהם. לפי תפיסת השירות זהו צעד חשוב ביותר לקראת שיקום.
- ♦ בנוגע ל-60% מהקטינים העריכו קציני המבחן כי הם כבר מתקדמים לקראת שיקום.

הערכת תרומת הטיפול בשירות לקטינים

קציני המבחן התבקשו גם לבחור עד שתי תרומות עיקריות שהשירות תרם לקטינים שבטיפולם: בנוגע לכשליש מהקטינים צוינו התרומות: הצבת סמכות, קבלת אחריות של הקטין, הכרה בבעיה על-ידי הקטין וטיפול בקטין. בנוגע לכחמישית מהקטינים קציני המבחן העריכו שתרומתם בחיבור ובתיאום בין גורמי הטיפול השונים.

מתן מענה לצורכי הקטינים

- בנוגע לקטינים המטופלים על-פי צו ביחידת הטו"ש, התבקשו קציני המבחן להעריך לאילו מצרכי הקטינים ניתן מענה מלא או חלקי. הדיווח הוא רק לגבי הקטינים שהוערך שיש להם צורך כזה.
- ♦ הצורך שלו ניתן מענה בשיעור הגבוה ביותר הוא מציאת מקום מגורים – ל-60% ניתן מענה מלא ול-31% מענה חלקי.
  - ♦ בערך למחצית מהצרכים הבאים ניתן מענה מלא: מציאת מסגרת לימודים או עבודה, סיוע בהתמדה במסגרת, מציאת מסגרת תומכת או טיפולית ועיבוד העברה.
  - ♦ אבחון לקות למידה הוא הצורך שניתן לו מענה במידה המועטה ביותר – ל-51% מהקטינים לא ניתן מענה כלל, ל-26% ניתן מענה חלקי, ול-23% מענה מלא.
  - ♦ לצרכים הבאים ניתן מענה חלקי בלבד: ל-75% מבעלי צורך רגשי ול-69% מבעלי צורך של שיפור הקשר עם ההורים והמשפחה.

4. כיווני פעולה

ממצאי המחקר מעלים כיווני פעולה להמשך פיתוח השירות:

1. המשך ריכוז מאמצים לשינוי התפיסה העצמית של הקטינים ותפיסתם את העברה: אף על פי שהמצב הרגשי של הקטינים ועיבוד העברה מהווים כיום מוקדים לעבודה בשירות, יש מקום לחזק, לשכלל ולהעמיק כיוון עבודה זה.
2. חיזוק העבודה סביב העיסוק העיקרי של הקטינים: הגברת היכולת של הקטינים להתמיד במסגרת, בירור מצבים של חוסר שביעות רצון מהמסגרת או תפקוד ירוד בה ומציאת מסגרת מתאימה לקטינים המנותקים.
3. הרחבת העבודה עם הורי הקטינים: הגברת המעורבות של ההורים בתכנון הטיפול בילדם וביישום הטיפול.
4. המשך פיתוח תכניות מטעם השירות: בחינת התכניות מבחינת סוג, היקף ופריסה, כדי להצביע על פערים בין הצרכים למענים הקיימים, כבסיס לפיתוח תכניות חדשות או הרחבת תכניות שהיקפן

או פריסתן אינן מספיקות. נוסף לכך, יש צורך בהרחבת התכניות המוצעות לקטינים מהמגזר הערבי ולדאוג להיצע שיאפשר התאמה רבה יותר בין מועדי התחלת התכניות לצורכי הקטינים.

5. עבודה עם שירותים וגורמי טיפול נוספים מחוץ לשירות: המשך חיזוק העבודה עם הגורמים והשירותים מחוץ לשירות וגיוס גורמים נוספים לטובת שיקום הקטינים.

6. תשומת לב מיוחדת לקטינים בעלי לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז: העמקת הכשרת העובדים לשם הכרת הנושא והקניית כלים לעבודה מותאמת עם הקטינים והוריהם. נוסף לכך, יש לבחון יצירת מנגנון הפניה מסודר לשירותים מתאימים לשם אבחון וקבלת טיפול ייעודי בהתאם ללקות וחומריתה.

7. התייחסות לקשיי העובדים כבסיס להדרכות והכשרות, לדוגמה, בנושא דרכי התמודדות עם העדר שיתוף פעולה מצד הקטין והוריו.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות לכל האנשים שעזרו בביצוע המחקר.

תודה מקרב לב לקציני המבחן שמילאו שאלונים על אודות הקטינים שבטיפולם, אשר הקדישו מזמנם כדי לשתף אותנו בעבודתם עם אותם קטינים.

לשותפינו בשירות המבחן לנוער, האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, בגיבוש השאלון וניתוח הממצאים: לאפי ברור, מנהל שירות המבחן לנוער; לרחל ארזי-שיף, סגנית מנהל השירות; לחיים ליבנה, האחראי על מערכות המידע; לדורית ליבנה, מפקחת מחוזית מעצרים; ולטלי סמואל, עובדת סוציאלית בכירה מעצרים; לד"ר רנטה גורבטוב מהאגף לתכנון, מחקר והכשרה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים. תודתנו נתונה גם לסגני קציני המבחן המחוזיים בשירות: לציפי פודיס, ממחוז ירושלים; לרבקה עקיבא, ממחוז דרום; למרים סרבר, ממחוז תל אביב; לאורית אלדר, ממחוז מרכז ולחיים אפרים, ליאורה אריאל וצביה שלום ממחוז חיפה והצפון.

תודות לחברינו במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, אשר סייעו בשלבים השונים של המחקר. תודה רבה לפרופ' ג'ק חביב, מנהל המכון, ולמרים כהן-נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ולנוער – על ליווי המחקר והערותיהם החשובות. תודות לבן שלומי על העבודה המסורה בריכוז עבודת השדה. תודה מיוחדת לאסף שרון וליואה שורק על הסיוע בניתוח הנתונים והראיונות. תודה ללסלי קליימן על ההכנה לדפוס.

תוכן עניינים

.....1	1. מבוא
.....3	2. המחקר
.....3	2.1 מטרת המחקר
.....3	2.2 אוכלוסיית המחקר
.....4	2.3 שיטת איסוף הנתונים
.....5	3. מאפייני הקטינים
.....5	3.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הקטינים
.....6	3.2 העיסוק העיקרי של הקטינים
.....9	3.3 מצבים מגבירי סיכון ומצבי סיכון בהם נמצאים הקטינים
.....10	3.4 עם מי הקטינים נוהגים לבלות?
.....10	3.5 הקשר של הקטינים עם שירותים עד ההפניה לשירות המבחן לנוער
.....12	4. הסביבה המשפחתית של הקטינים
.....12	4.1 המאפיינים של משפחות הקטינים
.....16	4.2 היחסים בין הקטינים למשפחותיהם ותפיסת המשפחה את מצב הקטין
.....19	5. הקשיים והאירועים שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק
.....23	6. מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים
.....26	7. מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות
.....29	8. העבודה עם הקטינים
.....29	8.1 מוקדי העבודה עם כלל הקטינים
.....32	8.2 הטיפול הפרטני והשתתפות בתכניות מטעם השירות
.....34	8.3 הקשר של קציני המבחן עם משפחת הקטינים
.....35	8.4 הקשר של קציני המבחן עם גורמים ושירותים שונים
.....38	9. הטיפול בקטינים על-פי צו
.....38	10. חוזקות אישיות וסוגי תמיכה שיכולים לסייע בשיקום הקטין
.....40	11. קשייהם של קציני המבחן בעבודה עם הקטינים
.....42	12. תרומת שירות המבחן לנוער לקטינים שבטיפולם
.....42	12.1 הערכת תוצאות ביניים
.....45	12.2 הערכה של תרומת הטיפול בשירות לקטינים
.....46	12.3 מתן מענה לצורכי הקטינים המטופלים על-פי צו
.....47	13. כיווני פעולה
.....51	ביבליוגרפיה
.....54	נספח א: פירוט סעיפי העברה המרכיבים כל קבוצת עברה

רשימת לוחות

פרק 2: המחקר

לוח 1 : אוכלוסיית המחקר והמדגם, לפי יחידה 5

פרק 3: מאפייני הקטינים

לוח 2 : מאפיינים אישיים של הקטינים, לפי יחידה 6

לוח 3 : מאפייני למידה של הקטינים, לפי יחידה 8

לוח 4 : מצבים מגבירי סיכון ומצבי סיכון של הקטינים, כיום או בעבר, לפי יחידה 10

לוח 5 : שותפים לקטינים בבילוי בדרך כלל, לפי יחידה 10

לוח 6 : השירותים שהקטין היה אתם בקשר עד ההפניה לשירות המבחן לנוער, לפי יחידה . 12

פרק 4: הסביבה המשפחתית של הקטינים

לוח 7 : מאפייני משפחות הקטינים, לפי יחידה, מגזר ומוצא 13

לוח 8 : ארץ לידת אם הקטין, לפי יחידה 13

לוח 9 : שנות לימוד של אם הקטין, לפי יחידה, מגזר ומוצא 13

לוח 10 : שיעורי תעסוקה של ההורים ומצב כלכלי של משפחת הקטין, לפי יחידה 14

לוח 11 : אירועים מיוחדים בחיי משפחת הקטין, מצבים מגבירי סיכון וקשר עם שירותי הרווחה, לפי יחידה 15

לוח 12 : דפוסי הקשר בין הקטין למשפחתו, לפי יחידה 17

לוח 13 : יחס הורי הקטין כלפי ההתנהגות המנוגדת לחוק שבה הוא חשוד, לפי יחידה 18

פרק 5: הקשיים והאירועים שהובילו את הקטינים להתנהגות מנוגדת לחוק

לוח 14 : החסמים האמוציונליים שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה 19

לוח 15 : הקשיים במשפחה שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה 20

לוח 16 : הקשיים בתפקוד במסגרת שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה 20

לוח 17 : הקשיים בתחום גבולות וסמכות שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה 21

לוח 18 : הקשיים בתחום התנהגות שאינה נורמטיבית שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה 21

פרק 6: מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים

לוח 19 : תיקים פליליים של הקטינים כיום ובעבר, לפי יחידה 24

.....25..... לוח 20 : דפוסי מעצר של הקטינים, לפי יחידה

.....25..... לוח 21 : קטינים עם סעיפים פליליים בכל קבוצת עברה בעבר וכיום, לפי יחידה

26..... לוח 22 : מעורבותם של שותפים בביצוע התנהגות מנוגדת לחוק של הקטין, לפי יחידה

פרק 7: מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

.....27..... לוח 23 : תחומי סיכון מוגבר, לפי יחידה

.....28..... לוח 24 : תחומי סיכון מוגבר, לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של ההורים

.....28..... לוח 25 : תחומי סיכון מוגבר, לפי מצבים מגבירי סיכון נבחרים

.....29..... לוח 26 : קשר עם שירותים, לפי מספר תחומי סיכון מוגבר

פרק 8: העבודה עם הקטינים

.....30..... לוח 27 : מוקדי העבודה עם הקטינים בשירות המבחן לנוער, לפי יחידה

.....31..... לוח 28 : מוקדי העבודה, לפי יחידה

לוח 29 : תכניות וקבוצות נבחרות מטעם שירות המבחן לנוער שלהן נזקקו הקטינים
ולא קיבלו, לפי יחידה

.....34.....

לוח 30 : הסיבות לאי השתתפות של הקטינים בתכניות ובקבוצות מטעם השירות שלהן
הם זקוקים – מדדים מסכמים, לפי יחידה

.....34.....

.....35..... לוח 31 : הקשר של קציני המבחן עם משפחות הקטינים, לפי יחידה

לוח 32 : הקשר של קציני המבחן עם גורמים ושירותים שונים (לפי הצורך או קשר שוטף),
לפי יחידה

.....36.....

37 לוח 33 : רכיבי הטיפול של הקטינים ביחידת הטו"ש

פרק 10: חוזקות אישיות וסוגי תמיכה שיכולים לסייע בשיקום הקטין

39..... לוח 34 : חוזקות אישיות וסוגי תמיכה שיכולים לסייע לקטינים בשיקום, לפי יחידה

פרק 11: קשייהם של קציני המבחן בעבודה עם הקטינים

לוח 35 : שלושת הקשיים העיקריים שאתם מתמודדים קציני המבחן בקשר ובטיפול
בקטינים, לפי יחידה

.....41.....

פרק 12: תרומת שירות המבחן לנוער לקטינים שבטיפולם

לוח 36 : תוצאות ביניים בטיפול בקטינים (ב"מידה רבה" או "במידה רבה מאוד"1),
לפי יחידה

.....45.....

לוח 37 : שתי התרומות העיקריות ששירות המבחן לנוער תרם לקטינים שבטיפולו
על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה

.....46.....

רשימת תרשימים

- 7 ..... תרשים 1 : העיסוק העיקרי של הקטינים, לפי גיל
- 22 ..... תרשים 2 : התפלגות המדד של מספר תחומים/קשיים של הקטינים שהובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק, לפי יחידה
- 47 ..... תרשים 3 : הערכת קציני המבחן את רמת המענים לצרכים השונים שניתנו לקטינים המטופלים לפי צו - ביחידת הטו"ש

1. מבוא

בדוח זה מובאים ממצאי המחקר על אודות הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער. שירות המבחן לנוער הוא חלק מהמערכת המטפלת בבני נוער שנחשדו בעברה על החוק או שנמצאו אשמים בכך. נוסף לכך, מערכת זו כוללת את המשטרה – החושפת את ההתנהגות המנוגדת לחוק וחוקרת את בני הנוער החשודים; את הפרקליטות – התובעת אותם לדין; ואת בתי המשפט לנוער – שבהם נידונה האשמה ומוכרע הדין (קראוס וברוור, 2001). שירות המבחן לנוער הוא שירות טיפולי-סוציאלי סמכותי, הפועל כיחידה ארצית במסגרת האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. השירות פועל מתוקף חוק הנוער, שפיטה וענישה ודרכי טיפול, שנחקק בשנת תשל"א 1971 (קראוס וברוור, 2001; מגן, 2008). על-פי חוק זה, המשטרה חייבת להפנות לשירות המבחן לנוער כל קטין שלדעתה יש יסוד להעמידו לדין ונפתח לו על כך תיק פלילי (חביב ואחרים, 2001).

לשירות המבחן לנוער שלוש מטרות עיקריות (חסין, 1986, אצל מגן, 2008): א. מניעת התנהגות מנוגדת לחוק; ב. טיפול, שיקום ושינוי התנהגות מנוגדת לחוק; ג. סיוע בהתאמת ההליכים המשפטיים לקטין. השירות פועל להשגת מטרות אלה בשלוש דרכים עיקריות (ברגר ווגנברג, 1988; סלוני-נבו, 1999): א. ביצוע חקירה פסיכו-סוציאלית לשם הגשת המלצה למשטרה; ב. הכנת תסקיר לשם הגשה לבית משפט; ג. טיפול בקטין על-פי צו בית משפט.

אוכלוסיית היעד של השירות היא קטינים גילאי 12-18, נערים ונערות שהופנו על-ידי המשטרה לאחר שנחשדו בביצוע התנהגות מנוגדת לחוק וכן קטינים שנמצאו אשמים בביצוע עברה ושמטופלים בשירות לפי צו בית משפט (עדן, 1994). בשנת 2009 טופלו בשירות המבחן לנוער 20,098 קטינים: רובם נערים (87%) ומיעוטן נערות (13%); 71% מהמגזר היהודי, והיתר – 29% מהמגזר הערבי (ליבנה, 2010; צבע, 2010).

מסוף שנות ה-90 פועל השירות באמצעות שלוש יחידות המובחנות ביניהן בסוג הטיפול שניתן בהן ובשלב הטיפול. לכל יחידה קציני מבחן המתמחים בעבודה באותה יחידה. בצורה זו "התמקצעה" והתייעלה עבודת השירות והטיפול בקטינים (חובב ועדן, 2008).

יחידת הקלט: ביחידה זו נקלטים כלל הקטינים החשודים בביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על-ידי המשטרה ושנפתח להם תיק פלילי. יצוין כי הקטין מופנה לשירות ואינו פונה אליו מרצון. לרוב, ייתכנו שתי תוצאות לחקירה המשטרתית ולהליך הפלילי לקטינים שמתחילים את הטיפול בשירות ביחידה זו: א. סגירת תיק בהתאם להמלצת קצין המבחן; ב. הקטינים נמצאים אשמים בעברה שיוחסה להם.

בשלב קליטת הקטין ביחידת הקלט הוא אינו מחויב לקבל טיפול ולשתף פעולה. אולם, העדר שיתוף פעולה עלול להשפיע על חוות הדעת ועל התסקירים שכותב קצין המבחן. תפקידם של קציני המבחן ביחידה זו:

1. מתן הסבר לקטין ולהוריו על מטרות השירות ועל דרכי עבודתו; יצירת אמון בין הקטין לקצין המבחן המטפל; התחלת טיפול, בעיקר באמצעות עיבוד העברה, הפניה לשירותים שונים (כגון מרכז גמילה) והתחלת תהליך השיקום.

2. עריכת חקירה פסיכו-סוציאלית (שיכולה להימשך עד 12 שבועות) לשם הערכת מצב הקטין וצרכיו בתחומים שונים: המשפחתי, הלימודי, התעסוקתי, החברתי וההתנהגות המנוגדת לחוק. בהערכה זו נבדקות הנסיבות שהובילו לביצוע ההתנהגות המנוגדת לחוק שבה הקטין חשוד; נבדק מצבו מבחינת תפקוד, כוחות אישיים וסביבתיים שיכולים לסייע בהתמודדות עם קשייו ולסייע לו בשיקומו; עיבוד העברה, הכולל – ליבון משותף עם הקטין של המעשה שבו הוא חשוד, בחינת האופן שבו הקטין תופס את מעשיו, כיצד הוא מסביר אותם ומהן התובנות שלו. על סמך עיבוד כלל המידע שנאסף נבחנים סיכוייו של הקטין לבצע שוב התנהגות מנוגדת לחוק.

3. כתיבת חוות דעת למשטרה ולפרקליטות לעניין סגירת התיק הפלילי או העמדת הקטין לדין.

4. כתיבת תסקירים לבית המשפט וליועץ המשפטי לממשלה.

5. ליווי הקטין בהליך המשפטי המתנהל נגדו, כולל בזמן צווי הביניים והשגחות זמניות.

יחידת המעצרים: עובדי יחידה זו מטפלים בקטינים שנעצרו בגין המעשה שבו הם חשודים ושהוגשה בעניינם בקשה למעצר עד תום ההליכים. תפקיד היחידה להציע חלופת מעצר (לדוגמה מעצר בית) לבית המשפט:

1. עריכת חקירת מעצר (תוך זמן קצר) להערכת מצב הקטין בתחומים הבאים: הנסיבות האישיות של הקטין, תנאי המעצר ובדיקת חלופות מעצר.

2. כתיבת תסקיר מעצר לשם המלצה על חלופת מעצר.

3. פיקוח על הקטינים בחלופת מעצר.

4. ליווי הקטין בהליך המעצר והמשפט.

יחידת הטיפול והשיקום (להלן: טו"ש): ביחידה זו מטפלים בקטינים על-פי "צווי ביניים – השגחות זמניות" של קצין מבחן ו"צווי טיפול סופיים", לאחר שהקטין נמצא אשם בביצוע העברה ולאחר שהשופט סבר שיש מקום להתערבות טיפולית. יש קטינים שנמצאו אשמים אך הטיפול שניתן ביחידות הקלט או המעצרים או על-ידי גורמי טיפול אחרים נחשב על ידי בית המשפט למספק והוא סבר שאין צורך בהמשך טיפול. בעבור קטינים אלה הסתיים הטיפול בשירות. מיעוט מהקטינים שנמצאו אשמים נשלחים למאסר בפועל. הקטינים שכן מופנים ליחידת הטו"ש מחויבים לעצם הטיפול ולאופן הטיפול, בהתאם להחלטת בית המשפט. הטיפול ביחידה זו הוא האינטנסיבי ביותר והוא כולל לרוב פגישות אישיות או קבוצתיות קבועות ושילוב בתכניות, כדי להחזיר את הקטין לתפקוד נורמטיבי.

בשני העשורים שחלפו חלו שינויים במספר המופנים לשירות המבחן לנוער ובמאפייניהם ובהתאם לכך גם בדרכים שבהן המערכת מתייחסת אליהם. השינויים העיקריים כוללים: עלייה במספר המופנים (עד אמצע שנות האלפיים) ועלייה בחומרת ההתנהגות המנוגדת לחוק; שינויים בחקיקה הנוגעת לאוכלוסייה זו (חוק המעצרים וחוק הסנגוריה הציבורית); גידול בכוח האדם במשטרה המטפל בבני נוער ושינויים בדרכי עבודת המשטרה. לשירות מערכת מידע, דרכה נאספו באופן שיטתי נתונים על אודות המופנים אליו, הכוללים סוגי ומאפייני העברה ופרטים אישיים בסיסיים. אולם, מערכת זו לא כללה מאפיינים אישיים ומשפחתיים נוספים הרלוונטיים לטיפול, כגון הערכת מצבי הסיכון של הקטין

ומשפחתו וקשר עם שירותים נוספים. רק בשנת 2009 הוכנסה מערכת דיווח ממוחשבת חדשה ומעודכנת, אשר נותנת מידע נוסף, אך מוגבל גם הוא. לאור כל זאת, עלה הצורך להכיר לעומק ולחקור את מאפייניהם ואת צורכיהם של המופנים לשירות המבחן לנוער בכלל ואת אלו של הקטינים מכל אחת מיחידות השירות – הקלט, המעצרים והטו"ש, בפרט.

המחקר הוזמן על-ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים - אגף תכנון, מחקר והכשרה והאגף לנוער צעירים ושירותי תקון - שירות המבחן לנוער. הוא לווה על-ידי ועדת היגוי שהורכבה מבעלי תפקידים שונים בשירות המבחן לנוער, נציגה מאגף תכנון, מחקר והכשרה והגוף החוקר. הוועדה הייתה שותפה בבניית שאלון המחקר, הוצגו בפניה ממצאי המחקר והיא שימשה פורום לדיון בהם. ממצאי המחקר הוצגו בפני פורומים שונים של השירות ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים, בהם כנס של השירות ובפני קציני המבחן המחוזיים של השירות. שירות המבחן לנוער ממשיך ללמוד ולדון בממצאים, כדי לשפר את דרכי העבודה ולהתאימן טוב יותר לקטינים שבטיפול השירות.

בפרק הבא, פרק 2, מוצגים ההיבטים המתודולוגיים של המחקר; בפרק 3 מוצגים מאפייני הקטינים – מאפייניהם הסוציו-דמוגרפיים, עיסוקם העיקרי ובכלל זה מאפייני הלומדים ומאפייני הנושרים ממערכת החינוך, מצבי הסיכון לפי הערכת קציני המבחן והקשר של הקטינים עם שירותים שונים עד שהופנו לשירות המבחן לנוער; בפרק 4 – מוצגת סביבתם המשפחתית של הקטינים; בפרק 5 מוצגים הקשיים והאירועים שהובילו לביצוע ההתנהגות המנוגדת לחוק; בפרק 6 – מאפייניה של ההתנהגות המנוגדת לחוק; בפרק 7 – מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות; בפרק 8 – העבודה עם הקטינים; בפרק 9 – הטיפול בקטינים לפי צו; בפרק 10 מוצגים החוזקות האישיות וסוגי התמיכה שיכולים לסייע בשיקום הקטין; בפרק 11 – הקשיים של קציני המבחן בעבודה עם הקטינים; בפרק 12 – תרומת שירות המבחן לנוער שבטיפולם; בפרק האחרון מוצגים כיווני פעולה לעתיד.

2. המחקר

2.1 מטרת המחקר

מטרת המחקר הייתה לסייע למקבלי ההחלטות בשירות ללמוד ולהבין מה הם מאפייניה וצרכיה העיקריים של אוכלוסיית היעד, לשם שיפור המענים הניתנים לה ולשם פיתוחן של התכניות הנחוצות לה; זאת באמצעות בניית מדיניות המבוססת על ידע.

2.2 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה את הקטינים גילאי 12-18, נערים בלבד,² שהיו בטיפול השירות בעת ביצוע המחקר (לוח 1), לפי היחידות השונות:

---

² ההחלטה לכלול רק נערים נבעה משתי סיבות: האחת, מיעוט הנערות בטיפול השירות (13% מכלל המופנים); והשנייה, בשנת 2005 נערך מחקר על אודות הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים (כאהן-סטרבציינסקי ואחרים, 2005). ההנחה של הגורמים המטפלים הייתה שהנערות המופנות לשירות המבחן לנוער דומות במאפייניהן לנערות המטופלות בשירות לנערות ולצעירות.

1. מיחידת הקלט נכללו קטינים שהופנו לשירות לאחר פתיחת תיק פלילי. לא נכלל מי שהתיק נגדו נסגר על-ידי המשטרה או שטרם הוזמן לחקירה פסיכו-סוציאלית. מולאו שאלונים רק על אודות קטינים שהסתיימה לגביהם החקירה הפסיכו-סוציאלית.
2. מיחידת המעצרים נכללו קטינים שהוגשה בעבורם בקשה לתסקיר מעצר או קטינים בפיקוח מעצר, קרי קטינים ששחררו בתנאים מגבילים לחלופת מעצר ונמצאים בצו של פיקוח קצין מבחן כחלק מהתנאים המגבילים.
3. מיחידת הטו"ש נכללו קטינים שהיו בטיפול השירות לפי אחד מצווי בית המשפט הבאים: צו מעון, צו מעון נעול, צו מבחן-פיקוח, כל הוראה אחרת (ללא שירות למען הציבור), צו פיקוח בתנאי מגורים, צו השגחה זמנית (כולל צו השגחה זמנית בתנאי מגורים) וצו הסתכלות³.

2.3 שיטת איסוף הנתונים

א. הרכיב הכמותי

הנתונים נאספו בחודשים אוגוסט-דצמבר 2009, באמצעות שאלון מקוון (בתוכנת סקר אינטרנט) למילוי עצמי על אודות קטינים שהופנו לשירות. השאלון הופנה לקציני המבחן המטפלים באותם קטינים.

בשאלון נבחנו הרקע הסוציו-דמוגרפי של הקטין ומשפחתו; יחסים במשפחה; עיסוק עיקרי של הקטין; מצבים ואירועים משמעותיים בחיי הקטין ומשפחתו; דפוסי התנהגות סיכון; דפוסי התנהגות מנוגדת לחוק, השתתפות בתכניות מטעם השירות, תחומי חוזק של הקטין, מאפייני הטיפול שהקטין מקבל (כולל מוקדי טיפול, מעורבות ההורים והטיפול ביחידת הטו"ש), תרומת השירות לקטין והקשיים שאתם מתמודדים קציני המבחן בעת הטיפול בו. קציני המבחן מילאו שאלונים אלה מתוך היכרותם עם הקטינים, תוך היעזרות בחומרים המצויים בתיקיהם.

המידע נאסף לגבי מדגם ארצי מייצג של 450 קטינים מכל הארץ. נדגמו אקראית 150 קטינים מכל אחת מהיחידות בנפרד. רואיינו 152 קציני מבחן שהשיבו בסך-הכול על אודות 430 קטינים (חלק מהקצינים רואיינו לגבי יותר מקטין אחד). הקטינים שרואיינו מהווים 96% מהמדגם. בניתוח המידע שוקללו הנתונים לפי הפרופורציה של אחוז הקטינים בכל אחת מהיחידות מסך-כל אוכלוסיית המחקר. בעת איסוף הנתונים, 70% היו מיחידת הקלט, 15% מיחידת המעצרים ו-15% נוספים מיחידת הטו"ש (לוח 1).

ניתוח הנתונים נעשה באמצעות תוכנת Complex Samples של SPSS. בדוח מופיעים ניתוחים לפי יחידות שבהן מספר התצפיות האפקטיביות קטן, ולפיכך, במקרים אלו, האומדנים המוצגים בדוח חשופים לטעויות דגימה. כדי להסב את תשומת לב הקוראים לכך, אומדנים בעלי טעויות דגימה

³ להסבר על סוגי הצווים ר' לדוגמה ברגר ווגנברג, 1988.

יחסיות⁴ שבין הרמות 25% ל-40% סומנו בסוגריים. אומדנים בעלי טעויות דגימה יחסיות הגבוהות מ-40% לא דווחו.

לוח 1: אוכלוסיית המחקר והמדגם, לפי יחידה

טו"ש	מעצרים	קלט	סה"כ	
691	736	3,384	4,811	אוכלוסיית המחקר (N) ¹
150	150	150	450	המדגם (N)
144	148	138	430	שאלונים מלאים (N)
15	15	70	100	אחוז שאלונים מלאים (משוקלל)
96	99	92	96	אחוז היענות

¹ כאמור, בכל שנת 2009 טופלו בשירות 20,098 קטינים. בנקודת הזמן של ביצוע המחקר טופלו בשירות 4,811 קטינים.

במסגרת המחקר נערכו ניתוחים לפי יחידה (קלט, מעצרים וטו"ש), גיל (12-15 ו-16-18), מגזר (יהודי וערבי), וותיקים-יוצאי בריה"מ לשעבר (ותיק בארץ הוגדר כמי שהוא ושני הוריו יהודים שנולדו בישראל; יוצא בריה"מ לשעבר הוגדר כמי שנולד בבריה"מ לשעבר או שלפחות אחד מהוריו עלה לישראל משם אחרי שנת 1989). הנתונים בלוחות מוצגים לפי יחידה, בהתאם למטרת העל של המחקר. במקומות הרלוונטיים מובאים נתונים גם לפי שאר המאפיינים, אך לרוב ללא לוחות, כדי להקל על הקוראים.

ב. המרכיב האיכותני

בדוח מוצג גם מידע איכותני שנאסף באמצעות חמישה ראיונות פנים-אל-פנים עם קטינים המטופלים בשירות. הראיונות נועדו להשמיע את קולם של הקטינים ולהציג את תפיסותיהם לגבי תחומים שונים ובעיקר בעניין יחסיהם עם קציני המבחן ובעניין התהליך הטיפולי שלהם.

3. מאפייני הקטינים

המטרה העיקרית של המחקר היא לאפיין את הקטינים שהופנו לשירות המבחן לנוער, זאת כדי להמשיך לפתח את מדיניות הטיפול בקטינים ואת המענים המוצעים להם. בפרק הנוכחי יוצגו מאפייני המטופלים – מאפייניהם הסוציו-דמוגרפיים, עיסוקם העיקרי ובכלל זה מאפייני הלומדים ומאפייני הנושאים ממערכת החינוך, מצבי הסיכון לפי הערכת קציני המבחן והקשר של הקטינים עם שירותים שונים עד שהופנו לשירות המבחן לנוער.

3.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הקטינים

בפרק זה מוצגים מאפייניהם האישיים של הקטינים המטופלים בשירות (לוח 2):

- ♦ **גיל:** 40% הם בני 12-15 ו-60% בני 16-18. כמחצית מהקטינים מיחידת הקלט בני 12-15 וכמחציתם בני 16-18. לעומת זאת, כרבע מהקטינים ביחידות המעצרים והטו"ש הם גילאי 12-15 וכשלושה רבעים הם גילאי 16-18.

⁴ טעות דגימה יחסית מוגדרת כטעות הדגימה חלקי האומדן.

♦ **מגזר:** 81% יהודים ו-19% ערבים (16% מוסלמים ו-3% נוצרים), ללא הבדלים מובהקים בין היחידות. שיעורים אלה מצביעים על ייצוג-יתר של בני נוער יהודים בשירות ועל תת-ייצוג של בני נוער ערבים, בנוגע לשיעורם בכלל אוכלוסיית הילדים בארץ (0-18): 69% ו-31% בהתאמה (ציונית ואחרים, 2008).

♦ **ארץ לידה ומגזר:** 81% מהקטינים הם ילידי ישראל: 64% יהודים ו-17% ערבים. 19% הם ילידי חו"ל: 11% ילידי בריה"מ לשעבר, 4% ילידי אתיופיה ו-4% נוספים ממגוון מדינות אחרות. להשוואה, בכלל האוכלוסייה בארץ, שיעור הילדים העולים (גיל 15-17) הוא נמוך יותר ועומד על 10% (ציונית ואחרים, 2008). הקטינים ילידי חו"ל המטופלים בשירות בעלי ותק רב בארץ של 9 שנים בממוצע. במשתנה ארץ לידה, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין היחידות.

♦ **אורח החיים של הקטינים:** כשני שלישים (61%) מנהלים אורח חיים חילוני, למעלה מרבע (29%) – מסורתיים ורק לגבי מיעוט מהקטינים קציני המבחן הגדירו את אורח חייהם כדתי (6%) או חרדי-דתי מאוד (5%). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין היחידות השונות.

לוח 2: מאפיינים אישיים של הקטינים, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
100	100	100	100	גיל**
24	28	46	40	15-12
76	72	54	60	18-16
100	100	100	100	מגזר
85	77	82	81	יהודי
(15)	(23)	(18)	19	ערבי
100	100	100	100	מגזר וארץ לידה
66	57	64	64	יהודי ילידי ישראל
(15)	21	(16)	17	ערבי ילידי ישראל
(12)	12	(11)	11	עולה מבריה"מ לשעבר
--	(7)	--	(4)	עולה מאתיופיה
--	--	(5)	(4)	עולה אחר
100	100	100	100	אורח החיים של הקטין
56	64	51	61	חילוני
31	28	32	29	מסורתי
(10)	--	(8)	5	דתי
--	--	(9)	(5)	חרדי-דתי מאוד

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

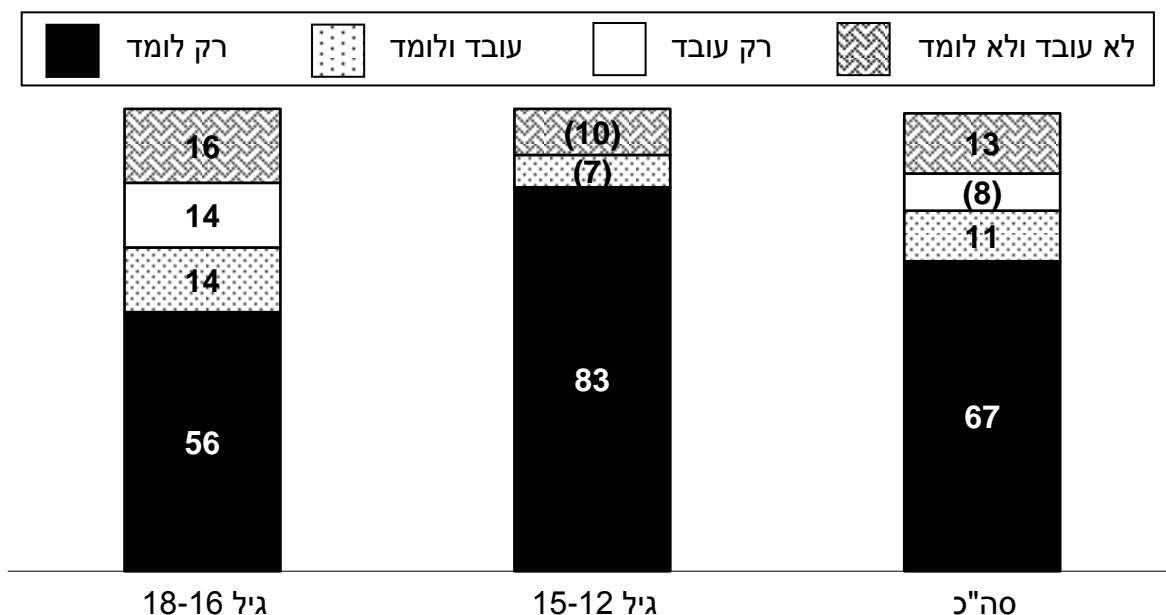
-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

3.2 העיסוק העיקרי של הקטינים

מעל לשלושה רבעים מהקטינים (78%) לומדים: 67% - רק לומדים ו-11% לומדים ועובדים. 9% נוספים רק עובדים ו-13% - "מנותקים" ממערכות הלימודים והעבודה – אינם לומדים ואינם עובדים

(תרשים 1). קציני המבחן העריכו כי רוב (81%) הקטינים מתמידים בעיסוק העיקרי (לימודים או עבודה).

תרשים 1: העיסוק העיקרי של הקטינים, לפי גיל (באחוזים)**

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

חשוב לשים לב להבדל בעיסוק העיקרי של הקטינים לפי גיל (תרשים 1): מרבית (83%) בני 15-12 רק לומדים, לעומת כמחצית (56%) מבני 18-16. הבדל זה מוכר מהספרות המחקרית, המצביעה על כך ששיעור הנשירה מבית הספר עולה עם העלייה בגיל (כהן-נבות ואחרים, 2001). נמצא הבדל מובהק גם בין הקטינים, לפי יחידה. אולם בדיקה של הנתונים הראתה שהבדל זה נובע מכך שביחידת הקלט יש יותר לומדים, כיוון שביחידה זו כמחצית מהקטינים בני 15-12 וכמחצית בני 18-16, ולעומת זאת, ביחידות המעצרים והטו"ש כרבע מהקטינים בני 15-12 וכשלושה רבעים בני 18-16. כמו כן, יש לזכור כי ביחידת הקלט מטפלים בכלל הקטינים בשירות, בהם קטינים רבים יותר ברמת סיכון נמוכה, לעומת הקטינים המטופלים ביחידות המעצרים והטו"ש. נוסף לכך, נמצא הבדל לפי מגזר: כשני שלישים (69%) מהקטינים מהמגזר היהודי רק לומדים, לעומת כמחצית (55%) מהקטינים מהמגזר הערבי, ו-12% מהיהודים מנותקים, לעומת שיעור גבוה יותר – 19% מהערבים. הבדל זה בין המגזרים מוכר גם הוא מהספרות המחקרית (כהן-נבות ואחרים, 2001).

הקטינים הלומדים

כשליש (36%) מהקטינים הלומדים, לומדים בכיתות ו-ט וכשני שלישים (64%) בכיתות י-י"ב. פחות ממחצית מהלומדים (43%) לומדים בבתי ספר עיוניים, כרבע (22%) בבתי ספר טכנולוגיים או מקצועיים וכשליש (35%) במגוון מסגרות אחרות, כגון בתכנית היל"ה או במרכז גמילה.

♦ **לפי יחידה:** בקרב הקטינים מיחידת הקלט נמצא השיעור הגבוה ביותר של לומדים בבית ספר עיוני - 47%, לעומת כ-30% מיחידות המעצרים והטו"ש. בקרב הקטינים הלומדים מיחידות המעצרים והטו"ש ניתן להצביע על שיעור גבוה יחסית של לומדים שסוג בית הספר מעיד על מצב

הסיכון שבו הם נמצאים - 52% מהלומדים מיחידת המעצרים ו-44% מהלומדים מיחידת הטו"ש לומדים במגוון מסגרות חלופיות (לוח 3).

- ◆ **לפי גיל:** שיעור גבוה יותר מהצעירים לומדים בבית ספר עיוני: 48%, לעומת 39% מהבוגרים.
- ◆ **לפי מגזר:** נמצא הבדל בשיעור הלומדים בבתי ספר טכנולוגיים/מקצועיים: 43% מהמגזר הערבי, לעומת 18% מהמגזר היהודי; ובמסגרות אחרות: 12% בלבד במגזר הערבי, לעומת 39% במגזר היהודי. ייתכן שהאחוז הגבוה יותר של לומדים במסגרות החלופיות מהמגזר היהודי הוא זה שממתן את שיעור המנותקים בקרבם. בשונה, במגזר הערבי יש אחוז נמוך יותר של לומדים במסגרות אחרות ואחוז גבוה יותר של מנותקים - של נושרים ממערכת החינוך שאין להם עיסוק עיקרי כיום.

נבדקו מספר היבטים של תפקוד לימודי. קשיים בתפקוד בבית הספר מעידים, פעמים רבות, על נשירה סמויה מבית הספר (כהן-נבות ואחרים, 2001). על-כן, נבדק האם הקטינים לרוב מצליחים לעמוד בדרישות המסגרת החינוכית, והאם הם נוהגים להגיע לבית הספר באופן סדיר או נעדרים ממנו. כמו כן, כפי שיוצג בפרקים הבאים, קשיים בתפקוד במסגרת נורמטיבית הם אחד המאפיינים הבולטים של הקטינים המטופלים בשירות. להלן הממצאים (לוח 3):

- ◆ כשני שלישים (65%) מהלומדים על-פי רוב עומדים בדרישות בית הספר. היתר לפעמים עומדים בדרישות (18%) או שאינם עומדים בדרישות (17%).
- ◆ הלומדים נעדרו בממוצע 1.1 חודשים מבית הספר במהלך שנת הלימודים.

לוח 3: מאפייני למידה של הקטינים, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
100	100	100	100	סוג בית ספר**
32	30	47	43	עיוני
24	18	22	22	טכנולוגי / מקצועי
44	52	30	35	אחר ¹
62	69	64	65	הקטין עומד לרוב בדרישות בית הספר
1.1	1.8	1.0	1.1	מספר חודשים ממוצע בהם הקטין לא למד בשנה"ל

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

¹ היל"ה, אקסטרני, מרכז נוער, מפת"ן, מרכז גמילה, כל"א, ת"ת, חינוך מיוחד

הקטינים שאינם לומדים

הקטינים שנשרו ממערכת החינוך סיימו בממוצע 9.0 שנות לימוד. להבדיל מהלומדים, להערכת קציני המבחן, רק 23% מהם עמדו לרוב בדרישות בית הספר, 24% עמדו בדרישות רק לפעמים ו-53% לא עמדו כלל בדרישות. ניתן לשער שזה היה הגורם העיקרי להפסקת לימודיהם. ואכן, הסיבות העיקריות שצינו קציני המבחן לנשירה הן בעיות התנהגות, נוכחות ומשמעת (68% מהנושרים), והישגים לימודיים נמוכים (63% מהנושרים). זאת בדומה לסיבות שמדווחות על-ידי נושרים באופן כללי (כהן-נבות ואחרים, 2001). בנוגע ל-17%-20% מהנושרים צוינו גם הסיבות הבאות: חוסר שביעות רצון מבית הספר, דרישה של בית הספר שהקטין יפסיק את לימודיו במוסד, רצון הקטין לעבוד וקשיים במשפחה. חלק ניכר מהנושרים (41%) מחפשים כיום מסגרת לימודים.

כחמישית (18%) מהקטינים מיחידת הקלט הם נושרים, לעומת כשליש מהקטינים ביחידות המעצרים והטו"ש. לגבי הקטינים שמחפשים כיום מסגרת לימודים נמצאו שיעורים גבוהים יותר בקרב הנושרים מיחידת הקלט (52%, לעומת 32% מיחידת הטו"ש ו-21% מיחידת המעצרים); בני 12-15 (71%, לעומת 34% בלבד מבני 16-18); ויהודים (50% לעומת 23% מהמגזר הערבי).

סיכום ההבדלים בין הקטינים לפי מאפיינים אישיים ולפי יחידה

רוב הקטינים מיחידת הקלט הם מהמגזר היהודי, כמחציתם בני 12-15, בעלי מאפייני תפקוד נורמטיביים יותר ונמצאים בסיכון מתון יותר מהיחידות האחרות. סיכום הממצאים הבאים תומך בכך:

- ♦ נמצא שיעור גבוה יותר של לומדים בקרב הקטינים מיחידת הקלט, בקרב בני 12-15, ובמגזר היהודי. במגזר הערבי נמצא שיעור גבוה יותר של מנותקים.
- ♦ בקרב הלומדים, שיעור גבוה יותר מהקטינים מיחידת הקלט ומהצעירים לומדים במסגרת עיונית; במסגרת טכנולוגית/מקצועית לומדים יותר מהמגזר הערבי; ובמסגרות חלופיות - יותר קטינים מיחידות המעצרים והטו"ש ויותר יהודים.
- ♦ בהערכת התפקוד הלימודי לא נמצאו הבדלים בין הקטינים לפי יחידה, לפי גיל ולפי מגזר.
- ♦ אחוזים גבוהים יותר מהנושרים מיחידת הקלט, מהצעירים ומהיהודים מחפשים כיום מסגרת לימודים.

3.3 מצבים מגבירי סיכון ומצבי סיכון בהם נמצאים הקטינים

ידוע כי הקטינים בטיפול השירות נמצאים במצבים מגבירי סיכון או במצבי סיכון שונים. עדות לכך נמצאה בדברי אחד הקטינים שרואיינו למחקר:

"בגיל 12 וחצי בערך התחלתי להסתבך בפלילים. גנבות, מכות, אלימות, הייתי באמת מכור לאלכוהול. הייתי יוצא, לא הייתי שואל אף אחד, אם הייתי רוצה לעשות משהו, הייתי עושה אותו...".

כדי להעמיק את ההיכרות עם המאפיינים ועם הצרכים של מטופלי השירות, התבקשו קציני המבחן לדווח האם הקטינים נמצאים במצבי סיכון שונים, כגון, שוטטות, קשר עם חברים עוברי חוק, מצב רגשי קשה, השתתפות באלימות, שימוש בסמים וכד'. בלוח 4 מוצגים שיעורי הקטינים שנמצאים במצבים אלה כיום או היו בעבר.

אחד מהמצבים מגבירי הסיכון הוא לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז. הפרעות אלה משפיעות על כל תחומי החיים; במיוחד גדולה השפעתן על תפקודם הלימודי של בני הנוער. העדר תשומות מתאימות וטיפול עלול להוביל להערכה עצמית נמוכה, לתחושת מסוגלות נמוכה ולפערים לימודיים, שבסופו של דבר יובילו לנשירה ממערכת החינוך ולהתנהגות אנטי-נורמטיבית; דברים שהם גורם סיכון בעצמם. קציני מבחן דיווחו על לקות למידה או על הפרעת קשב וריכוז, כעל המצב מגביר הסיכון השכיח ביותר (בנוגע ל-58% מהקטינים). חשוב לציין כי קציני המבחן לא התבקשו להתייחס רק למי שאובחן כבעל לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז, אלא גם לקטינים שלא עברו אבחון, אך לפי ידיעתם של העובדים

ועל-פי היכרותם עם, סובלים מלקויות אלה. נוסף לכך, דיווחו קציני המבחן על מצבי סיכון רווחים: קשר עם חברים עוברי חוק (דווח בנוגע ל-41% מהקטינים), מצב רגשי קשה (35% מהקטינים) ושוטטות (27% מהקטינים).

לוח 4: מצבים מגבירי סיכון ומצבי סיכון של הקטינים, כיום או בעבר, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
70	53	57	58	בעל לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז
54	51	36	41	מקיים קשר עם חברים עוברי חוק*
44	41	32	35	במצב רגשי קשה
34	35	24	27	משוטט
26	17	16	18	מגלה תוקפנות פיזית כלפיו הוריו/מבוגר האחראי לו
15	16	12	13	משתמש בסמים או נוטל כדורים לא למטרות רפואיות
(12)	22	(9)	12	שונה אלכוהול עד כדי שכרות*
15	14	(9)	11	טופל על רקע פסיכיאטרי או ניסה להתאבד

* הבדלים מובהקים (p<0.05)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר ממצב אחד על אודות כל קטין

3.4 עם מי הקטינים נוהגים לבלות?

קציני המבחן נשאלו עם מי הקטינים נוהגים לבלות (לוח 5). הרוב המכריע (89%) מבלים עם בני גילם, כחמישית עם בני משפחתם (24%) ו/או עם מבוגרים מהם (21%). בנוגע ל- להערכת קציני המבחן 11% מהקטינים נוהגים לבלות לבד.

לוח 5: שותפים לקטינים בבילוי בדרך כלל¹, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
85	88	90	89	בני גילם
21	22	24	24	בני משפחה
26	27	18	21	מבוגרים יותר
(6)	(4)	(6)	(6)	צעירים יותר
13	--	(12)	11	לבד

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מגורם אחד שאתו מבלים הקטינים

3.5 הקשר של הקטינים עם שירותים עד ההפניה לשירות המבחן לנוער

בפרק זה נפרט עם אילו שירותים הקטינים היו בקשר עד שהופנו לשירות המבחן לנוער. כלומר, האם השירותים הכירו את הקטין, האם הייתה הזדמנות לטפל בו ולמנוע את הידרדרות מצבו או שמא הקטין לא היה מוכר למערכת השירותים וההיכרות הראשונה של הגורמים המטפלים עמו הייתה במסגרת השירות, רק לאחר שהקטין נחשד בביצוע עברה. הבחנו בין שירותים לכלל בני הנוער (כגון גורם מצוות בית הספר או ממסגרת לחינוך בלתי פורמלי, דוגמת מתנ"ס) לבין שירותים המיועדים לבני נוער בסיכון (דוגמת היחידה לקידום נוער או שירות ביקור סדיר). ראשית, נדווח על שיעור

הקטינים שהיו בקשר עם שירות כלשהו, ולאחר מכן, על שיעור הקטינים שהיו בקשר עם שירות לבני נוער בסיכון.

קשר עם שירותים לכלל בני הנוער: רוב הקטינים (78%) היו בקשר עם שירות אחד לפחות. מתוכם, כרבע (28%) היו בקשר עם שלושה שירותים או עם יותר, לפני שהופנו לשירות המבחן לנוער. בסביבתם של מעט מהקטינים (4%-8%) לא היה שירות, ולכן לא יכלו להיות עמו בקשר. השירות הנפוץ ביותר שהקטינים היו עמו בקשר הוא גורם כלשהו מצוות בית הספר, ובכלל זה היועצת והפסיכולוגית (51% מהקטינים); (לוח 6).

סיכום ההבדלים בין הקטינים לפי מאפיינים אישיים

- ♦ מרבית הקטינים מהמגזר היהודי, לעומת הקטינים מהמגזר הערבי, היו בקשר עם שירות כלשהו - 85%, לעומת 46% בהתאמה; 30% מהקטינים היהודים היו בקשר עם שלושה שירותים ומעלה, לעומת 15% מהערבים. חשוב לציין שלא נמצא במגזר הערבי שיעור גבוה יותר של דיווח שהשירות אינו קיים בסביבת הקטין. אולם, ככל הנראה, היקף הטיפול שניתן במגזר הערבי קטן יותר מזה הניתן במגזר היהודי. חיזוק לכך נמצא גם מנתונים העולים ממחקרים נוספים. למשל, ממיפוי דרכי הפעולה של מערכת החינוך לקידום תלמידים מתקשים (כהן-נבות ואחרים, 2009).
- ♦ בדומה להבדל לפי מגזר, נמצא הבדל (אם כי מתון יותר) בין יוצאי בריה"מ לשעבר לוותיקים: 89% מהראשונים היו בקשר עם אחד השירותים, לעומת 75% מהוותיקים.
- ♦ לא נמצא הבדל בין הקטינים הצעירים (בני 12-15) לבוגרים (בני 16-18) בהיקף הקשר עם שירותים. אולם, נמצא כי הצעירים היו יותר בקשר עם גורם מצוות בית הספר: 64%, לעומת 43% מהבוגרים.

קשר עם שירותים לבני נוער בסיכון: מעל למחצית (54%) היו בקשר עם שירות אחד לפחות לבני נוער בסיכון (לוח 6):

- ♦ השירות הנפוץ ביותר הוא עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים ביישוב המגורים: 38% היו אתה בקשר.
- ♦ כרבע (27%) היו בקשר עם שירות ביקור סדיר. הצרכים הרבים של הקטינים בתחום הלימודי, היקף הנשירה והקשיים בתפקוד הלימודי מחזקים את נחיצות שירות זה בעבורם.
- ♦ 15% היו בקשר עם שירותי בריאות הנפש. ממצא זה עולה בקנה אחד עם היקף הקטינים שקציני המבחן דיווחו כי טופלו על רקע פסיכיאטרי ו/או ניסו להתאבד (11%).
- ♦ לפי מגזר, כפי שנמצא בנוגע לקשר עם שירותים לבני נוער בכלל: 60% מהמגזר היהודי היו בקשר עם לפחות אחד מהשירותים לבני נוער בסיכון, לעומת 27% בלבד מהקטינים מהמגזר הערבי.

לוח 6: השירותים שהקטין היה אתם בקשר עד ההפניה לשירות המבחן לנוער, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
				שירותים לבני נוער בסיכון
47	37	36	38	עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים ביישוב
31	29	26	27	קצין ביקור סדיר
15	16	15	15	שירותי בריאות הנפש
17	22	(9)	12	היחידה לקידום נוער*
65	55	51	54	הקטין היה בקשר עם אחד מהשירותים הנ"ל: מדד מסכם
				שירותים לכלל בני הנוער
57	46	51	51	גורם כלשהו מצוות בית הספר, כולל יועצת ופסיכולוגית
19	24	15	17	מדריך במסגרת בלתי פורמלית
10	(8)	(9)	9	איש דת
				הקטין היה בקשר עם אחד מהשירותים לבני נוער לפחות (בסיכון ולכלל בני הנוער) - מדד מסכם
86	76	77	78	

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, כיוון שהקטין יכול להיות בקשר עם יותר משירות אחד

4. הסביבה המשפחתית של הקטינים

הזירה המשפחתית היא אחת הזירות העיקריות בחיי בני הנוער, ויש בה פוטנציאל גדול להקלת תהליכי ההתבגרות והמעבר לבגרות. דפוסי היחסים במשפחה, המאופיינים בתמיכה לצד פיקוח, עשויים להשפיע על התנהגות הקטין. המשפחה היא גורם הכרחי לקידום רווחתם הנפשית והפיזית של בני הנוער ולשמירתה. חשיבותה של המשפחה בכלל ושל ההורים בפרט מתעצמת במקרים של התנהגות מנוגדת לחוק: יחסם של ההורים למצב וגישתם כלפי בנם וכלפי הטיפול המוצע לו עשוי להיות גורם חיוני בשיקום.

בפרק זה שני חלקים: בחלק הראשון מפורטים מאפייני המשפחה: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, שיעורי תעסוקה, מצב כלכלי, אירועים מיוחדים, מצבי סיכון של ההורים ושל האחאים וקשר עם שירותי רווחה בקהילה. החלק השני של הפרק דן במאפייני הקשר בין הקטין להוריו וביחסם של ההורים להתנהגות המנוגדת לחוק שבה בנם חשוד, כבסיס להבנה של מידת התמיכה בקטין ולשיתוף הפעולה הפוטנציאלי של ההורים.

4.1 המאפיינים של משפחות הקטינים

4.1.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

מלוח 7 עולה כי פחות מ-60% מכלל הקטינים חיים במשפחה שבה ההורים נשואים. שיעור גבוה מאוד - מעל שליש (38%) - חיים במשפחה חד-הורית⁵, לעומת 8.7% מכלל הילדים בארץ (גילאי 0-18)

⁵ קטינים חיים במשפחות חד-הוריות: א. כל הקטינים החיים עם אמם או עם אביהם ללא בן/בת זוג של ההורה; ב. מקרב הקטינים החיים עם קרובי משפחה שאינם הוריהם או בסידור חוץ ביתי (N=36): נכללו קטינים שאחד מהוריהם נפטר (N=10) וקטינים שההורים גרושים/פרודים (N=14).

(ציונית ואחרים, 2008). כ-60% מהקטינים חיים במשפחות גדולות שבהן 4 ילדים או יותר, לעומת 34% מכלל הילדים בארץ (ציונית ואחרים, 2008).

לוח 7: מאפייני משפחות הקטינים, לפי יחידה, מגזר ומוצא (באחוזים)

מוצא	מגזר		יחידה				סך-הכול		
	יהודי	ערבי	טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול			
יוצאי בריה"מ לשעבר	ותיקים	62	78	53	51	67	57	57	הורי הקטין נשואים
46					42	23	**41	38	משפחה חד הורית
52	**34		(17)	**43	61	68	56	59	+4 ילדים במשפחה
(32)	**62		88	**52					

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$) בין הוותיקים ליוצאי בריה"מ לשעבר

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$): לפי יחידה, מגזר ומוצא

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

שישים ושלושה אחוזים מהאימהות נולדו בארץ ו-37% בחו"ל: 18% בבריה"מ לשעבר, 9% באתיופיה והיתר במדינות אחרות. הוותק של ילידות חו"ל בארץ עולה על עשרים שנים בממוצע (לוח 8). אם כ-40% מההורים הם עולים, וכאמור לעיל כ-20% מהקטינים הם בני נוער שעלו בעצמם לארץ, הרי שכ-20% הם בני דור שני בארץ (ילדי עולים).

לוח 8: ארץ לידת אם¹ הקטין, לפי יחידה (באחוזים)

סך-הכול	קלט	מעצרים	טו"ש	סה"כ
100	100	100	100	100
63	63	61	61	ישראל
9	(9)	(12)	10	אתיופיה
18	17	19	23	בריה"מ לשעבר
10	11	8	6	מדינות אחרות
20.7	21.5	19.2	19.0	הוותק הממוצע של האם בארץ

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ לא מוצג אחוז האימהות שנולדו במדינות אחרות

השכלתן של האימהות נמוכה יחסית: כ-80% למדו 12 שנים או פחות. 19% בלבד בעלות השכלה על-תיכונית, של 13 שנים או יותר (לוח 9).

לוח 9: שנות לימוד של אם הקטין, לפי יחידה, מגזר ומוצא (באחוזים)

מוצא	מגזר		יחידה				סך-הכול			
	יהודים	סה"כ	יהודי	ערבי	טו"ש	מעצרים			קלט	
יוצאי בריה"מ לשעבר	ותיקים	**41	34	73	*34	40	57	**39	42	עד 11 שנים
24					45	34	39	39	39	12 שנים
24	46		45	--	21	15	(9)	22	19	13 שנים או יותר
52	13		21	--						

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$) בין המגזר היהודי לערבי

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$): לפי יחידה ומוצא

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

בלוח 10 מוצגים נתונים על תעסוקת ההורים. מהנתונים עולה כי שני שלישים מהאבות (66%) ואחוז נמוך במקצת מהאימהות (56%) עובדות; בסך-הכול 66% מראשי המשפחות עובדים; בנוגע לכרבע (26%) מהקטינים דווח שאין מפרנס במשפחה (שני ההורים אינם עובדים או ראש משפחה אינו עובד במשפחות חד-הוריות). על רקע ממצאים אלה, הערכת המצב הכלכלי של המשפחות אינה מפתיעה: על פי הדיווח, משפחותיהם של כחמישית מהקטינים מתקשות לספק להם צורכי קיום בסיסיים ובמשפחותיהם של כ-46% מסופקים צורכי קיום בסיסיים בלבד.

לוח 10: שיעורי תעסוקה של ההורים ומצב כלכלי של משפחת הקטין, לפי יחידה (באחוזים)

שיעורי תעסוקה	סך-הכול	קלט	מעצרים	טו"ש
אב עובד	66	*70	57	56
אם עובדת	56	58	48	55
ראש המשפחה עובד	66	68	66	62
אין מפרנס במשפחה ¹	26	25	28	30
המצב הכלכלי של משפחת הקטין²				
קשה לספק צורכי קיום בסיסיים	19	18	19	24
אפשר לספק צורכי קיום בסיסיים בלבד	44	44	49	39

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$) לפי יחידה

¹ החישוב נעשה תוך התחשבות בסוג המשפחה (דו הורית או חד הורית)

² לא מוצג "המצב הכלכלי של המשפחה מאפשר לספק מעבר לצורכי הקיום הבסיסיים".

סיכום ההבדלים בין הקטינים לפי יחידה ומאפיינים אישיים:

- ♦ **לפי יחידה נמצאה מגמה מעורבת:** שיעור הקטינים מיחידת המעצרים החיים במשפחות חד-הוריות נמוך יותר מהשיעור ביחידות האחרות (23%, לעומת כ-40% ביחידות האחרות). בקרב קטינים אלה נמצא השיעור הגבוה ביותר של אימהות בעלות השכלה של עד 11 שנות לימוד (57%, לעומת 40% ביחידות האחרות); ושיעור נמוך יותר של אבות מועסקים (57%), לעומת שיעור האבות המועסקים מיחידת הקלט (70%), אך דומה לשיעור בקרב אבותיהם של הקטינים מיחידת הטו"ש.
- ♦ **לפי מגזר:** אחוז גבוה יותר מהקטינים מהמגזר היהודי חיים במשפחות חד-הוריות (43%), לעומת 17% מהקטינים מהמגזר הערבי. גם בקרב כלל האוכלוסייה נמצא הבדל בין המגזרים: 9% מכלל הילדים היהודים בישראל חיים במשפחות חד-הוריות, לעומת 4% במגזר הערבי (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2010). שיעור נמוך יותר חיים במשפחות שבהן ארבעה ילדים או יותר (52% מול 88% בהתאמה), אימותיהן משכילות יותר (66% בעלות השכלה של 12 שנות לימוד או יותר, לעומת 27% בהתאמה) ושיעור האימהות המועסקות גבוה יותר (61% לעומת 36% בהתאמה).
- ♦ **לפי מוצא:** שיעור גבוה יותר מיוצאי בריה"מ לשעבר חיים במשפחות חד-הוריות (52%, לעומת 34% מהוותיקים). לשם השוואה, 8.7% מכלל הילדים בישראל חיים במשפחות חד-הוריות, לעומת 17% מקרב ילדי עולי בריה"מ לשעבר (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2010). שיעור נמוך יותר חיים במשפחות גדולות (32% מיוצאי בריה"מ לשעבר, לעומת 62% מהוותיקים) ולשיעורים

גבוהים יותר אימהות משכילות – בעלות 13 שנות לימוד או יותר (13% לעומת-52% בהתאמה) ועובדות (51% לעומת 85% בהתאמה).

מאפייני סיכון של משפחות הקטינים

כדרך נוספת לאפיין את משפחות הקטינים, נבדקו מצבים מגבירי סיכון, בעיות ואירועים קשים בחיי המשפחה בשלוש השנים האחרונות לפני הסקר. מדובר במצבים העלולים לערער את יציבותה של המשפחה ואת תפקודה התקין. נוסף לכך, נבדק האם המשפחה מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה, כעדות נוספת למצוקתה.

מהממצאים בלוח 11 עולה כי:

- ♦ כ-60% מכלל הקטינים חוו במסגרת משפחתם אירוע או מצב מגביר סיכון/מסכן, כגון גירושין, אבטלה ממושכת של אחד ההורים או של שניהם, אשפוז ממושך או מחלה קשה של אחד ההורים, מעצר או מאסר של אחד ההורים או של האחאים.
- ♦ במשפחותיהם של 40% מהקטינים שורר מתח רב ויש מריבות רבות בין ההורים; במשפחתם של 11% מהקטינים דווח על מצב קיצוני של אלימות פיזית בין ההורים.
- ♦ במשפחתם של 17% מהקטינים אחד מההורים לפחות או אחד מהאחאים מכור לסמים או לאלכוהול, ובמשפחתם של 28% מהקטינים יש לפחות הורה אחד או אח/אחות בעל רקע של התנהגות מנוגדת לחוק.

לוח 11: אירועים מיוחדים בחיי משפחת הקטין, מצבים מגבירי סיכון וקשר עם שירותי הרווחה, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
19	22	23	22	גירושין או פרידה של ההורים
(8)	16	17	15	נישואין שניים של אחד ההורים או של שניהם
16	19	15	16	אשפוז ממושך או מחלה קשה של אחד מההורים
12	10	(8)	9	מעצר או מאסר של אחד מההורים או של שניהם
13	20	(8)	11	מעצר או מאסר של אחד מהאחאים של הקטין
41	38	35	36	אבטלה של אחד מההורים או של שניהם
60	66	57	59	לפחות אחד מהאירועים הנ"ל ב-3 השנים האחרות: מדד מסכם
				יחסים בין ההורים
42	37	38	38	מתח ומריבות רבות
13	11	11	11	אלימות פיזית
				מצבים מגבירי סיכון בקרב אחד ההורים או האחאים
22	20	15	17	התמכרות של בני משפחה (של אחד מהם לפחות): מדד מסכם
39	32	25	28	התנהגות מנוגדת לחוק של בני משפחה (של אחד מהם לפחות): מדד מסכם
				קשר עם שירותי רווחה
66	54	52	54	משפחות הקטין מוכרות לשירותי הרווחה בקהילה*
31	27	20	22	אחד מהאחאים של הקטין הופנה אי פעם לשירות המבחן לנוער

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40.

על פי הנתונים שהוצגו לעיל, ושמציירים תמונה קשה על משפחות הקטינים, עולה השאלה האם המשפחה מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה. נמצא כי מעל למחצית מהמשפחות (54%) מוכרות. בשיעור נמוך יותר, קציני המבחן דיווחו כי 38% מהקטינים היו בקשר עם עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירות חברתיים ביישוב עד שהופנו לשירות המבחן לנוער. עוד עולה מהממצאים, כי מעל לחמישית מהאחאים (22%) הופנו אי-פעם לשירות המבחן לנוער.

ממצאי המחקר עולה כי הן משפחות הקטינים מיחידת הטו"ש והן הקטינים עצמם מוכרים יותר לשירותי הרווחה לעומת הקטינים מיחידות הקלט והמעצרים: משפחותיהם של יותר מ-60% מהקטינים מיחידת הטו"ש מוכרות לשירותי הרווחה בקהילה ושיעור דומה מהם היו בקשר עם שירות אחד לפחות לבני נוער בסיכון עד שהופנו לשירות, לעומת כמחצית מהקטינים מהיחידות האחרות. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם מאפייני אוכלוסיית היעד של היחידות השונות: כזכור, יחידת הטו"ש מטפלת בקטינים על-פי החלטת בית משפט, להבדיל מהקטינים מיחידות הקלט והמעצרים שהם עדיין בגדר חשודים בביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.

4.2 היחסים בין הקטינים למשפחותיהם ותפיסת המשפחה את מצב הקטין

בלוח 12 מוצגים נתונים על דפוסי הקשר בין הקטין למשפחתו:

- ♦ מהנתונים בלוח עולה שבנוגע למחצית מהקטינים דווח על מתח בינם לבין הוריהם ועל מריבות רבות ביניהם (51%) ובנוגע לכשליש (35%) קיימים מצבים חמורים יותר המאופיינים על-ידי דחייה ואף נתק בין הקטין לבין לפחות אחד מהוריו. מעל מחצית מהקטינים (56%) מאופיינים על-ידי לפחות אחד מהמצבים הללו (מריבות רבות ו/או דחיה או נתק).
- ♦ לצד הנתונים הקשיים האלה, מעניין לראות כי על-פי הערכתם של קציני המבחן, הוריהם של יותר מ-80% מהקטינים מביעים ציפיות חיוביות לגביהם (83%) ותומכים בהם (82%) ולגבי מעל לשלושה רבעים מהקטינים (77%) ההורים גם תומכים וגם מביעים ציפיות חיוביות.
- ♦ בנוגע לכ-40% מהקטינים העריכו קציני המבחן כי יש להם קשר משמעותי עם קרוב משפחה (שאינו אחד ההורים) שתומך בהם ושמהווה בעבורם מודל חיובי לחיקוי. רצינו לבדוק האם בעיות בקשר עם ההורים מפוצה על-ידי תמיכה של קרוב משפחה אחר. אולם, נמצא כי לאחוז נמוך מבין הקטינים שאינם מסתדרים טוב עם הוריהם יש קשר משמעותי עם קרובי משפחה אחרים (38%), לעומת השיעור (60%) בקרב אלה שמאופיינים ביחסים טובים עם הוריהם.
- ♦ על פי הערכת קציני המבחן, כאשר בוחנים מדדי פיקוח הורי וסמכות, האחוזים קטנים יותר: ידע של ההורים על חבריו של הקטין לביולוי (45%); ידע על המקומות שבהם הוא "מסתובב" (44%); מידת הסמכות ההורית והצבת גבולות לקטין על-ידי ההורים (48%).

לוח 12: דפוסי הקשר בין הקטין למשפחתו, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
63	44	49	51	יש מתח רב ומריבות רבות בין הקטין לבין ההורים
42	37	33	35	יש נתק או דחייה בין הקטין לבין ההורים
68	53	54	56	לפחות אחד מהנ"ל: מדד מסכם
				ההורים (אחד מהם או שניהם)
77	80	85	83	מביעים ציפיות חיוביות לגבי הקטין
76	76	84	82	תומכים בקטין לפי הצורך
68	70	80	77	מביעים ציפיות חיוביות וגם תומכים בקטין - מדד מסכם
38	51	40	41	לקטין יש קשר משמעותי עם קרוב משפחה שתומך בו ומהווה בעבורו מודל חיובי לחיקוי
				ההורים (אחד מהם או שניהם)
31	38	49	44	מהווים סמכות כלפי הקטין*
33	41	53	48	מציבים גבולות להתנהגות הקטין*
23	28	26	26	עוסקים עם הקטין בפעילויות משותפות
44	40	46	45	יודעים עם מי הקטין מבלה והיכן

* הבדלים מובהקים (p<0.05)

פתיחת תיק פלילי לקטין יוצרת כמעט תמיד משבר להורים – בינם לבין עצמם - ובינם לבין הקטין. קשת התגובות נעה מהשלכת רגשות הכעס והתסכול על אחרים, דרך רגשי אשמה וכלה בקבלת אחריות. הטיפול בשירות מיועד בעיקר לקטין. אולם, מצבו כקטין מפחית את אחריותו. ההורים נתפסים כאחראים על הקטין וכשותפים להחלטות הנוגעות אליו וניתן להם מעמד ומשקל בכל התהליך. החוק מחייב את המשטרה להודיע להורים על חקירת ילדם. ההורה חותם על ערבות לגבי הקטין והוא רשאי ללוות אותו בהליך המשפטי. מלבד זאת, ההורים משותפים בתהליך, כדי שבאמצעותם אפשר יהיה לאסוף מידע על הקטין, להבין את הרקע להתנהגותו, כדי לסייע לו בשיקום (קראוס וברוור, 2001). נושא נוסף שחשוב לבדוק בתחום יחסי הורים-קטין הוא יחסם של ההורים להתנהגות שבה בנם חשוד, דהיינו, התנהגות מנוגדת לחוק, וגישתם כלפי המצב בכלל וכלפי הקטין בפרט.

הנתונים המוצגים בלוח 13 מלמדים כי ליותר ממחצית מההורים (57%) יש גישה חיובית כלפי הקטין, והיא מתבטאת באחד מעניינים אלה: מסייעים לקטין לקבל אחריות (31%), מבינים את חומרת העברה (51%) או מעמתים את הקטין עם משמעות העברה וחומרתה (27%). זאת ועוד, בעבור 64% מהקטינים קציני המבחן הסכימו "במידה רבה" או "רבה מאוד" כי "משפחת הקטין מעורבת בשיקום הקטין". עוד עולה, שאחוז דומה לאחוז שהצביע על גישה חיובית, מתגונן ואף מכחיש (58%), התנהגות זאת מתבטאת בלפחות אחד מהדברים הבאים: מגוננים על הקטין (47%), משליכים את האחריות לביצוע העברה על הקורבן או על גורם אחר (26%) ו/או מכחישים שהקטין ביצע את העברה (16%).

לוח 13: יחס הורי הקטין כלפי ההתנהגות המנוגדת לחוק שבה הוא חשוד, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
29	27	32	31	מסייעים לקטין לקבל אחריות
57	53	49	51	מבינים את חומרת העברה
20	25	30	27	מעמתים את הקטין עם משמעות העברה וחומרתה
65	57	56	57	גישה חיובית (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם
				משפחת הקטין מעורבת בתכנון וביישום השיקום
57	71	64	64	(מידה "רבה" או "רבה מאוד")
37	40	51	47	מגוננים על הקטין*
26	27	26	26	משליכים את האחריות על הקורבן/גורם אחר
(5)	16	19	16	מכחישים שהקטין ביצע את העברה**
				גישה של התגוננות והכחשה (לפחות אחד מהנ"ל):
49	54	61	58	מדד מסכם

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

מהנתונים בלוח 13 ניתן להבין שגישות חיוביות או של התגוננות מצד ההורים אינן מוציאות זו את זו (אקסקלוסיביות) אלא שקיימת חפיפה מסוימת ביניהן. ואכן ייתכנו מקרים שבהם ההורים מבינים את חומרת העברה ואף מעמתים את הקטין עם משמעותה, ועם זאת, גם מגוננים עליו ו/או מאשימים גורמים אחרים בביצוע מעשה זה. ייתכן גם שיש שונות בין שני ההורים בדרך שבה הם מגיבים.

הבדלים בין הקטינים לפי יחידה ולפי מאפיינים אישיים

בנוגע לחלק מדפוסי הקשר המוצגים בלוח 12 ובנוגע לתפיסת מעשי הקטינים המוצגת בלוח 13 ניתן להצביע על הבדלים בין הקטינים. הקשר הרעוע ביותר בין הקטינים להוריהם נמצא בקרב הקטינים מיחידת הטו"ש, בקרב הקטינים מהמגזר היהודי ובקרב הקטינים יוצאי בריה"מ לשעבר. להבדיל, יחסם של הוריהם של הקטינים מיחידת הקלט, של הוותיקים ושל ההורים מהמגזר הערבי חיובי יותר.

– **לפי יחידה:** לפי הערכתם של קציני המבחן, הוריהם של כ-30% בלבד מהקטינים מיחידת הטו"ש הם מקור של סמכות עבורם והם מצביעים להם גבולות, לעומת הוריהם של 40% מהקטינים מיחידת המעצרים ושל 50% מהקטינים מיחידת הקלט.

– ממצאים אלה מתווספים לממצאים קודמים אשר מראים כי מאפייניהם של הקטינים מיחידת הטו"ש קשים יותר וצורכיהם מרובים יותר.

– הוריהם של הקטינים מיחידת הקלט מגוננים יותר (51%, לעומת כ-40% בשאר היחידות) ונוטים יותר להכחיש שבנם ביצע את העברה (19%, לעומת 16% ביחידת המעצרים ו-5% ביחידת הטו"ש). בעניין זה יש לציין כי ביחידת הקלט טרם הוכרעה אשמתם של הקטינים והם עדיין בגדר חשודים (בשונה מהקטינים מיחידת הטו"ש שמטופלים לפי צו בית משפט), ועל-כן צפוי ששיעור גבוה יותר מהוריהם יגוננו עליהם ויכחישו שהם ביצעו את העברה.

♦ **לפי מגזר:** לפי הערכתם של קציני המבחן הוריהם של שיעור נמוך יותר מהקטינים מהמגזר היהודי, לעומת הקטינים מהמגזר הערבי, מהווים עבורם מקור לסמכות ומצביעים להם גבולות: כ-40% לעומת כ-60% מהורי הקטינים בהתאמה. זאת ועוד, קציני המבחן העריכו כי בין הקטינים

מהמגזר היהודי להוריהם יש יותר נתק ודחייה או מתח ומריבות: 63% מהקטינים במגזר היהודי לעומת 27% בלבד במגזר הערבי. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם הערכתם של קציני המבחן כי הוריהם של הקטינים מהמגזר הערבי מסייעים להם יותר לקבל אחריות על מעשיהם (45%, לעומת 27% במגזר היהודי).

- ♦ **לפי מוצא:** גם בנוגע ליוצאי בריה"מ לשעבר דווח על שיעור גבוה יותר של נתק ודחייה ו/או על מתח ומריבות בין הקטין להוריו (70%), לעומת הוותיקים (53%). נוסף לכך, דווח על שיעור נמוך יותר של תמיכה בקטין (70% לעומת 84% בהתאמה). מממצאים אלה עולה, כי שיעור נמוך יותר מההורים יוצאי בריה"מ לשעבר מגוננים על ילדם, לעומת ותיקים (29%-ו-53% בהתאמה). להבדיל, לשיעור גבוה יותר מהם גישה חיובית כלפי מצבם של ילדם לפי המדד המסכם שהוצג בלוח 13 (81%, לעומת 52% מהוותיקים).
- ♦ **לפי גיל:** מעניין לציין שלא נמצא כל הבדל לפי גיל בנושאים אלה.

5. הקשיים והאירועים שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק

על פי הוראות החוק, שבבסיס עבודת שירות המבחן לנוער, מניחים שהתנהגות מנוגדת לחוק, בייחוד של בני נוער, נובעת, במידה רבה, מקשיים וממצוקות ברובדי החיים השונים של הקטינים, וכי מחובתם של אנשי המקצוע לאתרם (קראוס וברוור, 2001). בהתאם לתפיסה זו, התבקשו קציני המבחן להעריך מהם הקשיים או האירועים שהובילו את הקטינים לביצוע ההתנהגות המנוגדת לחוק שבגללה הם בטיפול השירות. מתשובותיהם נבנו חמישה מדדים מסכמים.

חסמים אמוציונליים (ר' לוח 14): הקשיים הבולטים בקבוצה זו הם קשיים רגשיים (66% מהקטינים); חוסר מודעות של הקטין למצבו ולצרכיו (48%) וקושי לשלוט בכעסים ובדחפים (45%). על קשיים בתחום הרגשי כבר דווח קודם לכן. קציני המבחן העריכו כי יותר משליש (35%) מהקטינים מאופיינים במצב רגשי קשה ו-11% טופלו על רקע פסיכיאטרי ו/או ניסו להתאבד. בנוגע ל-90% מהקטינים העריכו קציני המבחן כי קשיים בתחום זה הובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.

לוח 14: החסמים האמוציונליים שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
79	67	63	66	קשיים רגשיים
51	49	43	45	קושי לשלוט בכעסים ובדחפים
(6)	(7)	(5)	6	התנהגות של פגיעה עצמית
31	30	30	30	אי קבלת אחריות על-ידי הקטין
48	51	47	48	חוסר תובנה של הקטין למצבו ולצרכיו
17	18	(13)	14	הקטין קורבן להתעללות/להזנחה
92	93	89	90	חסמים אמוציונליים (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מאירוע או קושי אחד

קשיים במשפחה (לוח 15): הקושי הנפוץ ביותר בקבוצה זו הוא בקשר עם ההורים או עם בני משפחה אחרים (אשר צוין בנוגע ל- 45% המקטינים). עדות נוספת לקושי זה נמצאה בדיווח אחר של קציני המבחן, שלפיו הקשר של 56% מהקטינים עם הוריהם מאופיין במתח ומריבות רבות ו/או בנתק או בדחייה. קציני המבחן העריכו בנוגע ל-22% מהקטינים כי למשפחתם קשיים כלכליים שהובילו את הקטין לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק (לוח 15). בשיעורים דומים קציני המבחן העריכו את שיעור הקטינים שמשפחתם מתקשה לספק צורכי קיום בסיסיים. קושי נוסף הוא החיים במשפחות שבהן אין אף לא מפרנס אחד. כיצד קושי זה הוביל להתנהגות המנוגדת לחוק, מעיד אחד הקטינים:

"בגלל המצב המשפחתי. אבא נפטר. מצב כלכלי לא טוב. מתוך עצבים. קשור למשפחה שלי, דואג להם, לא יודע איך להתמודד עם המצבים שלי. שתיתי. האלכוהול שלט בי. עשיתי הרבה שטויות. הייתי במעצר פעמיים".

קשיים ואירועים אלה דווחו בנוגע ל-61% מקטינים.

לוח 15: הקשיים במשפחה שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
64	52	40	45	קשיים בקשר עם ההורים או עם בני משפחה אחרים**
22	28	26	26	אירוע טראומטי במשפחה
26	23	21	22	קשיים כלכליים
17	12	(10)	11	עזיבת הבית/העדר מקום מגורים/שוטטות
(6)	(5)	(4)	(5)	הוצאת הקטין מהבית על-פי צו
76	63	58	61	קשיים במשפחה (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם*

* הבדלים מובהקים (p<0.05)

** הבדלים מובהקים (p<0.01)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מאירוע או קושי אחד

קשיי תפקוד במסגרת (לוח 16): הבולטים הם קשיים בלימודים (44% מהקטינים) והפרעת קשב וריכוז (35%). הערכות אלה אינן מפתיעות נוכח הערכה אחרת של קציני המבחן כי 58% מהקטינים בעלי לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז. נוסף לכך ציינו קציני המבחן בנוגע ל-29% מהקטינים שהקושי להתמיד במסגרת הוביל אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק. קציני המבחן גם העריכו כי 19% מהקטינים מתקשים להתמיד בעיסוקם העיקרי. בסך הכל, על פי הערכת קציני המבחן, ל-62% מהקטינים היה לפחות קושי אחד בתפקוד במסגרת.

לוח 16: הקשיים בתפקוד במסגרת שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
51	45	42	44	קשיים לימודיים
23	28	18	20	העדר מסגרת/עזיבת המסגרת (לימודים או עבודה)
35	35	27	29	קושי להתמיד במסגרת
39	29	36	35	הפרעת קשב וריכוז
71	64	60	62	קשיים בתפקוד במסגרת (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם*

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מאירוע או קושי אחד

גבולות וסמכות (לוח 17): אחד הקטינים סיפר כיצד הידרדר להתנהגות מנוגדת לחוק:

”... לאט לאט התחלתי להידרדר. לא הייתי תחת מסגרת... הבית כאילו לא היה מהטובים ואני היה לי יד חופשית. התחלתי לעשות כל מיני שטויות ולאט לאט התגלגלתי לפה”. קציני המבחן ציינו קשיים אלה בנוגע ל-58% מהקטינים.

לוח 17: הקשיים בתחום גבולות וסמכות שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה (באחוזים) 1

סך-הכול	קלט	מעצרים	טו"ש
49	42	60	70
32	30	36	39
58	51	73	76

העדר גבולות וסמכות**

העדר מסגרת תומכת/מסגרת טיפולית

קשיים בתחום של גבולות וסמכות (לפחות אחד מהנ"ל)

מדד מסכם**

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מאירוע או קושי אחד

התנהגות שאינה נורמטיבית (לוח 18): קשר של הקטין עם חברים עוברי חוק צוין בנוגע ל-42% מהקטינים והוא הנפוץ ביותר בקבוצה זו. הקשיים הללו דווחו בנוגע למחצית (51%) מהקטינים בערך.

לוח 18: הקשיים בתחום התנהגות שאינה נורמטיבית שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה (באחוזים) 1

סך-הכול	קלט	מעצרים	טו"ש
16	13	26	18
15	13	18	18
42	38	48	57
51	47	60	65

שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים*

עמדות וערכים אנטי סוציאליים

הקטין מתחבר לקטינים עוברי חוק**

התנהגות שאינה נורמטיבית (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם**

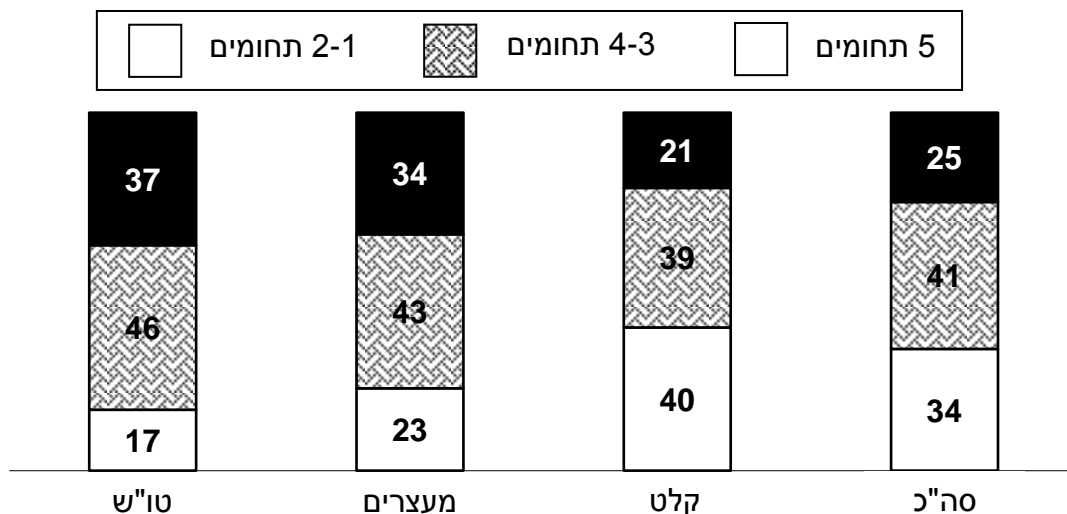
* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מאירוע או קושי אחד

בפרק זה הוצגו התפלגויות חמשת התחומים של אירועים ושל קשיים שהובילו את הקטינים לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק, לפי הערכת קציני המבחן. נבנה מדד המונה כמה תחומי קושי היו לקטין: 1-2 תחומי קושי, 3-4 ו-5 תחומים. התפלגות מדד זה מראה כי 34% מקטינים מאופיינים במעט תחומי קושי (1-2), 41% מאופיינים ב-3-4 תחומים ו-25% בהרבה תחומי קושי (5) (תרשים 2).

תרשים 2: התפלגות המדד של מספר תחומים/קשיים של הקטינים שהובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק, לפי יחידה (באחוזים)**

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

סיכום ההבדלים בין הקטינים לפי יחידה ולפי מאפיינים אישיים:

♦ לפי יחידה:

- לאחוז גבוה יותר של קטינים מיחידות הטו"ש והמעצרים (לעומת קטינים מיחידת הקלט) מספר רב של קשיים ואירועים שהובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק (5 תחומים): מעל לשליש בקרב הראשונים, לעומת כחמישית מיחידת הקלט.
- על פי הערכת קציני השיקום, יותר מ-70% מהקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש ביצעו התנהגות מנוגדת לחוק בגלל קשיים בתחום של גבולות וסמכות, לעומת 51% מהקטינים מיחידת הקלט.
- בנוגע ל-57% מהקטינים מיחידת הטו"ש ול-48% מיחידת המעצרים הוערך כי התחברותם עם קטינים אחרים עוברי חוק הובילה לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק, לעומת 38% מיחידת הקלט. הערכה זו דומה להערכה אחרת של קציני המבחן בנוגע לאחוז הקטינים המקיימים קשר עם חברים עוברי חוק.
- בנוגע ל-76% מהקטינים מיחידת הטו"ש העריכו קציני המבחן שקשיים במשפחה הובילו לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק, לעומת כ-60% מהקטינים משתי היחידות האחרות. מגמה זו מתאימה להבדל במאפייני המשפחות, שלפיו לקטינים מיחידת הטו"ש מאפייני משפחה מורכבים וקשים יותר משאר הקטינים. כך לדוגמה, בנוגע ל-66% מהם דיווחו קציני המבחן כי המשפחה מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה, לעומת כ-50% מהיחידות האחרות.
- ♦ **לפי מוצא:** ליוצאי בריה"מ לשעבר מספר רב יותר של קשיים ואירועים שהובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק: 40% מיוצאי בריה"מ לשעבר, לעומת 22% מהוותיקים. ההבדל הרב ביותר בנושא זה הוא בקיום קשר עם חברים עוברי חוק: קציני המבחן העריכו בנוגע ל-61% מיוצאי בריה"מ לשעבר שגורם זה הוא שהוביל אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק, לעומת 38% מהוותיקים.

6. מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים

בפרק זה יתוארו מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים בטיפול השירות, שנפתח להם תיק פלילי. פרק זה משלים את סקירת המאפיינים האישיים והמשפחתיים של הקטינים בטיפול השירות שתוארו עד כה.

ניכר כי הקטינים בטיפול יחידת הקלט בעלי מאפייני התנהגות מנוגדת לחוק קלים מאלה של המטופלים ביחידות המעצרים והטו"ש. ממצא זה אינו מפתיע, כיוון שהמטופלים מיחידת המעצרים נעצרו בגין חומרת העברה בה הם חשודים. זהו הליך חמור יותר מזימון לחקירה (כפי שנעשה ביחידת הקלט). המטופלים מיחידת הטו"ש הם קטינים שנמצאו אשמים בעברה שבה היו חשודים או נמצא כי מצבם דורש התערבות טיפולית עוד בטרם הוכרע דינם. קטינים אלה מטופלים בשירות לפי צו בית משפט (צווי ביניים, השגחות זמניות או צווי טיפול סופיים).

הפניה בעבר לשירות בדרך של טיפול מותנה

יש כמה סוגי הפניות של קטינים מהמשטרה לשירות המבחן לנוער (פלד וקראוס, 1994; חביב ואחרים, 2001ג; עדן וחובב, 2004). השתיים הבולטות הן:

1. הפניה בהליך של טיפול מותנה: כאשר קיים חשד שהקטין ביצע עברה, אולם המשטרה החליטה לא לפתוח לו תיק פלילי, אלא לגנוז את חומר החקירה, ללא רישום פלילי. מטרת הליך זה היא הימנעות מתיוג קטינים. הליך זה מופעל כאשר מדובר בהתנהגות מנוגדת לחוק ראשונה או קלה, אם הקטין מודה במעשיו, מתחרט עליהם ומתפקד. המשטרה מזהירה את הקטין ובמקביל מפנה אותו לשירות. קציני המבחן מאבחנים את מצבו ומטפלים בו או מפנים אותו לשירות אחר במקרה הצורך. בשנת 2009 הופנו 6,711 קטינים בדרך זו לשירות (33% מכלל המופנים). ועדת ההיגוי החליטה לא לכלול קטינים אלה באוכלוסיית המחקר, כיוון שהם אינם חייבים להיות בטיפול השירות ולכן לא תמיד מתבצעת על אודותם חקירה פסיכו-סוציאלית והמידע עליהם מועט יותר (בשונה מהקטינים המופנים בהליך של פתיחת תיק פלילי). להפניות בטיפול מותנה יש כמה סוגים: טיפול מותנה רגיל; טיפול מותנה בעברות מסוג פשע, שבהן נדרשת חוות דעת של קצין מבחן לפרקליטות בטרם הוחלט על גניזת חומר החקירה; וטיפול מותנה על-תנאי בעברות סמים, שבו קצין המבחן מטפל בקטין ארבעה חודשים, עורך בדיקות שתן וממליץ בתום התקופה האם לגנוז את חומר החקירה או לפתוח תיק פלילי.

2. הפניה לאחר פתיחת תיק פלילי: המשטרה החליטה לפתוח לקטין תיק פלילי. משמעות צעד זה היא פתיחה בהליכים להגשת כתב אישום ורישום פלילי. קציני המבחן מאבחנים את מצבו של הקטין (מבצעים חקירה פסיכו-סוציאלית) ומפנים אותו לטיפול בתוך השירות או מחוצה לו, אם הוא זקוק להתערבות טיפולית. בהתאם להערכת מצב הקטין ניתנת המלצה למשטרה האם לסגור את התיק או להמשיך בהליך הפלילי.

כאמור, אוכלוסיית המחקר כוללת רק קטינים שהופנו לשירות בדרך של פתיחת תיק פלילי⁶. אולם, הממצאים הראו כי שליש מהם הופנו לשירות בעבר בדרך של טיפול מותנה.

תיקים פליליים

קציני המבחן התבקשו לדווח כמה תיקים פליליים יש לקטין (כיום או בעבר). מדיווחיהם עולה כי לכשליש (32%) יש תיק פלילי אחד, לכרבע (23%) – 2 תיקים, לעשירית – 3 תיקים ולכשליש (35%) נוספים – 4 תיקים פליליים ומעלה (לוח 19). מתוך מידע שנמצא בשירות המבחן לנוער, חשוב לשים לב כי מתוך 24,300 תיקים פליליים שנפתחו לקטינים בשנת 2008, ב-11,167 תיקים לא הוגש כתב אישום כקטינים (46% מהתיקים). בחלקם קציני המבחן המליצו על סגירה לאחר החקירה הפסיכו-סוציאלית ביחידת הקלט, בחלקם הקטין עבר את גיל 18 וחלקם התיישנו או נסגרו מחוסר עניין לציבור.

לוח 19: תיקים פליליים של הקטינים כיום ובעבר, לפי יחידה (באחוזים ובמספרים ממוצעים)

סך-הכול	קלט	מעצרים	טו"ש
100	100	100	100
32	38	26	11
23	25	22	10
10	(9)	(9)	12
35	28	43	67

** הבדלים מובהקים (p<0.01)

¹ כלל התיקים הפליליים כיום ובעבר: כולל תיקים פליליים פתוחים, תיקים פליליים שנסגרו, תיקים פליליים שבהם הקטין נמצא אשם ותיקים פליליים במצב "אחר"

מעצר

חלק מהקטינים נעצרים במהלך חקירת המשטרה. במעצר נמצא הקטין במצב של שלילת החופש, מנותק מסביבתו וממשפחתו, נתון בחקירה משטרתית, עסוק בהליך הפלילי, בעברה המיוחסת לו ובצפוי לו מכך. במקרים שבהם הפרקליטות מבקשת מעצר עד תום ההליכים (לרוב במקרים של אלימות קשה, סחר בסמים, עברות מין חמורות ועוד), נדרשים קציני המבחן, על-פי צו בית משפט, לכתוב תסקיר מעצר. בתסקיר מפורטות נסיבותיו האישיות של הקטין, משמעות המעצר לגביו והמלצה, במידת האפשר, לחלופת מעצר. לרוב תינתן המלצה לחלופת מעצר במקום מעצר או המלצה לתנאים מיוחדים לשחרור ממעצר. קציני המבחן נדרשים תוך זמן קצר (ימים בודדים) להגיש את התסקיר כדי לקצר במידת האפשר את מעצר הקטין (קראוס וברוור, 2001).

לגבי הקטינים מיחידת המעצרים⁷, אלה שהיו עצורים בעת איסוף המידע: 9% בלבד היו עצורים בבית מעצר, היתר נמצאו בחלופות מעצר שונות, הבולטות בהן הן מעצר בית עם ליווי ללימודים או לעבודה (34%) ומעצר בית עם איזוק אלקטרוני (18%). המספר הממוצע של פעמים שבהן נעצרו (כולל המעצר הנוכחי) הוא 2.2 (לוח 20).

⁶ אין בידי צוות המחקר מידע כמה מתוך הקטינים שבעבר הופנו לשירות בדרך של טיפול מותנה, מטופלים כיום לאחר הפניה בדרך של פתיחת תיק פלילי.

⁷ כאמור, בקבוצה זו נכללים רק קטינים שהוגשה בעבורם בקשה לתסקיר מעצר או קטינים בפיקוח מעצר.

לגבי הקטינים מיחידות הקלט והטו"ש: רבע מהם נעצרו לפחות פעם אחת: 17% בלבד מהקטינים מיחידת הקלט, לעומת 60% מיחידת הטו"ש. המספר הממוצע של פעמים שבהן נעצרו עומד על 0.35: 0.24 בקרב הקטינים מיחידת הקלט, לעומת-0.88 ביחידת הטו"ש (לוח 20).

לוח 20: דפוסי מעצר של הקטינים, לפי יחידה (באחוזים ובמספרים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול
60	100	17	36
¹ 0.88	² 2.2	¹ 0.24	¹ 0.35

הקטין נעצר לפחות פעם אחת**
 מספר ממוצע של פעמים שבהן נעצרו**
 ** הבדלים מובהקים (p<0.01)
¹ מקרב הקטינים מיחידות הקלט והטו"ש בלבד
² מקרב הקטינים מיחידת המעצרים בלבד

סעיפים פליליים

שירות המבחן לנוער מסווג את העברות שביצעו הקטינים לפי קבוצות עברה. בכל קבוצת עברה כלולים מספר סעיפים פליליים (ר' נספח א). לדוגמה, בקבוצת העברה "אלימות" כלולים בין היתר הסעיפים הריגה, שוד, תקיפה וחבלה גופנית והחזקת סכין. קציני המבחן התבקשו לציין לגבי כל קבוצת עברה את מספר הסעיפים הפליליים שיש לקטין. לוח 21 מציג את אחוז הקטינים מכלל הקטינים במדגם שיש להם לפחות סעיף פלילי אחד באותה קבוצת עברה. הממצאים מראים שקבוצת העברה הבולטות הן אלימות – שבה יש ל-60% מהקטינים לפחות סעיף פלילי אחד; רכוש (50% מהקטינים) וכלפי הסדר החברתי (27% מהקטינים). ליותר מרבע (28%) מהקטינים סעיפים פליליים בשלוש קבוצות עברה או יותר.

לוח 21: קטינים עם סעיפים פליליים בכל קבוצת עברה בעבר וכיום, לפי יחידה (באחוזים) 1

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול
71	74	55	60
64	56	46	50
33	30	25	27
23	18	13	15
18	(7)	14	14
13	11	(9)	10
25	28	49	42
45	34	24	28

יש לפחות סעיף פלילי אחד בקבוצת העברה

אלימות**

רכוש

כלפי הסדר הציבורי

שימוש וסחר בסמים

תנועה ותאונות דרכים

מין ומוסר*

אחר**

לקטין סעיפים פליליים ב-3+ קבוצות עברה**

* הבדלים מובהקים (p<0.05)

** הבדלים מובהקים (p<0.01)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שיכולה להיות לקטין עברה ביותר מקבוצת עברות אחת

ביצוע ההתנהגות המנוגדת לחוק עם שותפים

את מרבית ההתנהגויות המנוגדות לחוק שבהן הם חשודים ביצעו מעל מחצית מהקטינים (57%) עם שותפים. קציני המבחן דיווחו כי לרבע מהקטינים בערך היה תפקיד מרכזי במרבית המקרים שבהם הם חשודים שביצעו עם שותפים. בנוגע לרבע נוסף, קציני המבחן לא ידעו מה היה מקומו של הקטין בנוגע לשותפיו. לגבי מעל שליש מהקטינים (38%) דווח כי היה להם תפקיד שווה ולגבי אחוז קטן בהרבה (12%) תפקיד שולי (לוח 22).

לוח 22: מעורבותם של שותפים בביצוע התנהגות מנוגדת לחוק של הקטין, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
56	55	66	57	מרבית ההתנהגות המנוגדת לחוק שבהן חשוד הקטין בוצעה עם שותפים
100	100	100	100	מקומו של הקטין בין השותפים במרבית ההתנהגות המנוגדת לחוק שבה הוא חשוד – סך-הכול
24	22	30	24	תפקיד מרכזי
40	39	33	38	תפקיד שווה
13	(10)	19	12	תפקיד שולי
23	29	18	26	לא ידוע

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40.

הבדלים בין הקטינים לפי יחידה ולפי מאפיינים אישיים:

- ♦ **לפי יחידה:** ניתן להצביע על מדרג של חומרה במאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים: ניכר שלקטינים מיחידת הטו"ש מאפייני התנהגות מנוגדת לחוק החמורים ביותר ולקטינים מיחידת הקלט המאפיינים הקלים ביותר. לדוגמה (לוחות 19-20): ל-28% מהקטינים מיחידת הקלט 4 תיקים פליליים או יותר, לעומת 43% מהקטינים מיחידת המעצרים ו-67% מהקטינים מיחידת הטו"ש; ו-17% מהקטינים מיחידת הקלט נעצרו לפחות פעם אחת, אל מול 60% מהקטינים מיחידת הטו"ש.
- ♦ **לפי גיל:** בני 16-18 בעלי מאפייני התנהגות מנוגדת לחוק חמורים יותר מאלו של בני 12-15. למשל, 41% מהבוגרים נעצרו לפחות פעם אחת, לעומת 28% מהצעירים.
- ♦ **לפי מוצא:** ליוצאי בריה"מ לשעבר מאפייני התנהגות מנוגדת לחוק חמורים מאלו של הוותיקים. כך, ל-57% מהראשונים לפחות 4 תיקים פליליים, לעומת 31% מהוותיקים.
- ♦ **לפי מגזר:** מעניין לציין שההבדל היחיד שנמצא הוא בשיעור הקטינים שנעצרו לפחות פעם אחת: 40% בקרב הערבים, לעומת 25% בקרב היהודים.

7. מדד מסכם של התנהגויות ותופעות שליליות

הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער מאופיינים במצבים מגבירי סיכון ו/או במצבי סיכון מסוגים שונים. המאפיינים האישיים של הקטינים ומשפחותיהם ומאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק שנסקרו בפרקים הקודמים בדוח זה מעידים על-כך. עם זאת, חשוב להתמקד באיתור ובטיפול בקטינים שנמצאים בסיכון מוגבר מצד אחד, במטרה להיטיב את הטיפול שבהם ומצד אחר, לאתר קטינים שנמצאים בסיכון מופחת כדי למנוע את הגעתם למצב סיכון מוגבר. לשם כך נבנה מדד מסכם של התנהגויות ומצבי סיכון מוגבר שונים, הכולל בתוכו 7 תחומים (להלן "תחומי סיכון מוגבר"):

1. העדר מפרנס במשפחה.
2. התרחשו לפחות 3 אירועים במשפחה בשלוש השנים האחרונות, כגון גירושין או פרידה של ההורים, מוות של אחד האחאים, אשפוז או מחלה קשה במשפחה הקרובה, מאסר של הורה או אח וכו'.

3. הקטין לא נמצא במסגרת עיסוק נורמטיבית: לא לומד ולא עובד.
4. הקטין במצב רגשי קשה: טופל על רקע פסיכיאטרי ו/או ניסה להתאבד.
5. הקטין משתמש בסמים.
6. הקטין מגלה תוקפנות פיזית כלפי הוריו או כלפי המבוגר האחראי עליו.
7. הקטין נעצר 2 פעמים או יותר.

בלוח 23 מוצגת התפלגות מספר תחומי הסיכון המוגבר הכלולים במדד המסכם. חשוב להדגיש שקטינים המאופיינים בהעדר תחומי סיכון מוגבר (אפס תחומים) הם עדיין בני נוער המאופיינים במצבים מגבירי סיכון או מצבי סיכון מסוגים שונים, אך בסיכון מופחת בהשוואה לקטינים המאופיינים במספר תחומי סיכון מוגבר. מהלוח עולה כי 44% מהקטינים אינם מאופיינים באף תחום של סיכון מוגבר; 29% מאופיינים בתחום סיכון מוגבר אחד; 13% - בשני תחומים ו-14% - בשלושה תחומים ומעלה. כצפוי, בהתאם לממצאים שהוצגו עד כה, ביחידת הקלט נמצא השיעור הנמוך ביותר של קטינים המאופיינים ב-3 תחומי סיכון מוגבר או יותר – 11%, ואילו ביחידת המעצרים וביחידת טו"ש אחוז זה גבוה הרבה יותר - 20%. מעניין לציין שלא נמצאו הבדלים לפי גיל, מגזר ומוצא.

לוח 23: תחומי סיכון מוגבר, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	סך-הכול**
100	100	100	100	0
33	33	49	44	1
31	32	28	29	2
16	15	12	13	+3
20	20	11	14	

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

התפלגות מספר תחומי הסיכון המוגבר לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים נבחרים של הורי הקטינים מראה הבדלים מובהקים סטטיסטית (לוח 24):

- ♦ **הרכב משפחה:** בקרב קטינים החיים במשפחות חד-הוריות, לעומת אלה החיים במשפחות דו-הוריות, נמצא שיעור גבוה יותר של קטינים המאופיינים בשלושה תחומי סיכון מוגבר או יותר: 24% לעומת 7% בהתאמה.
- ♦ **השכלת האם:** אחוז גבוה מהקטינים (68%) שלאמם השכלה נמוכה (של עד 11 שנות לימוד) מאופיינים על-ידי תחום סיכון מוגבר אחד לפחות, לעומת-49% מהקטינים שלאמם השכלה על-תיכונית (של 13 שנות לימוד או יותר).

לוח 24: תחומי סיכון מוגבר, לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של ההורים (באחוזים)

השכלת האם			הרכב המשפחה		סך-הכול	
+13 שנים	12 שנים	עד 11 שנים	דו-הורית	חד-הורית	100	
100	100	**100	100	**100	100	סך-הכול
51	55	32	53	31	44	0
(21)	24	37	29	29	29	1
(18)	14	9	11	16	13	2
--	(7)	22	7	24	14	+3

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

- חסרה כאן הגדרה

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

התפלגות מדד תחומי סיכון מוגבר נבדקה גם לפי שני מצבים מגבירי סיכון בולטים של הקטינים (לוח 25):

- ♦ שיעור גבוה יותר מהקטינים שאין להם לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז מאופיין באפס תחומי סיכון מוגבר (52%), לעומת השיעור בקרב אלה שיש להם לקות כזו (40%).
- ♦ מגמה דומה נמצאה בנוגע לקיום קשר עם חברים עוברי חוק: בעוד ש-60% מהקטינים שאינם מקיימים קשר עם חברים עוברי חוק מאופיינים באפס תחומי סיכון מוגבר, רק 24% ממי שכן מקיימים קשר כזה מאופיינים באפס תחומי סיכון מוגבר; וכך מעט יחסית (8%) מאלו שאין להם חברים עוברי חוק מאופיינים בשלושה תחומי סיכון מוגבר או יותר, לעומת אחוז הגבוה פי שניים וחצי (20%) בקרב מי שכן מקיימים קשר עם חברים עוברי חוק.

לוח 25: תחומי סיכון מוגבר, לפי מצבים מגבירי סיכון נבחרים (באחוזים)

הקטין בעל לקות למידה או בעל הפרעת קשב וריכוז		הקטין מקיים קשר עם חברים עוברי חוק**		סך-הכול	
כן	לא	כן	לא	100	סך-הכול
**100	100	**100	100	100	סך-הכול
40	52	24	60	44	0
27	34	37	24	29	1
14	(9)	19	(8)	13	2
19	--	20	(8)	14	+3

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

נבדק האם הקטינים הנמצאים בסיכון מוגבר מופרים למערכת השירותים לבני נוער בסיכון ולשירותי הרווחה. כלומר, האם השירותים השונים מכירים ומטפלים בקטינים אלה ובמשפחותיהם. הבדיקה העלתה כי רוב הקטינים שנמצאים בסיכון מוגבר מופרים לשירותים המטפלים (לוח 26): ככל שעולה מספר תחומי הסיכון המוגבר המאפיינים את הקטינים, עולה אחוז הקטינים שהיו בקשר עם שירותים לבני נוער בסיכון לפני שהופנו לשירות המבחן לנוער, כגון עם שירות ביקור סדיר, עם היחידה לקידום נוער ועם עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים ביישוב: 41% מאלה שאינם מאופיינים באף לא תחום סיכון מוגבר אחד, לעומת מרבית (86%) המאופיינים בשלושה תחומי סיכון מוגבר

ומעלה. מגמה דומה נמצאה בנוגע למשפחה (לוח 26): ככל שעולה מספר תחומי הסיכון המוגבר המאפיינים את הקטינים, נמצא אחוז גבוה יותר של קטינים שקציני המבחן העידו שהמשפחה מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה: 37% מהקטינים שאינם מאופיינים באף תחום סיכון מוגבר, לעומת הרוב המכריע (93%) מהמאופיינים בשלושה תחומי סיכון מוגבר או יותר.

לוח 26: קשר עם שירותים, לפי מספר תחומי סיכון מוגבר (באחוזים)

סך-הכול	0	1	2	+3
54	41	53	65	86
54	37	58	66	93

הקטין היה בקשר עם שירות אחד לפחות לבני נוער בסיכון עד ההפניה לשירות המבחן לנוער: מדד מסכם ¹ **

משפחת הקטין מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה**

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

¹ לפירוט אופן בניית המדד, ר' פרק 3.5

8. העבודה עם הקטינים

בפרק זה ייסקרו מאפייני העבודה עם הקטינים במסגרת שירות המבחן לנוער. מידע זה חשוב להבנת המענה שהקטינים מקבלים, כבסיס להבנת התחומים שיש להמשיך לפתח כדי להיטיב את הטיפול. קציני המבחן מטפלים בקטינים שמופנים אליהם באמצעות פעולות שונות: מבצעים חקירה לשם הערכת מצב הקטינים בתחומים השונים; מעבדים את העברה עם הקטין – מנסים לברר עם הקטין מה התרחש, מה היו הנסיבות, מה ההשלכות לכך וכד'; עוקבים אחר תפקוד הקטין; ובהתאם לצורך, מפנים אותו לקבלת טיפול בשירותים אחרים (כגון במרכז גמילה, בהוסטל וסיוע במציאת מסגרת של לימודים או עבודה). זאת, כדי לשקם את הקטין ולהשיבו לתפקוד נורמטיבי בחברה.

הטיפול בקטינים בשירות נבדק בדרכים הבאות: סקירת מוקדי העבודה של קציני המבחן עם כלל הקטינים; הטיפול הפרטני והשתתפות בתכנית ובקבוצות מטעם שירות המבחן לנוער; קיום קשר עם הורי הקטינים; וקיום קשר עם גורמים ושירותים בנוגע לטיפול בקטינים.

8.1 מוקדי העבודה עם כלל הקטינים

בחינת הנתונים בלוח 27 מעלה כי מוקדי העבודה השכיחים הם בחינת ההתנהגות המנוגדת לחוק שבה חשוד הקטין ותפקודו בכלל. פחות עובדים עם הקטין על הצדדים הרגשיים ופחות עובדים עם הורי הקטין. שכיחות מוקדי העבודה נקבעה על-פי סדרי העדיפויות של השירות.

נבנו שלושה מדדים מסכמים של מוקדי עבודה. הם כללו את התחומים המפורטים להלן:

1. **התנהגות המנוגדת לחוק:** העבודה כללה את עיבוד העברה (50%), את הפסקת ההתנהגות המנוגדת לחוק (48%), הכרה בנזק שהקטין גרם ומתן אפשרות לקטין לתקנו (31%). תחום זה נמצא במוקד העבודה עם 70% מהקטינים.
2. **תפקוד של הקטין בחייו בכלל ובמסגרת (של לימודים או עבודה) בפרט:** מוקדי העבודה הבולטים הם שיפור התפקוד של הקטין (48%), מעקב אחר תפקודו במסגרת (47%), והצבת גבולות וכללים ובחינת תפקוד הקטין בסדר יום (32%). תחום זה נמצא במוקד העבודה עם 72% מהקטינים.

להלן דוגמאות להצבת גבולות וסדר בחיים, מדברי הקטינים :

"הם בדקו, נגיד, איך אני בבית, מתי אני מגיע, אלכוהול, אם אני נמנע מאלימות, הרבה דברים, פשוט הם דיברו אתי, היו עוזרים לי, היו נותנים לי גבולות, שעות לחזור לבית, מין כזו טבלה, מה אני צריך לעשות ביום-יום. זה בנה את היום-יום שלי, מה אני צריך לעשות, עם מי אני צריך להיות באיזה יום"; "שהיו לי בעיות בהוסטל [קצינת המבחן] באה מהר. מסבירה מה יקרה לי בהתאמה למה שאני עושה. יישרה לי קו שהתבלבלתי. הייתי ילד כשהקשר אתה התחיל – עזרה לי מאוד... רציתי שיכוונו אותי. ראתה הכול. שמה לי קו אדום". קטין אחר סיפר על הקושי בקשר עם קצינת המבחן בהקשר זה: "פעם אחת איחרתי. לא היה לי כסף לנסיעות וההורים לא היו בבית. הייתי צריך לחכות שהם יחזרו כדי לקחת מהם כסף ולכן איחרתי. קצינת המבחן לא הבינה למה איחרתי. כאשר הגעתי היא אמרה לי שלא תקבל אותי באותו היום. מתסכל. לא הסברתי לה למה איחרתי. יש פעמים שאני מוותר בכוונה על הפגישות, להכניס לה...מבין שצריך לעמוד בזמנים, אבל רוצה שתתעניין למה לא עומד בזמנים".

3. **הקטין בסביבתו החברתית:** עבודה רגשית עם הקטין על יחסיו החברתיים (עם 32% מהקטינים), עבודה עם הורי הקטין (18%) וטיפול קבוצתי (10%). תחום זה נמצא במוקד העבודה עם 39% מהקטינים.

לוח 27: מוקדי העבודה עם הקטינים בשירות המבחן לנוער, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
65	60	45	50	עיבוד העברה**
71	56	42	48	הפסקת ההתנהגות המנוגדת לחוק**
28	29	32	31	הכרה בנוק שנגרם לנפגע/לקהילה ואפשרות לתקנו
85	74	65	70	התנהגות המנוגדת לחוק (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם**
64	52	44	48	שיפור התפקוד של הקטין*
53	41	26	32	הצבת גבולות וכללים ובחינת תפקוד הקטין בסדר יום**
70	63	39	47	מעקב אחר תפקוד הקטין במסגרת**
26	20	30	28	הפניה למסגרת טיפול מתאימה
24	21	16	18	מציאת מסגרת לקטין
89	82	66	72	תפקוד הקטין (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם**
44	32	29	32	עבודה רגשית על יחסי הקטין עם הוריו, חבריו והסביבה
18	22	17	18	עבודה עם הורי הקטין
19	22	(5)	10	טיפול קבוצתי**
56	44	34	39	קטין בסביבתו החברתית (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם**

* הבדלים מובהקים (p<0.05)

** הבדלים מובהקים (p<0.01)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר ממוקד אחד בתכנית הטיפול בקטין

קציני המבחן ציינו 11 מוקדי עבודה שונים. הם יכלו לציין את כל המוקדים הרלוונטיים בעבור כל קטין. בנוגע ל-18% מהקטינים לא צוין אף מוקד עבודה. ככל הנראה, כיוון שקטינים אלה נמצאים בשלב היכרות עם וטרם נקבע בעבורם טיפול או שהסתיים שלב הטיפול וממתנינים להחלטת בית

המשפט לצורך בדיקת צורכי המשך הטיפול. לגבי 15% מהקטינים ציינו 7-11 מוקדי עבודה שונים (לוח 28).

לוח 28: מוקדי העבודה, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	סך-הכול**
100	100	100	100	0
(6)	16	21	18	2-1
(11)	14	22	19	4-3
27	24	25	25	6-5
32	26	20	23	11-7
24	20	12	15	

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)
( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

סיכום ההבדלים בין הקטינים לפי יחידה ולפי מאפיינים אישיים:

- ♦ **לפי יחידה:** שלושת מוקדי העבודה המסכמים שכיחים יותר בקרב הקטינים מיחידות הטו"ש והמעצרים, לעומת קטינים מיחידת הקלט. ממצא זה מתאים לדרכי העבודה המיוחדות של השירות בכל יחידה, בהתאם למאפיינים השונים של הקטינים ולשלב הטיפול:
  - הטיפול בהתנהגות המנוגדת לחוק נמצא במוקד העבודה עם 60% ומעלה מהקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש, לעומת 45% מהקטינים מיחידת הקלט. הבדל זה בין היחידות עולה בקנה אחד עם ההבדלים בין מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים. מאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש היו חמורים יותר מאלה של הקטינים מיחידת הקלט. ייתכן גם שביחידת הקלט יש קטינים רבים יותר שמכחישים את ההתנהגות המנוגדת לחוק שמיוחסת להם.
  - בדומה לכך, תחום הטיפול "תפקוד הקטין" נמצא במוקד העבודה עם מעל ל-80% מהקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש, לעומת 66% מהקטינים ביחידת הקלט. מוקד טיפול זה מתאים לדיווח קודם על העדר גבולות וסמכות שהובילו את הקטינים לביצוע ההתנהגות המנוגדת לחוק. שם דיווחו על קושי זה בנוגע ל-70% מהקטינים מיחידת הטו"ש ול-60% מיחידת המעצרים קציני המבחן, לעומת-42% מהקטינים מיחידת הקלט.
  - היחס לסביבתו החברתית של הקטין נמצא במוקד העבודה עם 56% מהקטינים מיחידת הטו"ש, עם 44% מהקטינים מיחידת המעצרים ועם 34% בלבד עם הקטינים מיחידת הקלט.
  - בנוגע ל-6% בלבד מהקטינים מיחידת הטו"ש לא צוין אף לא מוקד עבודה אחד, לעומת-16% מהקטינים מיחידת המעצרים ו-21% מיחידת הקלט. כאמור, ככל הנראה, הסתיים השלב הטיפולי שבו היו קטינים אלה וטרם נבנתה תכנית המשך לטיפול או (בעיקר בנוגע לקטינים מיחידות הקלט והמעצרים). הקטינים נמצאים בשלב היכרות וטרם החל הטיפול בהם. יש לזכור שביחידת הקלט המוקד הוא החקירה הפסיכו-סוציאלית ולא הטיפול. להבדיל, רק בנוגע ל-12% מהקטינים מיחידת הקלט ציינו 7 מוקדי עבודה או יותר, לעומת למעלה מ-20% בשאר היחידות.

- ♦ **לפי מוצא:** בקרב יוצאי בריה"מ לשעבר דווחו מוקדי העבודה השונים באחוזים גבוהים ביותר לעומת הוותיקים. למשל:
  - **מוקד העבודה - הפסקת ההתנהגות המנוגדת לחוק:** דווח בנוגע ל-64% מיוצאי בריה"מ לשעבר, לעומת-44% מהוותיקים. כזכור, נמצא גם שוני בהיקף ההתנהגות המנוגדת לחוק בין שתי הקבוצות. לדוגמה, ל-62% מיוצאי בריה"מ לשעבר יש יותר מתיק פלילי אחד, לעומת 38% מהוותיקים.
  - **מוקד העבודה - יחסי הקטין עם הוריו וחבריו:** רֹוח יותר בקרב יוצאי בריה"מ לשעבר – 50%, לעומת בקרב הוותיקים - 26%. הבדל זה עולה בקנה אחד עם הדיווח של קציני המבחן על קטינים המאופיינים במתח רב ובמריבות רבות עם ההורים או על נתק בין הקטין להוריו או על יחס דחייה: 70% מיוצאי בריה"מ לשעבר, לעומת-53% מהוותיקים.
- ♦ מעניין לציין כי לא נמצאו הבדלים בין הקטינים לפי גיל ומגזר.

8.2 הטיפול הפרטני והשתתפות בתכניות מטעם השירות

לרוב, הקטינים נפגשים עם קציני המבחן - ביחידת הקלט לצורך החקירה הפסיכו-סוציאלית; ביחידת המעצרים, לצורך חקירת מעצר וכתובת תסקיר מעצר, וביחידת הטו"ש לצורך טיפול ומעקב. ביחידת הטו"ש מטופלים הקטינים לפי צו בית משפט. הם חייבים לקבל את הטיפול שעליו הורה בית המשפט ובדרך כלל הוא הטיפול האינטנסיבי ביותר. מממצאי המחקר עולה שהרוב המכריע (94%) מהקטינים מיחידת הטו"ש מקבלים טיפול של פגישות פרטניות או של פגישות מעקב לצורך בחינת תפקוד הקטין. אחד הקטינים תיאר כך את הנעשה בפגישות הפרטניות:

"הייתה מדברת אתי, שואלת איך מתקדם, איך זה. בודקת. היא מגישה אותי לבדיקות שתן, היא שואלת מה עשיתי השבוע, מה השתפרתי בבית הספר, מה לא השתפרתי".

נוסף לכך, מופעלות תכניות וקבוצות שונות מטעם שירות המבחן לנוער לכלל הקטינים בטיפול השירות, כגון "גישור" – מפגש בין הקטין לנפגע כדי לאפשר לקטין לקבל אחריות ולתקן את הנזק שנגרם; "קבוצת דיון משפחתית" (ק.ד.מ.) - שמטרתה הכנת תכנית שתענה על צורכי השיקום של הקטין ועל צורכי הנפגע, במעורבות משפחת הקטין; וטיפול במתודה הקבוצתית סביב תחום מסוים, כגון תעסוקה, שליטה בכעסים ומשתמשים בסמים (חובב ועדן, 2008). בעת ביצוע המחקר אלו היו התכניות והקבוצות שפעלו: גישור, ק.ד.מ. לנוער עובר חוק, ק.ד.מ. מעצרים, ק.ד.מ. לבניית תכנית טיפול, סדנת חוק ומשפט, סיכויים, דרך המלך – תעסוקה וחונכות, קבוצת פוגעים מינית, קבוצת מופני אלימות ושליטה בכעסים, קבוצת נוהגים ברכב ללא רישיון, קבוצה למשתמשים בסמים, קבוצת עצורים וקבוצת הורים. יש לציין שלא כל התכניות והקבוצות פועלות בפריסה ארצית.

קציני המבחן נשאלו האם הקטין משתתף כיום בכל אחת מהתכניות שהופעלו בעת ביצוע המחקר. מאחר שחלק גדול מהקטינים טופלו בעבר בשירות, הם נשאלו גם האם הקטין השתתף באחת מהן אי פעם. נוסף לכך, נשאלו קציני המבחן האם יש תכניות שהקטין זקוק להן ולא השתתף בהן, ואם כן - מה הסיבות לכך. רוב התכניות מיועדות לכלל הקטינים בטיפול השירות ואחרות מיועדות רק לחלק

מהקטינים, בהתאם ליחידה שאליה הם שייכים⁸. חשוב עוד לזכור, כי לא כל הקטינים זקוקים לתכניות ושחלק מהקטינים משתתפים בתכניות המופעלות על-ידי שירותים אחרים.

להלן עיקרי הממצאים:

- ♦ אחוז נמוך מהקטינים – 16% השתתפו בעת ביצוע המחקר בתכנית כלשהי מטעם השירות.
- ♦ 66% מהקטינים לא השתתפו אף לא פעם אחת בתכנית מטעם השירות: כשלושה רבעים מהקטינים מיחידת הקלט, לעומת כמחצית מהקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש. פער זה בין היחידות צפוי נוכח שלב הטיפול שבו נמצאים הקטינים ביחידת קלט (קבלה, בירור ובדיקה), הזמן הקצר יותר שקטינים אלה מטופלים בשירות ומאפייני ההתנהגות המנוגדת לחוק הפחות חמורים שלהם, לעומת קטינים מיחידות המעצרים והטו"ש. עוד עולה מהממצאים, שכמחצית מיוצאי בריה"מ לשעבר לא השתתפו באף לא תכנית אחת מטעם השירות, לעומת כשליש מהוותיקים. כאמור, יש לזכור כי פריסת התכניות משתנה מתכנית לתכנית ולא כל התכניות מופעלות בכל הנפות.
- ♦ שתי התכניות שבהן השתתפו אחוז גבוה יחסית מכלל הקטינים הן ק.ד.מ. מעצרים שבה השתתפו 21% מכלל הקטינים שנעצרו אי פעם (כיום או בעבר); (38% מהקטינים הנמצאים כיום ביחידת המעצרים); וק.ד.מ לבניית תכנית טיפול, שבה השתתפו אי פעם 8% מהקטינים (22% מהקטינים הנמצאים כיום ביחידת הטו"ש).
- כאמור, התבקשו קטיני המבחן לציין בנוגע לכל קטין האם יש תכנית או קבוצה שלה הוא זקוק ושלא השתתף בה. התכניות והקבוצות הבולטות שצוינו הן קבוצת עצורים (25% מהקטינים היו זקוקים לה ולא השתתפו), קבוצת מופני אלימות ושליטה בכעסים (23%) וקבוצה להורי הקטינים (20%).
- להלן יפורטו התכניות והקבוצות הבולטות להן היו זקוקים הקטינים ולא קיבלו לפי יחידה (לוח 29):
- ♦ יחידת קלט: קבוצת מופני אלימות ושליטה בכעסים (19%) וקבוצת הורים (14%).
- ♦ יחידת מעצרים: קבוצת הורים (36%), קבוצת מופני אלימות ושליטה בכעסים (30%) וקבוצת עצורים (25%).
- ♦ יחידת טו"ש: קבוצת הורים (32%), קבוצת מופני אלימות ושליטה בכעסים (31%) ודרך המלך – תעסוקה וחונכות (21%).

---

⁸ בנוגע לתכניות שאינן מיועדות לכלל הקטינים, חישוב הנתונים נעשה מתוך סך-כל הקטינים ביחידות להן התכנית מיועדת.

לוח 29: תכניות וקבוצות נבחרות מטעם שירות המבחן לנוער שלהן נזקקו הקטינים ולא קיבלו, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
^	25	^	25	קבוצה לעצורים
31	23	19	23	קבוצה לטיפול באלימות ושליטה בכעסים**
32	36	14	20	קבוצה להורים**
21	14	10	12	דרך המלך – תעסוקה וחונכות

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

^ התכנית או הקבוצה אינה מיועדת לקטינים באותה יחידה

קציני המבחן התבקשו להעריך מדוע הקטינים לא השתתפו בתכניות ובקבוצות מטעם השירות שלהן הם זקוקים. תשובותיהם מוצגות בלוח 30:

- ♦ בנוגע ל-30% מהקטינים הייתה התנגדות של הקטין או של הוריו להשתתפות בתכנית.
- ♦ לא התאפשרה השתתפותם של 26% מהקטינים, כיוון שהתכנית הייתה מלאה או שאינה קיימת בנפה, כלומר היה מחסור במענה זה.
- ♦ בנוגע ל-16% מהקטינים סברו קציני המבחן שאין התאמה בין מועד התחלת התכנית למצב הקטין או שמדובר בחוסר התאמה תרבותית של המענה לקטין.

לוח 30: הסיבות לאי השתתפות של הקטינים בתכניות ובקבוצות מטעם השירות שלהן הם זקוקים – מדדים מסכמים, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
30	22	31	30	התנגדות או אי שיתוף פעולה (של הקטין ו/או הוריו) מחסור בתכנית (לא היה מקום בתכנית ו/או היא לא קיימת בנפה)*
35	36	22	26	חוסר התאמה (בין מועד התחלת התכנית לטיפול בקטין ו/או התאמה תרבותית)**
20	31	(12)	16	

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין יותר מסיבה אחת לאי השתתפות

8.3 הקשר של קציני המבחן עם משפחת הקטינים

למשפחה בכלל ולהורים בפרט תפקיד מרכזי בחיי הקטין: הם מהווים מקור לידע על אודות מאפייניו וצרכיו; תפקודו של הקטין מושפע מיחסיו עם משפחתו; ולתמיכתם ולעזרתם עשויה להיות השפעה רבה על הצלחת שיקומו של הקטין וחזרתו לתפקוד נורמטיבי. בשל כל אלה ועוד חשוב מאוד שלקציני המבחן, כגורם המטפל בקטין, יהיה קשר עם משפחת הקטין ובמיוחד עם ההורים.

הקטינים, בראיונות עמם, סיפרו על קיום קשר של קציני המבחן עם הוריהם או על העדרו. הם ציינו את הסיבות שבגללן הם מעודדים קשר זה או מסתייגים ממנו. אחד הקטינים לא רוצה שלקצינת המבחן יהיה קשר עם הוריו בגלל הקשר הבעייתי שיש לו עם הוריו: "לא רציתי שההורים יהיו יותר מעורבים. שאנשים מבחוץ נכנסים בקשר ביני לבין ההורים זה רק מזיק". קטין אחר מתנגד לקשר בין

קצינת המבחן לבין הוריו מסיבה אחרת. הוא רואה את העברות שביצע כאחריותו ולא רוצה להטריד את הוריו. הוא מתבטא כך: "קצינת המבחן בקשר עם ההורים שלי. אבל לא הייתי רוצה שיהיה לה קשר אתם כי אני לא חושב שהם צריכים להיות מעורבים בכל הסיפור של העברות. מוסיף להם בלגן לראש. אני עשיתי משהו ואני צריך להתמודד אתו. אני חושב לבד, כאילו, בלי להכביד על ההורים שלי יותר מדי". לעומתם, קטין אחר מעודד את הקשר בין קצינת המבחן להוריו, כי הוא מרגיש שהוא לטובת הטיפול בו: "... שיהיה לי גב... שהיא [קצינת המבחן] תדע שאני באמת אומר את האמת. נגיד שאמרתי לה שאני מתנהג יפה בבית... שמישהו מהבית ייתן מידע... שהיא תדע שאני אומר את האמת. שאני באמת מצליח לעמוד בהתחייבות שלי".

קציני המבחן התבקשו לדווח האם יש להם קשר עם הורי הקטין שבטיפולם ועם קרובי משפחה נוספים. קציני המבחן דיווחו שיש להם קשר כלשהו עם הוריהם של מרבית הקטינים (88%): יש להם קשר לפי הצורך עם אחד ההורים (או עם שניהם) של 55% מהקטינים, ובנוגע ל-33%, יש קשר שוטף עם אחד ההורים או עם שניהם. בנוגע ל-12% בלבד מהקטינים דווח שאין כל קשר עם ההורים. בנוגע לקשר עם בני משפחה אחרים - לגבי 19% מהקטינים דווח על קשר כלשהו (לוח 31).

לפי יחידה, עולה שבנוגע לרוב המכריע (כ-95%) מהקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש קציני המבחן נמצאים בקשר כלשהו עם ההורים, לעומת אחוז גבוה, אך נמוך יותר בקרב הקטינים מיחידת הקלט (86%). מגמה דומה נמצאה בנוגע לקשר עם בני משפחה נוספים: בנוגע לחלק ניכר מהקטינים מיחידת המעצרים (40%) ולרבע מהקטינים מיחידת הטו"ש נמצא שקציני המבחן נמצאים עמם בקשר, לעומת 13% בלבד מהקטינים מיחידת הקלט (לוח 31). חשוב לציין שבעת החקירה הפסיכו-סוציאלית הנערכת ביחידת הקלט, נפגשו קציני המבחן פעם אחת לפחות עם הורי הקטין, לצורך איסוף מידע. לא נמצאו הבדלים בין הקטינים לפי גיל, מגזר או מוצא.

לוח 31: הקשר של קציני המבחן עם משפחות הקטינים, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
94	95	86	88	יש קשר כלשהו עם ההורים**
100	100	100	100	קשר עם ההורים - סך-הכול
--	--	14	12	אין כל קשר (לא שוטף ולא לפי הצורך)
61	59	54	55	יש קשר לפי הצורך עם האב ו/או האם (אין קשר שוטף)
33	36	32	33	יש קשר שוטף עם האב ו/או האם
				יש קשר כלשהו עם בני משפחה אחרים או חבר של המשפחה**
25	40	13	19	

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

8.4 הקשר של קציני המבחן עם גורמים ושירותים שונים

קציני המבחן מקיימים קשר עם גורמים רלוונטיים לטיפול בקטין. לקשר זה מטרות שונות, כגון איסוף מידע על הקטין, איתור תכניות מתאימות, תיאום טיפול משותף או תיאום הטיפול על-ידי גורמים אחרים, קבלת דיווח מגורמי הטיפול השונים, השתתפות בוועדות סביב מצב הקטין וכד'.

בפני קציני המבחן הוצגה רשימת גורמים ושירותים, והם התבקשו לציין האם הם נמצאים בקשר עם גורם זה. ואם כן – האם הקשר שוטף או רק לפי הצורך. כדאי לשים לב כי ממצאי המחקר מצביעים על השירותים שעמם קציני המבחן היו בקשר. הם לא מאפשרים להצביע על שירותים שעמם קציני המבחן היו צריכים להיות בקשר על פי צורכי הקטין, אך זה לא קרה מסיבות שונות.

מלוח 32 עולה כי קציני המבחן היו בקשר עם אחד מהשירותים לפחות, בנוגע לרוב הקטינים (83%). מבחינת היקף הקשר עם כל שירות עולה שונות גדולה. על-פי רוב הקשר הוא בהתאם לצורכי הקטין ורק בנוגע למיעוט מהקטינים דווח על קשר שוטף.

- ♦ הגורם הרווח ביותר שאתו קציני המבחן היו בקשר הוא גורם מצוות בית הספר ובכלל זה, היועצת או הפסיכולוגית – קשר כזה דווח בנוגע ל-61% מהקטינים.
- ♦ הגורם השני הנפוץ ביותר הוא עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים ביישוב – קציני המבחן נמצאים בקשר בנוגע לכמחצית (49%) מהקטינים. מעניין לציין שקציני המבחן נמצאים בקשר עם עובדת סוציאלית לגבי 76% הקטינים שמשפחתם מוכרת לשירותי הרווחה בקהילה.

לוח 32: הקשר של קציני המבחן עם גורמים ושירותים שונים (לפי הצורך או קשר שוטף), לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
61	53	62	61	גורם מצוות בית הספר, כולל היועצת והפסיכולוגית
56	49	48	49	עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים או במעון
17	13	19	18	קצין ביקור סדיר
18	24	16	17	מדריך ביחידה לקידום נוער
19	23	(11)	14	מדריך במסגרת בלתי פורמלית*
12	18	(9)	11	גורם טיפולי משירותי בריאות הנפש
(6)	(12)	(7)	7	מרכז גמילה
88	88	81	83	קשר עם שירותים (לפחות עם אחד מהנ"ל): מדד מסכם²

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו להיות בקשר עם יותר משירות אחד

² הגורם - חונך פר"ח או מתנדב אחר - לא נכלל במדד המסכם. קציני המבחן היו בקשר עמו בנוגע ל-8% מהקטינים

הבדלים בין הקטינים לפי מאפיינים אישיים

קציני המבחן נמצאים בקשר עם שירות אחד לפחות בנוגע לשיעור גבוה יותר מהקטינים היהודים (86%), לעומת הקטינים הערבים (70%); ועם בני 12-15 (90%) לעומת בני 16-18 (78%). בקרב הצעירים השירות הבולט שעמו נמצאים קציני המבחן בקשר הוא גורם מצוות בית הספר (74%), אל מול (52% מהבוגרים). הבדל זה נובע מהשיעור השונה של קטינים לומדים לפי גיל: 90% מבני 12-15, לעומת 70% מבני 16-18.

בנוגע לקטינים מיחידת הטו"ש, נשאלו קציני המבחן לשם מה הם נמצאים בקשר עם הגורמים השונים. ניתוח הממצאים מראה כי פעמים רבות קציני המבחן הם הגורם המתכלל את הטיפול בקטין (לוח 33):

♦ לגבי הרוב הגדול מהמטופלים מיחידת הטו"ש (82%) קציני המבחן מקבלים דיווח מהמסגרת שבה נמצא הקטין, כגון ממרכז גמילה, מפנימייה או מ"סידור חוץ ביתי" אחר, בית ספר, מקום עבודה ועוד.

♦ בנוגע לכרבע מהקטינים ציינו קציני המבחן כי הקטינים משתתפים בתכנית טיפול בקהילה או בתכנית מטעם השירות וקציני המבחן עוקבים אחר השתתפותם.

♦ בנוגע לכשליש מהקטינים, דיווחו קציני המבחן שהם משתתפים בוועדות הנוגעות לקטין, כדי לקבל עדכון על תפקודו וכדי לתרום את חוות דעתם המקצועית ולסייע בטיפול בקטין. אחד הקטינים מספר על עבודת קצינת המבחן בהקשר זה, תוך הבעת רצון להמשך הפגישות הפרטניות במהלך שהותו במסגרת שיקומית:

"כשנכנסתי למוסד לגמילה הייתי עצבני עליה איזה חצי שנה... חושב שדיברה עם המנהלים שלי שם ואז ראיתי אותה רק בוועדות, לראות אם אני בסדר. לא הייתי צריך להתעצבן עליה. ראתה תסקירים עליי ואיך אני מסתדר שם, לא הבנתי את זה אז. הייתי רוצה שתבוא לפגישות אתי שם ולא רק תשאל את המנהלים עליי".

לוח 33: רכיבי הטיפול של הקטינים ביחידת הטו"ש (באחוזים)¹

סך-הכול	
82	קצין המבחן מקבל דיווח מהמסגרת שבה נמצא הקטין
26	השתתפות הקטין בתכנית מטעם השירות ומעקב אחר השתתפותו
25	השתתפות הקטין בתכנית טיפול בקהילה ומעקב אחר השתתפותו
32	השתתפות קצין המבחן בוועדות הנוגעות לקטין
¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100%, כיוון שניתן היה לציין יותר מרכיב טיפולי אחד	

סיכום ההבדלים בין הקטינים לפי יחידה ומאפיינים אישיים

♦ **לפי יחידה:** בנוגע לקטינים מיחידות המעצרים והטו"ש, לא זו בלבד שדווח על מספר רב יותר של מוקדי עבודה, אלא גם על שיעור גבוה יותר של קטינים שהשתתפו אי פעם בתכנית מטעם השירות - לעומת קטינים מיחידת הקלט.

♦ **לפי מוצא:** מרבית מוקדי העבודה שכיחים יותר בקרב יוצאי בריה"מ לשעבר, לעומת הוותיקים. למשל, מוקדי העבודה "הפסקת ההתנהגות המנוגדת לחוק", "שיפור התפקוד של הקטין", "עבודה על יחסי הקטין עם הוריו" ו"עבודה עם הורי הקטין" שכיחים יותר בקרב יוצאי בריה"מ לשעבר. עם זאת, לא נמצא הבדל במספר מוקדי העבודה המאפיינים את הטיפול של יוצאי בריה"מ לשעבר לעומת הוותיקים.

9. הטיפול בקטינים על-פי צו

קציני המבחן ביחידת הטו"ש מטפלים בקטינים על-פי צו שניתן על-ידי בית המשפט. הטיפול ביחידה זו הוא האינטנסיבי ביותר. כאמור, הקטינים מיחידה זו מחויבים לשתף פעולה עם השירות ולקבל את הטיפול לפי הוראת בית המשפט, להבדיל מהקטינים מיחידות הקלט והמעצרים אשר מופנים לשירות לפי החלטת המשטרה, אך אינם מחויבים לקבל טיפול, כיוון שטרם ניתנה הוראה כזו מבית המשפט. בפרק זה יפורט מאיזו יחידה הופנו הקטינים ליחידת הטו"ש, לפי איזה צו הם מטופלים ומהו משך הצו שניתן להם.

להלן הממצאים:

- ◆ כשני שלישים (68%) מהמטופלים מיחידת הטו"ש הופנו אליה מיחידת הקלט וכשליש (32%) – מיחידת המעצרים.
- ◆ הטיפול ביחידת הטו"ש נעשה על-פי צווים שונים. הצו השכיח ביותר הוא צו מבחן – 40% מהקטינים מיחידת הטו"ש מטופלים לפי צו זה. משמעו תקופה שבה נערך ניסיון ממוקד לטפל בקטין, מתוך הנחה שהקטין מסוגל ומוכן ליצור קשר טיפולי עם קציני המבחן וכי קיים סיכוי לפתרון בעיותיו של הקטין (ברגר ווגנברג, 1988).
- ◆ הצו השני בשכיחותו הוא צו ביניים השגחה זמנית – 31% מהקטינים מיחידת הטו"ש מטופלים לפי צו זה. לפי צו זה הקטין נמצא בהשגחת קצין מבחן עד החלטה סופית של בית המשפט, לצורך בדיקת תפקודו של הקטין במשפחה ובקהילה, טיפול, עריכת אבחונים בקהילה, וגיבוש המלצה סופית לבית המשפט (על-פי חוק הנוער, שפיטה, ענישה ודרכי טיפול).

10. חוזקות אישיות וסוגי תמיכה שיכולים לסייע בשיקום הקטין

קציני המבחן התבקשו לסמן את החוזקות האישיות ואת סוגי התמיכה של הקטין אשר עשויים לסייע בשיקומו. מידע מסוג זה חשוב, משום שהוא מצביע על תחומי החוזק של הקטין וסביבתו, שאותם כדאי לטפח ושיש להביאם בחשבון בעת תכנון ההתערבות ותהליך השיקום במסגרת השירות. קציני המבחן סימנו חוזקות אלה מתוך רשימה נתונה והם יכלו להוסיף סוגים נוספים שלא הופיעו ברשימה. על פי הממצאים המוצגים בלוח 34:

- ◆ החוזקה האישית העיקרית שקציני המבחן ציינו שעשויה לסייע בשיקום הקטין היא תפקוד ואו התמדה במסגרת לימודים או עבודה שבה נמצא הקטין: בנוגע ל-70% מהקטינים דווח על לפחות אחד מהגורמים האלה.
- ◆ רצון לשינוי, העדר עבר פלילי (כלומר, רקע של התנהגות נורמטיבית) והבעת חרטה, הם חוזקות אישיות נוספות שקציני המבחן ציינו באחוזים גבוהים יחסית (60%, 42% ו-43% בהתאמה). בקשר לרצון לשינוי, אחד הקטינים מספר על מאמציו לשנות את חייו ולקחת אחריות: "עכשיו צריך סבלנות. תלוי בי. אם אשמור על עצמי כמה חודשים עד שדברים יסתדרו. לא אהרוס לעצמי...". קטין אחר סיפר על שאיפתו להצליח לשנות את התנהגותו, תוך שהוא ציפה לעזרת השירות כדי להשיג זאת: "אני משתתף בסדנה לשליטה בכעסים. אני מקווה שהם יצליחו לעזור לי, שאני

באמת אצליח לשלוט בכעסים שלי. למה אני בן-אדם, יעני, עם פתיל קצר מאוד. אני יודע את זה ואני מקווה בעזרת השם שיעזרו לי".

♦ תובנה של הקטין למצבו ולצרכיו, יכולת לקבל אחריות על המצב ואף נכונות לתיקון הנזק שנגרם (לפחות אחד מהם) דווחו בנוגע לכשליש מהקטינים כחוזקות אישיות שיכולות לתרום לשיקומם. אחד מהקטינים מספר על ההכרה שלו בנזק שגרם: "... הייתי צריך לשלם על מה שעשיתי". קטין נוסף מעיד גם הוא: "הגיע לי עונש על מה שעשיתי. רציתי לצאת לדרך חדשה. כדי לכפר על משהו צריך לשלם עליו. לסיים את העונש ולפתוח דף חדש". קטין אחר סיפר על הצלחתו לקחת אחריות על המצב אליו הדרדר: "בהתחלה הגעתי למרכז גמילה בצפון. לקחתי את עצמי בידיים ואז ראיתי כשאני מפסיק להשתמש אני יכול להתקדם הרבה יותר, ואז הגעתי למצב שעכשיו אני בבית הספר, מקבל תעודת הצטיינות, הכול בסדר".

♦ כישורים מיוחדים ו/או כושר מנהיגות דווחו בנוגע ל-18% מהקטינים.

לוח 34: חוזקות אישיות וסוגי תמיכה שיכולים לסייע לקטינים בשיקום, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
				חוזקות אישיות
61	60	64	63	התמדה במסגרת (לימודים/עבודה)
49	55	47	48	תפקוד תקין במסגרת
68	67	71	70	התמדה ותפקוד במסגרת (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם
43	36	37	37	רצינות, יכולת לקחת אחריות של הקטין על מצבו
32	26	29	29	נכונות לתיקון הנזק
32	29	34	33	תובנה של הקטין למצבו ולצרכיו
32	38	32	33	אחריות הקטין למעשיו (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם
16	13	(10)	12	כישורים מיוחדים בתחום האומנות או הספורט
20	11	(8)	10	כושר מנהיגות**
				כישורים מיוחדים וכושר מנהיגות (לפחות אחד מהנ"ל):
35	20	15	18	מדד מסכם
45	42	43	43	הבעת חרטה
71	68	56	60	רצון לשינוי*
25	43	45	42	העדר התנהגות קודמת מנוגדת לחוק (רקע של התנהגות נורמטיבית)**
29	36	26	28	אינטליגנציה גבוהה
27	33	29	29	כישורים חברתיים
20	26	27	26	תפיסה עצמית חיובית
39	30	26	28	עיסוק מעניין
				סוגי תמיכה
23	26	35	32	חברים נורמטיביים, חיוביים ומגובשים
57	72	77	73	תמיכת המשפחה**
79	68	57	62	תמיכה על-ידי גורמי טיפול**
29	29	27	28	תמיכה על-ידי גורמים מהחינוך הבלתי פורמלי

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

בנוגע לסוגי תמיכה בעלי פוטנציאל לתרומה לשיקום, עולה מלוח 34 כי:

- ♦ תמיכת המשפחה דווחה בנוגע ליותר מ-70% מהקטינים. נתון זה עולה בקנה אחד עם הממצאים על תמיכת ההורים שהוצגו בפרק על מאפייני המשפחה, ואשר הראו כי בנוגע למעל ל-80% מהקטינים ההורים תומכים בהם ו/או מביעים ציפיות חיוביות מהם.
- ♦ סוג התמיכה הנפוץ הבא הוא תמיכה של גורמי טיפול – הוא צוין בנוגע ל-62% מהקטינים. קטין ששהה בהוסטל העיד על התמיכה שהוא קיבל שם: *"בהוסטל יש תכניות, שיחות מדריך, פידבק שבועי. גרים שם. סדר יום, חוקים. עושים שם שינוי"*.
- ♦ בנוגע לכשליש מהקטינים דווח על קיום חברים נורמטיביים ומגובשים כגורם סביבתי שיכול לסייע לשיקום הקטין. אחד הקטינים העיד כיצד שינוי הסביבה החברתית תרם לשיקומו: *"לשמור על עצמי משטויות, לא להתקרב לאנשים בעייתיים. זה מה שאני חושב, כי הרוב זה החברה. היום אני הרבה-הרבה פחות בחברה של אנשים בעייתיים. אני עכשיו עם חברים מיישוב אחר, שהם ילדים טובים"*.

נמצאו הבדלים בין הקטינים לפי יחידה ולפי מאפיינים אישיים:

- ♦ **לפי יחידה:** לגבי שיעורים נמוכים יותר מהקטינים מיחידת הטו"ש צוינו התמיכה של המשפחה והתמיכה של גורמי טיפול כגורמים שעשויים לסייע לשיקום הקטין. תמיכת המשפחה - 57% מהקטינים מיחידת הטו"ש, לעומת מעל ל-70% מהיחידות האחרות; תמיכה של גורמי טיפול - 57% מיחידת הקלט, לעומת 68% מיחידת המעצרים ו-79% מיחידת הטו"ש. נתונים אלה עולים בקנה אחד עם הממצאים לפי יחידה בדבר המאפיינים המשפחתיים ויחסי הורים-קטין, אשר הראו מצב יותר קשה בקרב הקטינים מיחידת הטו"ש לעומת קטינים בשתי היחידות האחרות.
- ♦ **לפי מגזר:** בנוגע לאחוז נמוך יותר מהיהודים (71%), לעומת ערבים (87%), צוינה התמיכה של המשפחה כגורם שיכול לסייע בשיקומם. בשונה, בנוגע ל-66% מהיהודים, לעומת 43% מהערבים צוינה התמיכה של גורמי טיפול.

11. קשייהם של קציני המבחן בעבודה עם הקטינים

בדיקת קשייהם של קציני המבחן בעבודתם עם הקטינים עשויה לסייע באיתור צורכי הכשרות והדרכות ובחיפוש מענים אחרים שיתרמו להתמודדות מיטבית. בפני קציני המבחן הוצגה רשימת קשיים אפשריים בעבודתם עם הקטינים שבטיפולם. כל קצין התבקש לסמן עד שלושה קשיים עיקריים. ניתן היה להוסיף קשיים שלא הופיעו ברשימה.

הקשיים הבולטים שעליהם דיווחו קציני המבחן מופיעים בלוח 35:

- ♦ יחס הקטין למצבו כחשוד או כאשם בהתנהגות כלשהי המנוגדת לחוק, המתבטא, בראש ובראשונה, באי קבלת אחריות על העברה שביצע (52%), בראיית עצמו כקורבן (20%) ובקושי בהשגת שיתוף פעולה לטיפול (40%). בסך-הכול דיווחו 73% מקציני המבחן על אחד מהקשיים הללו לפחות.
- ♦ כמעט 30% מקציני המבחן ציינו את הקושי בהשגת שיתוף פעולה עם הורי הקטין.

- ◆ מציאת מסגרות טיפול מתאימות לקטין (של חלופת מעצר, מסגרת חוץ ביתית ומסגרת מותאמת תרבותית) מהווה קושי בעבודה עם כשישית מהקטינים (13%).

לוח 35: שלושת הקשיים העיקריים שאתם מתמודדים קציני המבחן בקשר ובטיפול בקטינים, לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
42	55	53	52	אי קבלת אחריות של הקטין לביצוע העברה
51	36	39	40	קושי בהשגת שיתוף הפעולה של הקטין
22	33	17	20	ראיית הקטין את עצמו כקורבן*
75	77	71	73	התייחסות הקטין למצבו (לפחות אחד מהנ"ל): מדד מסכם
				קושי למצוא מסגרת מתאימה: מדד מסכם (לפחות אחד מהנ"ל: חלופת מעצר/מסגרת חוץ ביתית/מסגרת מותאמת תרבותית)
17	14	(12)	13	
(8)	(8)	12	11	קושי לקבל מידע מגורמים המעורבים בחיי הקטין
44	30	26	29	קושי בהשגת שיתוף פעולה של הורי הקטין**

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

-- טעות הדגימה היחסית גדולה מ-0.40

הבדלים בין הקטינים לפי יחידה ומאפיינים אישיים:

- ◆ **לפי יחידה:** הקושי להשיג שיתוף פעולה מצד ההורים נפוץ יותר בנוגע לקטינים מיחידת הטו"ש: 44% מיחידת הטו"ש, לעומת כ-30% מיחידות המעצרים והקלט. פער שתואם את ההבדלים לפי יחידה בתמיכת ההורים בקטין.

- ◆ **לפי גיל:** הקושי להשיג שיתוף פעולה מצד ההורים נפוץ יותר בקרב בני 16-18: 34%, לעומת 22% מבני 12-15.

- ◆ **לפי מגזר:** בקרב היהודים דווח בשיעור גבוה יותר על קושי להשיג שיתוף פעולה מצד ההורים: 31%, לעומת 22% מהערבים. המחסור במענים מותאמים תרבותית צוין בנוגע ל-5% בלבד מהקטינים מהמגזר היהודי, אולם הוא צוין בנוגע לשיעור גבוה פי שמונה – 40% מהקטינים מהמגזר הערבי. מעניין לציין שקושי זה צוין בשיעורים דומים בקרב הוותיקים ויוצאי בריה"מ לשעבר.

הקטינים שרואיינו ציינו בחלקם על קשיים שונים, מנקודת ראותם כמקבלי השירות. בדומה לקשיים עליהם הצביעו קציני המבחן, בחינת נקודת מבטם של הקטינים עצמם יכולה לשמש לבחינת דרכי העבודה הקיימות וחשיבה כיצד להיטיב אותן. להלן מספר קשיים שהקטינים העלו:

- ◆ זמינות קצין המבחן בהתאם לצורך של הקטין: "הרבה פעמים היה לי קשה לפנות ולא פנית. כן יכול לטלפן אליה. יודע שיכול אם צריך. אין לי אומץ להתקשר אליה לא בזמן הפגישה שלי. יש לה הרבה מטופלים אחרים. לא מרשה לעצמי"; "לא כל כך מרגיש נוח לפנות לקצינת המבחן כשיש לי איזה שהוא קושי או בעיה, בין הפגישות הקבועות".

- ◆ קבלת מידע על האפשרויות שעומדות בפני הקטין ועל השלכות ההליך המשפטי: "כאילו מסתירים ממני מידע, אבל עדיין מתייעצים אתי... היא אומרת שלי זה משפט וזה ברור שהיא יודעת מה הולך לקרות ומה ההמלצה שלה... היא מסתירה ממני את זה כי היא יודעת שאם היא הייתה אומרת לי שזה משהו לא חמור אז הייתי אומר לה שאני מוותר על האופציה שעדיפה לה - והולך למשפט". קטין נוסף סיפר: "... אני שואל אותה מה אתי ומה יהיה בעתיד שלי, לא מבין מה המצב המשפטי שלי... אני רציתי לדעת מה היא תמליץ ובערך איזה עונש אקבל מהשופט אם אני לא אלך להוסטל. אז כאילו מנסים להתחמק מזה בשביל שאני באמת אפנה לדרך טיפולית..."
- ◆ הקשבה לקטין והתחשבות ברצונו: "עצה קטנה: שיקשיבו למה שהקטין רוצה. תלוי מה הוא מרגיש ומה הוא רוצה, ולא יחליטו מה טוב בשבילו"; קטין אחר אמר בהקשר זה: "... הם מחליטים לגביי החלטות ואני לא מעורב בהם".

12. תרומת שירות המבחן לנוער לקטינים שבטיפולם

קציני המבחן מבצעים התערבות טיפולית שמטרתה להפסיק את ההתנהגות המנוגדת לחוק של הקטין ולסייע לו לחזק את תפקודו הנורמטיבי בתחומים שונים. התערבות זו מבוססת על העמדה המוסרית ועל התפיסה המקצועית שלפיהן התנהגות מנוגדת לחוק, בייחוד אצל בני נוער, נובעת, במידה רבה, מקשייו וממצוקותיו של הקטין ברובדי החיים האישיים, המשפחתיים והחברתיים. מחובתם של קציני המבחן לאתר את הקשיים, לסייע לקטינים להתמודד עם בעיותיהם ולעשות את המיטב להחזירם לתפקוד תקין. גישה זו מדגישה את שיקום הקטינים ואת מניעת ההתנהגות המנוגדת לחוק (קראוס וברוור, 2001).

כחלק ממטרות המחקר התבקשו קציני המבחן להעריך את תרומת השירות לקטינים שבטיפולם. בחינה זו נעשתה בכמה צורות: 1. הערכת תוצאות ביניים; 2. בשאלה ישירה – קציני המבחן התבקשו להעריך את התרומות העיקריות שהשירות תרם לכל קטין שבטיפולם; 3. לגבי הקטינים מיחידת הטו"ש – לאלו מהצרכים שלהם ניתן מענה.

יש לשים לב למועד מילוי השאלונים בהליך הטיפולי: קציני המבחן מילאו שאלונים על אודות קטינים המוכרים להם. ביחידת הקלט - על אודות קטינים שהסתיימה לגביהם חקירה פסיכו-סוציאלית; ביחידת המעצרים - על אודות קטינים שהסתיימה על אודותם חקירת מעצר ונכתב תסקיר מעצר; וביחידת הטו"ש - על אודות קטינים המטופלים לפי צו בית משפט. אולם, אין מדובר בהכרח בקטינים הנמצאים לקראת סוף הטיפול ועל-כן יש עוד מקום לתרומת השירות, להפקת תועלת ולהשגת יעדים.

באופן כללי, נמצאו הבדלים מינוריים בין הקטינים בנושא זה לפי יחידה ומאפיינים סוציו-דמוגרפיים (גיל, מוצא ומגזר).

12.1 הערכת תוצאות ביניים

אחת המטרות העיקריות של הטיפול בשירות היא שיקום הקטינים, כלומר, לסייע להם להפסיק את ההתנהגות המנוגדת לחוק ולהחזירם לתפקוד נורמטיבי בחברה. אולם, השגת מטרה חשובה זו אינה

אפשרית ללא יצירה של בסיס מוצק לכך (תוצאות ביניים) המורכב מהבנת מטרות השירות ודרכי פעולתו, יצירת מוטיבציה לשיקום, יצירת יחסי אמון בין הקטין לקצין המבחן, רצון לקבל טיפול, קבלת אחריות על המעשה וביצוע צעדים לקראת השיקום.

בפני קציני המבחן הוצגה רשימת תוצאות ביניים והם התבקשו להעריך באיזו מידה הושגו תוצאות אלה בנוגע לקטינים שבטיפולם. בלוח 36 מוצגים שיעורי הקטינים שלגביהם (לפי הערכתם של קציני המבחן) הושגו התוצאות במידה "רבה" או "רבה מאוד". נתונים אלה ישלימו את ההתייחסויות הרבות שהיו בראיונות עם הקטינים.

מתן הסבר על מטרות השירות ודרכי עבודתו: הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער הם לקוחות בעל כורחם, המופנים לשירות על-ידי המשטרה או מטופלים על-פי צו בית משפט. עובדה זו מחייבת את קציני המבחן להסביר את מטרות השירות והטיפול. עליהם לתת מידע על מהלך הטיפול הצפוי ועל משמעות ההליך הפלילי, להסביר את תפקידם כקציני מבחן, את חובתם להגיש תסקיר לבית המשפט ואת משמעות התסקיר והשפעתו. אחד הקטינים הסביר את הצורך בקבלת הסבר על השירות: "... לא ידעתי מה זה קצינת מבחן, לא מה זה שירות מבחן". הקטינים, בראיונות עמם, התייחסו להסברים שקיבלו על מצבם ועל ההליך הטיפולי והמשפטי. הם התייחסו בהערכה לתפקיד שממלאים קציני המבחן: "פעם ברחתי מההוסטל... [קצינת המבחן] הסבירה לי שאם לא אבוא אגיע לכלא או למלכישוע. בשיחה למחרת חזרתי להוסטל. הכול הסתדר. היו דברים שלא הייתי מודע להם..."; "הייתי שואל את קצינת המבחן 'איך דברים ככה...?' היינו מדברים על זה. הסבירה שככה דברים עובדים. שזה מה שהכי מתאים לי. הייתה מדייקת". אחד הקטינים ציין סוגיה זו בנוגע למתן מידע לאָמו. לפי דיווחו של הבן, האם לא הבינה את תפקיד שירות המבחן לנוער ולפיכך התנגדה לו: "... אימא שלי חשבה שקצינת המבחן הרסה לי את החיים. חשבה שהיא קשורה לשוטרים. לא ניסיתי להסביר לה מה קצינת המבחן בשבילי. אמרתי לה שהיא עוזרת לי. ... אימא שלי רצתה שאזרוק את קצינת המבחן... חשבה שאם לא אלך לקצינת המבחן יעצרו אותי. פחדה...". מממצאי המחקר עולה שקציני המבחן העריכו בנוגע ל-77% מהקטינים כי הם הבינו את עבודת השירות.

מוטיבציה להשתקם: אחד הקטינים תיאר תהליך של חשיבה (רפלקסיה) על מצבו: "...התחלתי לראות בעצמי את הדברים האלה ואז הבנתי למה... כאילו איך... איך אני יכול לגרום לעצמי להשתנות ולמה זה טוב להשתנות". ממצאי המחקר מראים כי בנוגע לכשלושה רבעים (71%) מהקטינים קציני המבחן העריכו שיש להם מוטיבציה להשתקם. מוטיבציה זו נובעת לרוב מהרצון לפעול למען עתיד טוב יותר. סיפרו על-כך כמה מהקטינים: "... להתנהג כמו בן-אדם בהוסטל, ללכת לפי החוקרים ולא להפוך ולשחק משחקים. אני רוצה לסיים את הלימודים ואחר כך לצבא, רוצה לקרבי"; "כל החלום שלי שאני אגיע לצבא. החלום שלי זה גולני...".

יצירת קשר של אמון בין הקטין לקצין המבחן: על קציני המבחן לרתום את הקטין ואת הוריו לטיפול ולהופכם לשותפים. לשם כך, יש צורך בהשגת אמוןם בצוות השירות ובראש ובראשונה בקצין המבחן (קראוס וברוור, 2001). אחד הקטינים שרואיינו סיפר על יצירת אמון ועל חשיבותו של תהליך זה: "יש בעיה איפה שאין אמון. איפה שאין אמון נער לא יגיד דברים של אמת. נערים כמוני לא סומכים על כלום בעולם [קצינת המבחן] נתנה לי הרגשה שאפשר לסמוך עליה באמת". זאת ועוד, חלק מהקטינים

מבינים כי ליחסי אמון יש השלכות חיוביות על הטיפול ותוצאותיו. קטין אחד סיפר: "היא [קצינת המבחן] הסבירה לי ואני אומר לה על הכול כן, מרגיש שיהיה טוב אם אקשיב לה... בהתחלה לא הקשבתי לה, שהתחלתי להקשיב לה, בזכותה אני נקי עכשיו". קציני המבחן העריכו כי נוצרו יחסי אמון עם 59% מהקטינים. לגבי הקטינים שקציני המבחן העריכו כי לא נוצר אמון איתם, יש לזכור כי חלק מהקטינים נמצאים עדיין יחסית בתחילת דרכם הטיפולית בשירות. נוסף לכך, יש קטינים המכחישים את העברה המיוחסת להם. במצב זה קשה יותר ליצור יחסי אמון.

הקטין נפגש עם קצין המבחן מתוך רצון לשנות את מצבו ולהשתקם ולא רק בגלל חובת הגעה לפגישות עם קציני המבחן - קציני המבחן העריכו כך בנוגע ל-42% מהקטינים. היבט זה מעיד על רצונו של הקטין לקבל טיפול ועל ההבנה של התועלת שיוכל להפיק מהטיפול. קטינים סיפרו על מפנה חיובי בקשר עם קציני המבחן: "רק אחרי שהיא דיברה, דיברה, דיברה ובאמת דיברה על דברים טובים או על דברים רעים ולא ראיתי שהיא רק באה נגדי, היא גם באה לטובתי, הבנתי שזה אומר שאני צריך לעשות עם זה משהו, היא לא סתם עושה לי את זה". קטין אחר הסביר: "...הייתי ילד קטן בן 14-15, לא ידעתי מה זה קצינת מבחן, לא שירות מבחן, חשבתי שזה מקום שאני בא להרוס את החיים, היא [קצינת המבחן] תלך לשלוח אותי לכל מיני מקומות... ואז [שנעצר בפעם שנייה על עברה חמורה יותר] כאילו ידעתי שאין... אני חייב להגיע לפגישות ואני חייב לעשות משהו בשביל לצאת מזה...".

הקטין מביע חרטה ומקבל אחריות על מעשיו: אחד הצעדים הראשונים הנדרשים לשיקום הוא הבעת חרטה וקבלת אחריות על המעשים. נמצא שכמחצית (51%) מהקטינים מביעים חרטה ומקבלים אחריות על מה שעשו ועל הנזק שנגרם. הציטוט הבא ממחיש את התהליך שעוברים קטינים המטופלים בשירות: "כאילו לא הבנתי, לא היה לי כוח ולאט לאט כאילו התחיל... המצב התחיל להיות יותר גרוע ממה שהוא היה. נפתחו לי עוד תיקים... אז הבנתי שאין לי בררה והתחלתי לבוא כל יום".

הקטין עושה צעדים לקראת שיקומו: בנוגע ל-60% מהקטינים העריכו קציני המבחן כי הם עושים צעדים לקראת שיקומם. אחד הקטינים סיפר על-כך: "הרדמתי הכול עם סמים ופחדתי להשתנות. רציתי לחזור למקום בטוח – הפשע, איפה שאני יותר טוב. לא ראיתי שאני מצליח להשתנות. דיברתי הרבה עם מנהלת ההוסטל ועם קצינת המבחן. הייתי בצומת. החלטתי שאני בוחר לעשות דבר טוב – לשנות, לחשוב על משהו אחר. היו הרבה נפילות. עכשיו אני במקום אחר".

לוח 36: תוצאות ביניים בטיפול בקטינים (ב"מידה רבה" או "במידה רבה מאוד"¹), לפי יחידה (באחוזים)

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
84	73	76	77	הקטין הבין את מטרות השירות ודרכי עבודתו
69	51	58	59	נוצרו יחסי אמון בין הקטין לקצין המבחן
74	69	71	71	לקטין מוטיבציה להשתקם
48	47	40	42	הקטין נפגש עם קצין המבחן מתוך רצון לשנות את מצבו ולא רק בגלל חובת הגעה
61	45	50	51	הקטין מביע חרטה ולוקח אחריות על מעשיו**
67	59	59	60	הקטין עושה צעדים לקראת שיקומו

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

¹ לא מוצג: "במידה מועטה" או "בכלל לא"

12.2 הערכה של תרומת הטיפול בשירות לקטינים

בפני קציני המבחן הוצגה רשימת תרומות אפשריות והם התבקשו לבחור עד שתי תרומות עיקריות בנוגע לכל קטין⁹. הערכת קציני המבחן מוצגת בלוח 37:

- ♦ בנוגע לכשליש (35%) מהקטינים הצבת סמכות נמצאה כתרומה מרכזית. זהו גם אחד הקשיים הבולטים של הקטינים - העדר גבולות וסמכות ואחד ממוקדי העבודה המרכזיים בשירות. קטין שרואיין העיד על תרומה זו: "קצינת המבחן לא ויתרה לי, קשוחה, נתנה לי על הראש שהיה צריך... שמה לי קו אדום".
- ♦ בנוגע לכשליש (35%) מהקטינים דווחה התרומה: הכרה בבעיה על-ידי הקטין, כלומר הבנה שביצע מעשה שלילי בעל השלכות לחייו ולסביבה. בהתאם, אחד ממוקדי העבודה הבולטים עם הקטינים הוא עיבוד העברה – בחינה עם הקטין את מעשיו, ההשלכות לכך וכד'.
- ♦ התרומה "קבלת אחריות" של הקטין למעשה שהוביל אותו לשירות צוינה בעבור כשליש (34%) מהקטינים. לקבלת אחריות על העברה ועל הנזק שנגרם כתוצאה ממנה יש השלכות לא רק בטווח הקצר אלא גם בטווח הארוך. הקטינים מבינים, דרך קבלת האחריות על מעשיהם, את מלוא המשמעות של מעורבות בפשע ואת השפעתה על עתידם. אחד הקטינים ביטא זאת כך: "...אני פעם מאד הייתי אוהב את העולם הזה [עולם הפשע]. כאילו התחברתי אליו, כאילו הייתי אוהב את הדברים האלה... הייתי נכנס למעצרים... לא היה מזיז לי, לא הייתי בוכה ולא כלום... אבל עכשיו שגיליתי למה זה מגיע ולמה... מה זה יכול לעשות לי ושזה מאוד יזיק לי בהמשך. גיליתי שזה לא שווה כל הדבר הזה". נושא זה הוא גם אחד ממוקדי הטיפול העיקריים בשירות.
- ♦ קבלת טיפול (הכוללת גם מוכנות לקבלת טיפול) צוינה כתרומה בעבור חלק ניכר (39%) מהקטינים. תרומה זו תואמת את אחד מיעדי השירות. גם הקטינים מתייחסים לתרומות אלה. לדוגמה, אחד המרואיינים הסביר: "קצינת המבחן דחפה אותי לעשות את הדבר הנכון ואת מה שהיא חושבת שזה נכון לעשות. היא תמיד דחפה אותי למקום של העשייה ולצאת בלי הרשעה במשפט. היא מכוונת אותי למקומות הנכונים, למקומות שטוב לי". קטין אחר סיפר על תמיכה בו

⁹ לקציני המבחן ניתנה אפשרות להוסיף תרומה שלא הייתה ברשימה, אולם אף קצין לא עשה זאת.

על-ידי קצינת המבחן בתהליך הטיפולי: "לקחתי פעם סמים קשים בהוסטל. בהתחלה לא סיפרתי לקצינת המבחן. ... כשהחלטתי לספר לה הכול... הכול נפתח. שמחה שאני מספר לה הכול. חיפשה איפה לעזור. שלא אפול. שלא כל מה שעשינו ייהרס. מנסה לחזק אותי ברגעים הקשים".

- ♦ תרומה נוספת של השירות, שדווחה בנוגע לחמישית מהקטינים (21%) היא העובדה שקציני המבחן משמשים כגורם מתכלל של הטיפול בקטינים מטעם גורמים שונים – מחברים ומתאמים בין כל הגורמים המטפלים.

לוח 37: שתי התרומות העיקריות ששירות המבחן לנוער תרם לקטינים שבטיפולו על פי הערכת קציני המבחן, לפי יחידה (באחוזים)¹

טו"ש	מעצרים	קלט	סך-הכול	
42	39	33	35	הצבת סמכות כלפי הקטין
32	21	37	34	קבלת אחריות על-ידי הקטין*
26	28	38	35	הכרת הקטין בבעיה – במעשה המנוגד לחוק
50	51	35	39	טיפול בקטין (לפחות אחד: מוכנות לקבל טיפול, מתן טיפול ושיקום): מדד מסכם**
21	24	21	21	חיבור ותיאום בין גורמי הטיפול השונים בקטין

* הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

** הבדלים מובהקים ($p < 0.01$)

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שקציני המבחן יכלו לציין עד שתי תרומות עיקריות

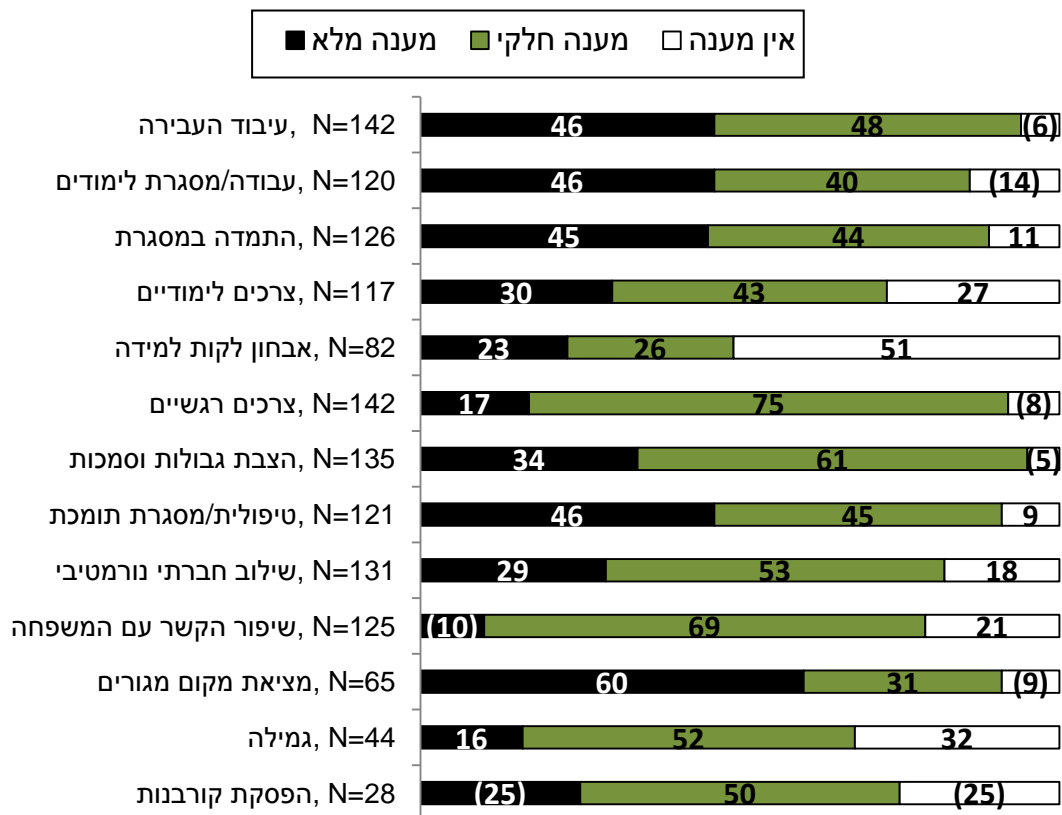
12.3 מתן מענה לצורכי הקטינים המטופלים על-פי צו

כאמור, הטיפול ביחידת הטו"ש לפי צו הוא האינטנסיבי ביותר. כמו כן, הקטינים המטופלים ביחידה זו נמצאים כבר בקשר עם השירות במשך הזמן הרב ביותר, כיוון שלפני ההפניה ליחידת הטו"ש טופלו ביחידות הקלט או המעצרים. בגלל סיבות אלה, מעניין היה לבדוק לאלו מהצרכים של הקטינים ניתנו מענים מאז שהופנו לשירות המבחן לנוער. לגבי כל צורך, קציני המבחן נשאלו קודם האם הם מעריכים שלקטין יש צורך כזה. לאחר מכן, הם התבקשו להעריך בנוגע לכל צורך, האם הקטין מקבל מענה מלא או מענה חלקי או שלא קיבל כל מענה. הנתונים על מידת ההיענות לצרכים הם רק לגבי הקטינים שהוערך שיש להם צורך כזה (מספר הקטינים בעלי כל צורך מצוין ליד כל אחר מהצרכים בתרשים 3).

מתרשים 3 עולות המגמות הבאות, בנוגע לקטינים מיחידת הטו"ש:

- ♦ הצורך שלו ניתן מענה בשיעור הגבוה ביותר הוא מציאת מקום מגורים – 60% מבעלי צורך זה קיבלו מענה מלא ועוד 31% מענה חלקי.
- ♦ קרוב למחצית מבעלי הצרכים הבאים קיבלו מענה מלא: מציאת מסגרת לימודים או עבודה (46%), סיוע בהתמדה במסגרת (45%), מציאת מסגרת תומכת או טיפולית (46%) ועיבוד העברה (46%).
- ♦ אבחון לקות למידה הוא הצורך לו ניתן הכי מעט מענה – 51% לא קיבלו בכלל מענה, 26% קיבלו מענה חלקי ו-23% מענה מלא.
- ♦ בנוגע לשני צרכים בולט האחוז הגבוה שקיבלו מענה חלקי: צרכים רגשיים – 75% מבעלי צורך זה, ושיפור הקשר עם ההורים וקרובי משפחה נוספים – 69%.

תרשים 3: הערכת קציני המבחן את רמת המענים לצרכים השונים שניתנו לקטינים המטופלים לפי צו - ביחידת הטו"ש (באחוזים)¹⁰

( ) טעות הדגימה היחסית נעה בין 0.25 ל-0.40

13. כיווני פעולה

מטרת המחקר העיקרית הייתה להכיר לעומק את המאפיינים ואת הצרכים של הקטינים המטופלים בשירות המבחן לנוער. בדוח הוצג המשותף והשונה בין הקטינים – בין היחידות השונות של השירות (קלט, מעצרים וטו"ש), בין המגזרים (יהודי וערבי), בין הצעירים לבוגרים (בני 12-15 ובני 16-18) ובין יוצאי בריה"מ לשעבר לוותיקים. חשוב מאוד להבין את ממצאי המחקר לעומקם, כדי לבחון את ההשלכות על התכנון, על המענים, על דרכי הטיפול עם הקטינים ועל צורכי ההכשרה וההדרכה לעובדים.

¹⁰ חשוב לציין כי קציני המבחן העריכו על-פי הבנתם המקצועית מה הכוונה בכל אחת מרמות המענים (מלא, חלקי ואין מענה).

מממצאי המחקר עולים מספר כיווני פעולה להמשך פיתוח השירות:

1. המשך ריכוז מאמצים לשינוי התפיסה העצמית של הקטינים ותפיסתם את העברה:

- ♦ מממצאים שונים עולה שלמצב הרגשי של הקטין מקום מרכזי בין הקשיים שהובילו אותו לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.
- ♦ נוסף לכך, הראו הנתונים כי קבלת אחריות על העברה והשלכותיה והבנת הקטין את מצבו בעקבות מעשיו, דרך הגברת מודעותו העצמית, עשויות לסייע בשיקומו והם צוינו על-ידי קציני המבחן כתרומות עיקריות של השירות בעבור כשליש מהקטינים.
- ♦ עבודה עם הקטין על שיפור תפיסתו העצמית אמורה לכלול, נוסף לשיפור הדימוי והמודעות העצמית, עזרה לקטין בהתבוננות ובתכנון עתידו. מהראיונות עם הקטינים עולה החשיבות של הבנת הקטין את השלכות מעשיו לעתידו - ההפסד הגדול לטווח הרחוק, אל מול הרווח בטווח המיידי הכרוכים בהתנהגות מנוגדת לחוק. כמו כן, בולטת החשיבות שהקטינים מייחסים לתכנית לעתיד הקרוב, כמו לסיים בית ספר, להתגייס לצבא וכד', כמקור למוטיבציה לשיקומם.

לאור הממצאים הללו נראה כי אף שהמצב הרגשי ועיבוד העברה הם כיום מוקדי הטיפול במסגרת השירות, יש מקום לחזק, לשכלל ולהעמיק כיוון עבודה זה.

2. חיזוק העבודה סביב העיסוק העיקרי של הקטינים: מהנתונים עולה שמעקב אחר תפקוד הקטין במסגרת ושיפור תפקודו בכלל הם מוקדי טיפול בחלק גדול מהמקרים. עם זאת, יש מקום להמשיך להשקיע מאמצים בעבודה בנושא, מהסיבות הבאות:

- ♦ אף שחלק גדול מהקטינים נמצאים במסגרת של לימודים או עבודה (או שניהם), מממצאים שונים מעידים על-כך שיש בעיה של תפקוד במסגרת, כולל בעיית התמדה.
  - ♦ נוסף לכך, נמצא שהעדר מסגרת או קושי בהתמדה או בתפקוד במסגרת מהווים גורמים משמעותיים שהובילו את הקטין לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.
- לאור כל זאת, עולה הצורך להמשיך לפעול בכיוונים הבאים:
- ♦ הגברת יכולתם של הקטינים להתמיד במסגרת נורמטיבית קיימת.
  - ♦ בירור חוסר שביעות רצון מהמסגרת או תפקוד ירוד בה.
  - ♦ חיפוש מסגרת עיסוק מתאימה/חלופית של לימודים או עבודה עבור חסרי מסגרת או עבור אלה שאינם מפיקים תועלת מהמסגרת שבה הם שוהים.

3. הרחבת העבודה עם הורי הקטינים:

- ♦ הנתונים הראו שרבים מהקטינים בטיפול השירות בעלי מאפיינים משפחתיים הקשורים למצוקה: כמחצית מהמשפחות מוכרות לשירותי רווחה בקהילה וכרבע מההורים או מהאחאים היו מעורבים (או מעורבים כיום) בהתנהגות מנוגדת לחוק.
- ♦ נוסף לכך, הממצאים מצביעים על בעיות שונות ביחסים בין הקטין להוריו:
  - בנוגע למחצית מהקטינים דווח על מתח ומריבות בינם לבין הוריהם.

- ובנוגע לשליש דווח על מצבים של נתק או דחייה מצד ההורים.
- לא זאת בלבד, אלא שבנוגע לכמעט מחצית מהקטינים דווח שקשיים שונים הקשורים במשפחה הובילו אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.
- יחד עם זאת, נמצא שלפי תפיסת קציני המבחן כ-80% מההורים מביעים ציפיות חיוביות ותומכים בקטין. זאת ועוד, התמיכה של המשפחה היא הגורם העיקרי בסביבתו של הקטין שעל-פי הערכתם של קציני המבחן, עשוי לסייע בשיקומו.
- ♦ לכן, נראה שיכולה להיות תועלת רבה בעבודה עם הורי הקטינים, במטרה לסייע בהתמודדות עם הקשיים ביחסים וכדי להפוך את תמיכת המשפחה לגורם מסייע יעיל. אולם, הממצאים הראו:
  - שרק בעבור 18% מכלל הקטינים בטיפול השירות(כשליש מהקטינים מיחידת הטו"ש) עבודה עם ההורים היא אחד ממוקדי הטיפול בקטין..
  - לגבי כשליש מכלל המטופלים בשירות נמצא שהמשפחה מעורבת בתכנון וביישום הטיפול במידה מועטה בלבד או כלל לא מעורבת.

לאור כל זאת, עולה הצורך בהגברת המעורבות של ההורים בתכנון הטיפול בילדם וביישומה, תוך הגברת שיתוף הפעולה שלהם בכל שלבי התהליך. מאמץ זה כרוך בהתמודדות עם קשיים שונים, בהם, רתיעה של ההורים, של הקטינים ושל קציני המבחן משיתופם בתהליך. לדוגמה, מהראיונות עם הקטינים עולים מספר חסמים לגיוס ההורים לתהליך: אי-רצון של הקטין להכביד על הוריו, חוסר עניין מצד הקטין לשתף את הוריו, או מתוך תפיסה ש"אנשים מבחוץ שנכנסים לקשר, רק מזיקים", כפי שאמר אחד הקטינים. לשם הגברת המעורבות של ההורים בתהליך הטיפולי עולה גם צורך בהכשרת קציני המבחן בנושא, כפי שיפורט בהמשך.

4. המשך פיתוח תכניות מטעם השירות: עולה הצורך בבחינת התכניות המוצעות מטעם השירות מבחינת סוג, היקף ופריסה. זאת במטרה להצביע על פערים בין צרכים למענים קיימים. בדיקה מסוג זה תשמש בסיס להרחבת הפצתן של תכניות קיימות, להתאמתן למאפיינים השונים של הקטינים ולפיתוח מענים חדשים. נוסף לכך, יש צורך בהרחבת התכניות המוצעות לקטינים מהמגזר הערבי ולדאוג להיצע שיאפשר התאמה רבה יותר בין מועדי התחלת התכניות לצורכי הקטינים השונים.

5. עבודה עם שירותים וגורמי טיפול נוספים מחוץ לשירות: הממצאים הבאים מצביעים על עבודה של קציני המבחן עם שירותים וגורמי טיפול מחוץ לשירות:

- ♦ בין רכיבי הטיפול בקטינים מיחידת הטו"ש, חלק גדול מקציני המבחן ציינו עבודה בצורות שונות עם גורמי טיפול מחוץ לשירות, כגון קבלת דיווח מהמסגרת בה נמצא הקטין, השתתפות בוועדות הנוגעות לקטין ומעקב אחר השתתפותו בתכניות טיפול בקהילה.
- ♦ אחוזים משמעותיים מקציני המבחן נמצאים בקשר עם גורמים שונים סביב הטיפול בקטין (באופן שוטף או לפי הצורך), למשל עם גורם מבית הספר או עובדת סוציאלית מהמחלקה לשירותים חברתיים ביישוב.
- ♦ נוסף לכך, לגבי כחמישית מהקטינים ציינו קציני המבחן את החיבור ואת התיאום בין גורמי הטיפול השונים, כאחת התרומות העיקריות של השירות לקטין.

♦ לבסוף, כמעט שני שלישים מקציני המבחן התייחסו לתמיכה של גורם טיפולי, כגורם בסביבתו של הקטין שיכול לסייע בשיקומו.

כיוון שחלק מהותי מהטיפול בקטינים הוא יצירת קשר עם גורמים מחוץ לשירות לצורך קבלת מידע, הפניה לטיפול, מעקב אחר תפקוד הקטין במסגרת החדשה וכד', עולה הצורך בהמשך חיזוק העבודה עם אותם גורמים ושירותים וגיוס גורמים נוספים שעשויים לסייע בשיקום הקטין.

6. תשומת לב מיוחדת לקטינים בעלי לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז: מהספרות המחקרית עולה שחלק ניכר מבני נוער בסיכון בכלל ובני נוער עוברי חוק בפרט, מאופיינים בלקות למידה ובהפרעת קשב וריכוז. חיזוק לכך נמצא בממצאי המחקר:

♦ קציני המבחן דיווחו כי לפי ידיעתם מעל למחצית מהקטינים שבטיפולם בעלי לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז.

♦ נוסף לכך, בנוגע לחלק ניכר מהקטינים קציני המבחן העריכו כי קושי זה הוא שהוביל אותם לביצוע התנהגות מנוגדת לחוק.

♦ זאת ועוד, מקרב הקטינים שהיו זקוקים לאבחון של לקות למידה, רק כמחצית קיבלו מענה חלקי או מלא לצורך זה.

ממצאים אלה מחזקים את הצורך להעמיק את הכשרת העובדים בנושא זה – להרחיב את היכרותם עם הנושא ולהקנות כלים לעבודה מותאמת עם קטינים אלה והוריהם. כמו כן, עולה צורך ליצור מנגנון הפניה מסודר לשירותים מתאימים לשם אבחון וקבלת טיפול יעודי בהתאם ללקות וחומרתה.

7. התייחסות לקשיי העובדים כבסיס להדרכות ולהכשרות: ממצאי המחקר מראים את הצורך בחשיבה על דרכי התמודדות עם קשיים שעולים בעבודת קציני המבחן. כאמור, אחד הנושאים העיקריים הוא גיוס שיתוף פעולה של הקטינים ושל משפחתם לתהליך הטיפולי (קושי זה בולט במיוחד בקרב הקטינים מיחידת הטו"ש). נוסף לכך, למרות המודעות של קציני המבחן לחשיבות של הנושא ומרכזיותו לשיקום הקטין, בנוגע לכמחצית מהקטינים העובדים דיווחו שהם מתקשים להתמודד עם אי לקיחת אחריות על-ידי הקטין על ההתנהגות המנוגדת לחוק ועל מצבו בכלל. דרך אפשרית אחת להתמודדות עם קשיים אלה היא מתן הדרכות והכשרות בנושאים הללו.

ביבליוגרפיה

- אלעד, נ' ; וינר, א'. 1995. **שירות המבחן לנוער ותולדות הטיפול בילדים ובנערים עזובים ועוברי חוק**. הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- אפל, א'. 2003. **עבריינות בקרב בני-נוער עולים חדשים**. הכנסת – מרכז מחקר ומידע, ירושלים.
- בן דוד, ל'. 2008. **קטינים במשפט: הליכים חלופיים להליך הפלילי – סקירה משווה**. הכנסת – מרכז המחקר והמידע, ירושלים.
- ברגר, ל' ; וגנברג, א'. 1988. **שירות המבחן לנוער**. הספריה המרכזית לעבודה סוציאלית שליד ליגת הנשין למען ישראל ומשרד העבודה והרווחה, האגף למחקר, תכנון והכשרה, ירושלים.
- ברוור, א' ; שרביט, ר'. 2008. **"צדק מאחור" – תיאוריה ומעשה בשירות המבחן לנוער**. בתוך: **מסיכון לסיכוי. התערבויות טיפוליות בנוער עובר חוק ובצעירים במצוקה**. חובב, מ. ; מהל, ח. ; גולן, מ. (עורכים): עמודים 87-108, הוצאת כרמל, ירושלים.
- ברק-מדינה, א' ; נויפלד, ד'. 2002. **מידע והדרכה לילדים בהליכים משפטיים**. הכנסת – מרכז מחקר ומידע, ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2009. **שנתון סטטיסטי לישראל 2009**. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2010. **הודעה לעיתונות: לקט נתונים לרגל יום הילד הבין-לאומי 2010**. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים.
- חובב, מ' ; עדן, ל'. 2008. **"שירות המבחן לנוער בישראל – רקע, התפתחות השירות ומגמות לעתיד"**. בתוך: **מסיכון לסיכוי. התערבויות טיפוליות בנוער עובר חוק ובצעירים במצוקה**. חובב, מ. ; מהל, ח. ; גולן, מ. (עורכים): עמודים 51-86, הוצאת כרמל, ירושלים.
- חביב, ג' ; בן-רבי, ד' ; ארגוב, ד'. 2001. **הטיפול המשטרתי בקטינים ובבני נוער: היערכות המשטרה בתחום מניעת הפשיעה בקרב בני נוער**. דמ-376-01, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- חביב, ג' ; בן-רבי, ד' ; ארגוב, ד'. 2001. **הטיפול המשטרתי בקטינים ובבני נוער: היערכות המשטרה בתחום הפשיעה בקרב בני נוער עולים**. דמ-377-01, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- חביב, ג' ; בן-רבי, ד' ; ארגוב, ד'. 2001. **הטיפול המשטרתי בקטינים ובבני נוער: טיפול המשטרה בתיקי בני נוער: ההחלטה על תביעה מול אי-תביעה והגשת כתב אישום מול סגירת תיק**. דמ--01-379, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.
- חביב, ג' ; בן-רבי, ד' ; ארגוב, ד'. 2001. **הטיפול המשטרתי בקטינים ובבני נוער: דוח מסכם**. דמ--01-380, ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; יורוביץ, ל'; קונסטנטינוב, ו'.; אפרתי, ר. 2005. **מאפיינים וצרכים של הנערות המטופלות בשירות לנערות וצעירות – משרד הרווחה**. דמ-465-05, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ואזן-סיקרין, ל'. 2008. **ממצאים עיקריים ותובנות מתוך מחקר הערכה של שלושה מודלים של מרכזים לנוער בסיכון: מית"ר, עירונוער ומונתדא אל שבאב**. דמ-511-08, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; לוי, ד'. 2009. **המאפיינים והצרכים של הקטינים המופנים לשירות המבחן לנוער. הצעת מחקר**. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. (מסמך פנימי).

כהן-נבות, מ'; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש. ; ריינפלד, ת. 2001. **הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני נוער**. דמ-381-01, ג'וינט-מכון ברוקדייל ומרכז המחקר והמידע בכנסת, ירושלים.

כהן-נבות, מ'; לוי, ד'; קונסטנטינוב, ו'; עוואידה, א'; ברוך-קוברסקי, ר. ; חסין, ט. 2009. **מיפוי דרכי הפעולה של בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים לקידום התלמידים המתקשים**. דמ-509-09, מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

ליבנה, ח. 2010. **שירות מבחן לנוער: נתונים כללים 2009**. שירות המבחן לנוער, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, צעירים וצעירות ושירותי מבחן, ירושלים. (מסמך פנימי).

מגן, ד'. 2008. **מחויבות ללקוח אצל קצין המבחן: השפעה של מחויבות לארגון, אפקטיביות והמשכיות, שחיקה וסמכות בטיפול**. אוניברסיטת חיפה, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, חיפה.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד החינוך. 2008. **תכנית לאומית לילדים ובני נוער בסיכון. האוגדן היישובי**. משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד החינוך, ירושלים.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים. 2010. **האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, שירות מבחן לנוער – כרטיס ביקור**.

<http://www.molsa.gov.il/MisradHarevacha/HomePageMenu/Units/Wings/SherutMivhanLanoarKartisBikur.htm>

סלונים-נבו, ו'. 1994. "טיפול בפונים שלא מרצון: אפיונים מיוחדים". בתוך: **עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבויות**. ווזנר, י. ; גולן, מ. ; חובב, מ. (עורכים): עמודים 16-27, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

סלונים-נבו, ו'. 1999. "האם הטיפול של שירות המבחן לנוער יעיל?". בתוך: **עוברי חוק בישראל. הערכת תוצאות טיפול**. חובב, מ. ; גולן, מ. ; ווזנר, י. (עורכים): עמודים 27-46, צ'ריקובר מוצאים לאור, תל אביב.

עדן, ל'. 1994. "מערכת תומכת החלטות בשירות המבחן לנוער". בתוך: **עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבות**. ווזנר, י. ; גולן, מ. ; חובב, מ. (עורכים): עמודים 85-97, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

עדן, ל. 1989. "התפתחות הטיפול בעבריינים צעירים: חמישים שנות שירות המבחן לנוער בישראל". בתוך: **שירותי תקון והעבודה הסוציאלית**. ווזנר, י.; גולן, מ.; חובב, מ. (עורכים): עמודים 21-35, פפירוס בית ההוצאה, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

עדן, ל'. 1994. "מערכת תומכת החלטות בשירות המבחן לנוער". בתוך: **עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבויות**. ווזנר, י.; גולן, מ.; חובב, מ. (עורכים): עמודים 85-97, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

עדן, ל'; חובב, מ. 2004. "משטרת ישראל ועבריינות הנוער: החלטות אי תביעה". בתוך: **משטרת ישראל והנוער בראי הזמנים**. חובב, מ. (עורך): עמודים 149-185, המרכז הבינתחומי לחקר מדיניות וטיפול בילדים ונוער, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

פלד, ר'; קראוס, ל'. 1994. "הטיפול במופני אי-תביעה: תפישת התפקיד בעיני קציני-מבחן לנוער". בתוך: **עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבויות**. ווזנר, י.; גולן, מ.; חובב, מ. (עורכים): עמודים 98-108, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

צבע, י'. 2010. **סקירת השירותים החברתיים 2009**. משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה, ירושלים.

ציונית, י'; ברמן, צ'; בן-אריה, א'. 2008. **ילדים בישראל 2008. שנתון סטטיסטי**. המועצה הלאומית לשלום הילד; מכון חרוב, ירושלים.

קראוס, ל'; ברור, א'. 2001. "ראיון קטינים בשירות המבחן לנוער". בתוך: **קטינים נפגעים וקטינים פוגעים. תשאול וראיון בהליך המשפטי**. חובב, מ.; הרשקוביץ, א.; הורוביץ, ד. (עורכים): עמודים 189-216, צ'ריקובר מוציאים לאור, תל אביב.

רוזנפלד, י'; גילת, מ'; טל, ד'. (עורכים). 2010. **למידה מהצלחות בעבודתם של קציני מבחן לנוער. הזדמנות ליציאה משוליות ומעבריינות**. מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים; שירות המבחן לנוער, האגף לנוער, צעירים ושירותי תקון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, ירושלים.

ריבקין, ד.; שמעיה ידגר, ס'. 2007. **הערכת תכנית ק.ד.מ. קבוצות דיון משפחתיות לנוער עובר חוק**. דמ-07-491, מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

ריבקין, ד'; סומך, ס'. 2010. **תכנית "מעטפת". דוח הערכה**. דמ-10-552, מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

שורק, י'; ריבקין, ד'. 2010. **הערכת התכנית הניסיונית לשיתוף ילדים בהליכים משפטיים הנוגעים להם בבתי משפט לענייני משפחה**. דמ-10-559, מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

נספח א: פירוט סעיפי העברה המרכיבים כל קבוצת עברה

קבוצת העברה	סעיפי העברה
כלפי הסדר הציבורי	<ul style="list-style-type: none"> ◆ עברות רחוב ◆ עיבוד אדמה בסמוך לדרך ציבורית ◆ תקיפת שוטר בשעת מילוי תפקידו ◆ תקיפת שוטר בנסיבות מחמירות ◆ הפרעה לשוטר בשעת מילוי תפקידו ◆ התחזות כעובד ציבור ◆ העלבת עובד ציבור ◆ הפרעה לעובד ציבור ◆ לקיחת שוחד ◆ מתן שוחד ◆ שוחד בתחרויות ◆ המקבל טובת הנאה על-מנת לתת שוחד ◆ המקבל טובת הנאה על-מנת שיניע בעצמו או על-ידי אחר עובד ציבור להפליה ◆ ראיות ◆ חילוט ושילוט ◆ סירוב להגיש עזרה ◆ עברות בעלי מלוונות ◆ כניסה או גרימה לחיה להיכנס לשטח חקלאי או אי מניעה מחיה שבבעלותו להיכנס לשטח חקלאי ◆ בעלות על בהמה שנכנסה לשטח חקלאי וגרמה לנזק ◆ גילוי סוד מקצועי
מין ומוסר	<ul style="list-style-type: none"> ◆ אונס ◆ זנות ושידול לזנות ◆ מעשים מגונים
עברות תנועה ותאונות דרכים	<ul style="list-style-type: none"> ◆ תאונת דרכים קטלנית ◆ תאונת דרכים לא קטלנית ◆ תאונת דרכים ללא נפגעים ◆ תקנות תעבורה
אלימות	<ul style="list-style-type: none"> ◆ רצח וניסיון לרצח ◆ הריגה ◆ שוד וניסיון לשוד ◆ תקיפה גופנית חריפה ◆ תקיפה וחבלה גופנית ◆ הפרעה למשפט ◆ החזקת סכין או אגרופן

סעיפי העברה	קבוצת העברה
<ul style="list-style-type: none"> ◆ פריצה, כניסה והתפרצות ◆ כניסה למקום מגורים או תפילה או הימצאות בהם בכוונה לבצע גניבה או פשע ◆ התפרצות למקום מגורים או תפילה בכוונה לבצע גניבה או פשע או התפרצות מתוכו לאחר ביצוע גניבה או פשע או לאחר כניסה אליו לשם כך ◆ כניסה לבניין שאינו משמש מקום מגורים או תפילה או הימצאות בהם בכוונה לבצע גניבה או פשע ◆ התפרצות לבניין שאינו משמש מקום מגורים או תפילה בכוונה לבצע גניבה או פשע או התפרצות מתוכו לאחר ביצוע גניבה או פשע ◆ כניסה והתפרצות בנסיבות מחמירות ◆ החזקת מכשירי פריצה ◆ נסיבות מחשידות בכוונת פריצה 	<p>כלפי רכוש</p>
<ul style="list-style-type: none"> ◆ שימוש בסמים ◆ סחר בסמים ◆ צריכה עצמית של סמים 	<p>שימוש וסחר בסמים</p>
<ul style="list-style-type: none"> ◆ התרת קשר נישואין על כרחא של האשה - מאסר חמש שנים ◆ עריכת נישואין וגירושין אסורים ◆ השארת ילד ללא השגחה או במטרה לנטשו ◆ הזנחת ילדים ומושגחים אחרים ◆ נטישת מושגחים ◆ מסירת קטין להחזקה בתמורה ◆ מסייע לאחר מעשה - מסייע לאדם שעבר עברה ועוזר לו בכוונה שימלט מעונש ◆ אי מניעת פשע ◆ סירוב לעזור במניעת עברות ◆ הכשלת עיקול ◆ שבירת חותם ◆ הזנחת השמירה על חותם ◆ הוצאת מסמך ממשמורת ◆ תקנות רישוי ורשויות מקומיות שונות 	<p>עברות אחרות</p>